

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

KULTURK

كولتورك

TEVBE-İ NASŪH KAVRAMI VE DİVAN EDEBİYATINDAKİ KULLANIMLARI ÜZERİNE

On The Concept of Tevbe-i Nasûh and Its Use in Diwan Literature

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR - Rahime GÖZÜN

TÜRKÇEDEKİ MEYVE ADLARININ İŞLEVSELLİĞİ

Functionality of Fruit Names in Turkish

Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ - Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN

BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ'NDE XVI. YÜZYILDA DERLENMİŞ KIYMETLİ BİR MECMUA: "MECMŪ'A-İ NEZÂYİR"

At The Berlin State Library A Precious Poem Collection Compiled in the 16th Century: "Mecmū 'a-i Nezāyir"

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

ALÎ ŞİR NEVÂYÎ'NİN (ö. 906/1501) TÜRKÇE YAZMA BİLİNCİ VE KİMİ DİKKAT ÇEKİCİ ESERLERİ İLE KÂTIPLERE SERZENİŞİ

Alî Şir Nevāyî's (d. 906/1501) Sense of Writing in Turkish and His Reprehension Towards Scribes

By Some of His Remarkable Works

Prof. Dr. Günay KUT

ULUSAL EDEBİYAT ALANINDA CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİ

Chingiz Aitmatov's Creativity in the National Literary Field

Prof. Dr. Flera SAYFULİNA

CİFRE DAİR RESİMLİ, İLGİNÇ BİR MANZUM ESER: KİTÂBU'L-AKTÂB

An Illustrated, Interesting Verse Book About Cifr: Kitāb al-Aktāb

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Hüsnü YILMAZ

KÜLTÜR

E-ISSN: 2757-5667

كولتورك

SAYI / ISSUE: 1 - YAZ (HAZİRAN) / SUMMER (JUNE) 2020

İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

E-ISSN: 2757-5667

Yılda iki sayı yayımlanır. / Biannually

Yaz (Haziran) - Kış (Aralık) / Summer (June) - Winter (December)

Hakemli Dergi

Sayı 1 / Issue 1

İstanbul

Yaz (Haziran) 2020 / Summer (June) 2020

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

Y
I
L
1
YEAR

S
A
Y
I
1
ISSUE

- **Editörler / Editors-in-Chief**

Dr. Mehmet Fatih Köksal

m.koksal@iku.edu.tr

Dr. Emre Berkan Yeni

e.yeni@iku.edu.tr

- **Editör Yardımcısı / Assistant Editor**

Harun Coşkun

h.coskun@iku.edu.tr

İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ataköy 7-8-9-10, E5 Karayolu Üzeri Ataköy Yerleşkesi, 34158 Bakırköy/İstanbul

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturk>

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLTÜR

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

● Sayı 1 / Issue 1

Yaz 2020 / Summer 2020

Sahibi / Owner

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığı Adına

On Behalf of the Department of Turkish Language and Literature

Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Fırat Üniversitesi, Türkiye
Fırat University, Turkey

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA

Kazan Devlet Üniversitesi, Tataristan
Kazan State University, Tatarstan

Prof. Dr. Benedek PÉRI

Eötvös Lorand Üniversitesi, Macaristan
Eötvös Lorand University, Hungary

Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli Uni., Turkey

Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Kültür University, Turkey

Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV

Kırgızistan-Türkiye Manas Üni., Kırgızistan
Kyrgyzstan-Turkey Manas Uni., Kyrgyzstan

Prof. Dr. Muharrem KAYA

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Türkiye
Mimar Sinan Fine Arts Uni., Turkey

Prof. Dr. Ömür CEYLAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Izmir Katip Çelebi University, Turkey

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Hacettepe University, Turkey

Prof. Dr. Synaru ALYMKULOVA

Uluslararası Atatürk-Alatoo Üni., Kırgızistan
Atatürk-Alatoo International Uni., Kyrgyzstan

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Aydın University, Turkey

Prof. Dr. Vahit TÜRK

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Kültür University, Turkey

Prof. Dr. Yakup ÇELİK

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Kültür University, Turkey

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Kültür University, Turkey

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER

Fırat Üniversitesi, Türkiye
Fırat University, Turkey

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Trakya Üniversitesi, Türkiye
Trakya University, Turkey

Prof. Dr. Aynur KOÇAK

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Yıldız Technical University, Turkey

Prof. Dr. Beyhan KESİK

Giresun Üniversitesi, Türkiye
Giresun University, Turkey

Prof. Dr. Edith Gülçin AMBROS

Viyana Üniversitesi, Avusturya
University of Vienna, Austria

Prof. Dr. Funda KARA

Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Atatürk University, Turkey

Prof. Dr. Hanife KONCU

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Türkiye
Mimar Sinan Fine Arts Uni., Turkey

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Erciyes University, Turkey

Prof. Dr. Hülya Arslan EROL

Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Gaziantep University, Turkey

Prof. Dr. Mariya ÇERTİKOVA

Katanov Hakas Devlet Üniversitesi, Hakasya
Katanov Hakas State University, Khakassia

Prof. Dr. Marufjan YOLDOSHEV

Ali Şir Nevayi Üniversitesi, Özbekistan
Ali Şir Nevayi University, Uzbekistan

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi, Türkiye
Marmara University, Turkey

Prof. Dr. Melek ÖZYETGİN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Yıldız Technical University, Turkey

Prof. Dr. Mesut ŞEN

Marmara Üniversitesi, Türkiye
Marmara University, Turkey

Prof. Dr. Murat CERİTOĞLU

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
İzmir Katip Çelebi University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa KURT

Gazi Üniversitesi, Türkiye
Gazi University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi, Türkiye
Ege University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Erciyes University, Turkey

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Istanbul University, Turkey

Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT

Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli Uni., Turkey

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Erciyes University, Turkey

Prof. Dr. Nihayet ARSLAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Yıldız Technical University, Turkey

Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üni., Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli Uni., Turkey

Prof. Dr. Osman HORATA

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Hacettepe University, Turkey

Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Kırşehir Ahi Evran University, Turkey

Prof. Dr. Seysenbay KUDASOV

Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan
Ahmet Yesevi University, Kazakhstan

Prof. Dr. Şaban DOĞAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
İzmir Katip Çelebi University, Turkey

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Karadeniz Technical University, Turkey

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ

Maltepe Üniversitesi, Türkiye
Maltepe University, Turkey

Bu Sayının Hakemleri / Referees Of This Issue

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Trakya Üniversitesi
Trakya University

Prof. Dr. Hanife BATİSLAM

Çukurova Üniversitesi
Çukurova University

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

İstanbul Kültür Üniversitesi
Istanbul Kültür University

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi
Anadolu University

Prof. Dr. Ömür CEYLAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Izmir Katip Çelebi University

Prof. Dr. Ranetta GAFAROVA

Ardahan Üniversitesi
Ardahan University

Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK

Atatürk Üniversitesi
Atatürk University

Prof. Dr. Semra TUNÇ

Selçuk Üniversitesi
Selçuk University

Prof. Dr. Şaban DOĞAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Izmir Katip Çelebi University

Prof. Dr. Turgut TOK

Pamukkale Üniversitesi
Pamukkale University

Prof. Dr. Vahit TÜRK

İstanbul Kültür Üniversitesi
Istanbul Kültür University

Prof. Dr. Zuhal YÜKSEL

Gazi Üniversitesi
Gazi University

Makalelerde ifade edilen fikir ve görüşlerle ilgili her türlü sorumluluk yazarlara aittir. Yayın hakları **KÜLTÜRK**'e aittir. Yayımlanan yazılar **KÜLTÜRK**'ün yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.

All kinds of responsibilities regarding the ideas and opinions expressed in the articles belong to their authors. Publishing rights belong to **KÜLTÜRK**. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of the **KÜLTÜRK**. The Editorial Board the final decision to publish articles.

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucu,

KÜLTÜR, köklü bir kurumsal yapıya ve güçlü bir akademik kadroya sahip olan İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün yayın organı olarak ilk sayısı ile karşınızda. Bölüm olarak bir bilimsel dergi çıkartılmasını kararlaştırdığımızda dergiye verilecek isim gündeme geldi. Önerilen adlardan biri KÜL/TÜRKOLOJİ idi. Hem bir Türkoloji dergisi olması vurgulanacak hem de mensubu olduğumuz üniversitenin adını barındıracaktı. Şimdi derginin benimle birlikte editörlüğünü üstlenen Dr. Emre Berkan YENİ arkadaşımız "KÜLTÜR olabilir mi?" dedi. Toplantıdakilerin hepsinin içini ısıttı bu isim. Kültür Üniversitesi'nin Kültür'ü ile Türk adını birleştiren bu özgün ismi dergimize ad olarak benimsedik. Adına uygun, pek çok kimse tarafından beğenilen bir de logo yaptı arkadaşlarımız.

Türkiye'de akademik dergi enflasyonu olduğu noktasında zaman zaman eleştiriler gündeme geliyor ki bunda haklılık payı büyüktür. Sadece isim hakkı almış olmak için kurulmuş sahte şirketler gibi ismi var cismi yok dergiler, belirttikleri aralıkta çıkmayan, sayılarını bir veya iki yazıyla geçiştirenler ne yazık ki çok fazla. Özellikle bilimsel ve mesleki etik ilkelerini gözetmeyen kimi dergiler, diğer başka ülkelerde olduğu gibi ülkemiz bilim dünyası için de ciddi bir problem olarak varlığını devam ettiriyor. Hemen hepsi ticari amaçla çıkarılan bu tür dergiler, öncekilerin aksine yayın periyodunun sıklığı ve yayımlanan makale sayısının sınır tanımaz boyutlarda olmasıyla malumdür. Bu paralı dergilerin bazılarında hakemlik kurumunun işletilip işletilmediği bile belli değildir. Dergi yayıncılığında yazıların nicelik değil niteliğinin önemli olduğu, galiba bilimi ve yayın etiğini önemseyen herkesin ortak görüşüdür. Hâl böyle olunca esas olan, bir makalenin dergiye geldiği andan yayımlandığı (veya yayımlanmadığı) ana kadar yürütülen sürecin ciddiyeti ve âdilliği ile yayımlanan makalelerin niteliği, özgünlüğü ve alana sağladığı katkısıdır. Zaten bunlar sebep ve sonuçtur. İşte KÜLTÜR, şikâyet edilen "dergi enflasyonu"na yeni bir veri olmak değil özgün ve nitelikli makaleler yayımlamak, böylece bilim dünyasına ve Türklük Bilimi'ne kayda değer katkılar sunmak gibi bir hedefi tutturmak amacıyla yayımlanmaya başladı.

Dergimizin ilk sayısına 10 yazı ulaştı. Bunlardan biri yurt dışından gelmişti ama KÜLTÜR'ün yayın konularını içermediği için editörlükçe resen kabul edilmedi; üç yazı ise hakemlerin "yayımlanamaz" kararı sebebiyle yayımlanamadı. Bu vesileyle, bu satırları okuyan özellikle genç meslektaşlarıma, karşılaşılabilecekleri benzer durumlar karşısında ümitsizliğe kapılmamaları gerektiğini hatırlatmak isterim. Çünkü sonuç ister red, ister kabul veya düzeltme olsun bu raporlar, yazılar için birer mihenk taşı, yazarları için de paha biçilmez kılavuzlardır. Hakemler tarafından reddedilen yazıların kuşkusuz her biri ayrı ayrı, ciddi emek mahsulü çalışmalardır. Belirtilen eksikliklerin giderildiği, hataların düzeltilindiği, metodik sorunların çözümlendiği takdirde bu raporlar, mezkûr yazıları tekmi ederek yayımlanabilir kılacak fırsatlara dönüşecektir.

Dergimizdeki makaleler, yazarların önce akademik unvanlarının, sonra soyadlarının alfabetik sırasının gözetildiği bir sırayla yer almıştır ve ilerleyen sayılarda da bu sıralama izlenecektir. Bu sayımızda Klasik Türk Edebiyatı alanından dört, Türk Dili ve Yeni Türk Edebiyatı alanlarından birer yazı yer aldı. Yazıların ikisi bölüm hocalarımıza ait. Divan Edebiyatı araştırmalarının kutup isimlerinden olan Prof. Dr. Günay KUT hocamızın önemli dikkatler içeren bir yazısıyla bu sayımızda yer alması bizi ziyadesiyle memnun etti. Henüz ilk sayımız olmasına rağmen yayımlanan yazılarımızdan birinin yurt dışından gelmesi de güzel bir başlangıç oldu. Bu vesileyle yayımlansın yayımlanmasın, dergimize yazı gönderen bütün meslektaşlarımıza, bu yazıları dikkat ve özenle değerlendiren hakemlerimize ve dergimizin kurullarında görev alan bütün hocalarımıza teşekkür ederiz. Dergimizin tasarım, basım ve tanıtımı konusunda desteklerini esirgemeyen üniversitemiz Mütevelli Heyeti Başkanlığına ve Rektörlüğüne de katkıları için teşekkürü borç biliriz.

KÜLTÜR, ciddi hedefleri olan iddialı bir dergidir. İleriki sayılarda görüşmek üzere...

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Tevbe-i Nasûh Kavramı ve Divan Edebiyatındaki Kullanımları Üzerine..... 11-23
On The Concept of Tewbe-i Nasûh and Its Use in Diwan Literature

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
Rahime GÖZÜN

Türkçedeki Meyve Adlarının İşlevselliği..... 25-47
Functionality of Fruit Names in Turkish

Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN

*Berlin Devlet Kütüphanesi'nde XVI. Yüzyılda Derlenmiş
Kıymetli Bir Mecmua: "Mecmû'a-i Nezâiyir"* 49-71
*At The Berlin State Library A Precious Poem Collection Compiled in the 16th Century:
"Mecmû 'a-i Nezâiyir"*

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

*Alî Şîr Nevâyî'nin (ö. 906/1501) Türkçe Yazma Bilinci ve Kimi Dikkat
Çekici Eserleri ile Kâtiplere Serzenişi* 73-81
*Alî Şîr Nevâyî's (d. 906/1501) Sense of Writing in Turkish and His Reprehension Towards
Scribes By Some of His Remarkable Works*

Prof. Dr. Günay KUT

Ulusal Edebiyat Alanında Cengiz Aytmatov'un Eserleri 83-92
Chingiz Aitmatov's Creativity in the National Literary Field

Prof. Dr. Flera SAYFULİNA

Cifre Dair Resimli, İlginç Bir Manzum Eser: Kitâbu'l-Aktâb..... 93-132
An Illustrated, Interesting Verse Book About Cifr: Kitâb al-Aktâb

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Hüsnü YILMAZ

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları..... 133

**TEVBE-İ NASŪH
KAVRAMI VE DİVAN
EDEBİYATINDAKİ
KULLANIMLARI
ÜZERİNE**

ON THE CONCEPT OF
TEVBE-I NASŪH AND ITS
USE IN DIWAN LITERATURE

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

İstanbul Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: mukac80@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5707-8947

Rahime GÖZÜN

İlahiyatçı-Yazar
E-posta: rahmelim2@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8557-0202

Öz

Divan edebiyatının temel kaynaklarından biri de Kur'an-ı Kerim ve ondan beslenen dinî literatürdür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok kavram, şairler tarafından farklı anlam ilişkileri çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir. Bu kavramlardan biri olan "tevbe-i nasûh" ise hem Kur'an-ı Kerim'de hem de şairlerde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Tahrîm Suresi 8. ayette geçen "*tevbeten nasûha*" ifadesi meal ve tefsirlerde genel olarak kelimelerin sözlük anlamına uygun olarak "samimi tövbe" anlamıyla ele alınmış, dinî bir kavram olarak ise "kulun işlediği günahı bir daha yapmamak üzere pişmanlık duyması" şeklinde tanımlanmıştır. Dinî muhtevalı metinlerde Nasûh isimli birisinin tövbesine yer verildiği için Divan edebiyatında da bu kavram terim anlamı yanında "Nasûh isimli kişinin samimi tevbesi" şeklinde de kullanılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle "nasûh" kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına ve kavramın geçtiği ayetin Kur'an-ı Kerim meallerinde ve tefsirlerde nasıl ele alındığına örneklerle işaret edilecek, ardından da "tevbe-i nasûh"un divan edebiyatındaki kullanım şekillerine ve kavramla ilgili olarak anlatılan farklı hikâyelere dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Tövbe, nasûh, tahrîm, divan, hikâye.

Abstract

One of the main sources of Diwan Literature, which develops by feeding from many different and rich areas, is the Quran and religious literature fed by it. As a matter of fact, many concepts in the Quran have been handled by poets within the framework of different meaning relations. One of these concepts, "tewbe-i nasûh", was used both in the Quran and by many poets. The word "nasûh" in the phrase "tawbatan nasûha" mentioned in eighth verse of Tahrîm was generally handled in terms of meaning and "sincerity" in the dictionary. As a religious concept, this concept has been defined as "one's regret not to do it again from the sin he committed". In Diwan literature, dual use of this word in the form of both the word meaning and the sincere repentance of the Nasuh and stories about the Nasuh are found.

In this study, first of all, the meanings of the word "nasûh" in terms of dictionary and term and how the verse in which the concept is mentioned are dealt with in Quranic interpretations and interpretations. Then, attention was drawn to the ways of using "tewbe-i nasûh" in Diwan literature and the different stories told about the concept.

Keywords: Repentance, nasûh, tahrîm, diwan, story.

GİRİŞ

Farklı ve zengin alanlardan beslenerek gelişen divan edebiyatının temel kaynaklarından biri olan Kur'an-ı Kerim'deki birçok kavram; kelimeler ve tefsir âlimleri tarafından geniş çerçevede ele alınarak terimleştirilmiş ve şairler tarafından da farklı anlamlarda işlenmiştir. "Tevbe-i nasûh" da Kur'an-ı Kerim'in dinî literatürde ele alınan önemli kavramlarından biri olup edebiyatta genelde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Belagatle ilgili kaynaklarda genişçe ele alınmış olan tevriye, Kur'an-ı Kerim kaynaklı olarak ortaya çıkan bir söz sanatı olup klasik belagat Kazvinî'nin (öl. 1338) "mana ile ilgili sanatlardan tevriye, îhâm olarak da adlandırılır. İki manası olan bir lafzı söylemek ve uzak manasını kastetmektir (Saraç, 2014: 138)" şeklindeki açıklamalarına benzer ve yakın şekillerde tanımlanmıştır. Yine birçok klasik belagat kitabında Kur'an-ı Kerim'deki ¹ والنجم والشجر يسجدان 1 âyeti tevriyeye örnek olarak verilerek bu âyette geçen ve iki manası olan "necm" kelimesinde "yıldız" anlamının değil de "çemen" anlamının kastedildiği belirtilmektedir (Kaçar, 2011: 227). Tevriye, Kur'an-ı Kerim'in belagat yönünü ortaya çıkarmaya çalışanlar tarafından zaman içinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Takiyyüddin b. Hicce el-Hamevî (öl.1434), bu sanata geniş yer ayırdığı Hizanetü'l-edeb isimli eserinde tevriyenin önemini şöyle belirtmektedir:

Tevriyenin güzelliklerine sonraki şair ve kâtipler dikkat çekmişlerdir. Onlar hüsn-i sülûk-i edebe bu kapıdan girmek için güçlerini harcamışlardır. Tevriye edebî fenlerin en üstünü ve yücesidir. Kalplere onun sihri ilham verir ve muhabbetin kapılarını açar (Saraç, 2014: 137).

Bu bağlamda "tevbe-i nasûh" kavramı, Kur'an-ı Kerim'deki tevriyeli kullanımların dikkat çekici örneklerinden biridir. Tahrîm suresi 8. ayette geçen "tevbeten nasûha" ifadesindeki "nasûh" kelimesi, meallerde genellikle sözlükteki "samimiyet" anlamıyla ele alınırken dinî-ahlakî nasihatlerin yer aldığı bazı metinlerde bu ismi taşıyan birinin adı olarak da anlaşılmış ve Nasûh'un kim olduğuna ve günahına nasıl tövbe ettiğine dair hikâyelere yer verilmiştir. Nitekim divan edebiyatında da bu ayetteki "nasûh" kelimesi hem sözlük anlamı kastedilerek kullanılmış hem de "günahına samimi olarak tövbe eden birisinin adı" olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasının temel sebebi, "tevbe-i nasûh" kavramının edebiyatımızda nasıl ele alındığıyla ilgili bir çalışmanın bulunmayışıdır. Nitekim konuyla ilgili olarak yaptığımız araştırmalarda, Nuran Yılmaz'ın bir yazısı bağlamında tevbe-i nasûhla ilgili meşhur hikâyeye işaret ederek iki beyti örnek olarak sunması (2012: 234) dışında bu kavramın divan edebiyatında ele alınış şekilleri hakkında müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türk edebiyatında dinî bir tür

¹ "Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğlerler.", (Rahmân Süresi: 6).

olarak doğrudan tövbeyi ele alan *ve şairin günahlarını, pişmanlıklarını samimi bir şekilde dile getirmenin yanında aynı zamanda insanlara öğüt vermeyi* (Kardaş, 2013: 1179) amaçladığı şiirler olan tevbe-nâmelere ve bunlarla ilgili çalışmalara da rastlanmaktadır. Ancak bunlar da doğrudan “tevbe-i nasûh”u ele alan çalışmalar değildirler.

Bu makale, meseleyi temel yönleriyle ele alan bir çalışmanın yapılmasının gerekliliği düşüncesiyle yapılmıştır. Çalışmamızda, divan edebiyatında kullanılan Kur’an-ı Kerim kaynaklı kavramlardan biri olan “tevbe-i nasûh”un dinî literatürde nasıl ele alındığına ve “nasûh” kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına değindikten sonra “tevbe-i nasûh”un divan edebiyatındaki kullanım şekillerine ve kavramla ilgili olarak anlatılan farklı hikâyelere dikkat çekeceğiz.

1. “Tevbe-i Nasûh” Kavramı

Çalışmamızda ele alacağımız “Tevbe-i nasûh”, Kur’an-ı Kerim’de Tahrîm Sûresi 8. ayette yer almaktadır. Bu kavramın geçtiği ayetin ilgili bölümü ve okunuşunun yeni harflerle yazımı aşağıdaki gibidir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

Yâ eyyuhellezîne âmenû tûbû ilâllâhi tevbeten nasûhan, asâ rabbukum en yukeffira ankum seyyiâtikum ve yudhilekum cennâtin tecrî min tahtihal-enhâri.

Aşağıda öncelikle bu ayetin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen mealdeki tam tercümesine, peşinden de sadece ayetin kavramın geçtiği kısmının bazı meallerdeki şekillerine işaret edilmiştir²:

Ey iman edenler! Allah’a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar.

Diyanet Vakfı: Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah’a dönün.

Abdülbaki Gölpınarlı: Ey inananlar, tövbe edin Allah’a hâlis bir tövbeyle.

Ahmed Hulusi: Ey iman edenler! Allâh’a özden ve kesin bir tövbe ile tövbe edin!

Bayraktar Bayraklı: “Ey iman edenler! Gönülden gelen bir tövbe ile Allah’a yöneliniz.

Elmalılı Hamdi Yazır: Ey o bütün iyman edenler! Allaha öyle tevbe edin ki nasuh (gayet ciddî, müessir, öğütücü) bir tevbe olsun.

Hasan Basri Çantay: Ey îman edenler, tam bir sıdk-u hulûsa mâlik bir tevbe ile Allaha dönün.

İbni Kesir: Ey iman edenler; Allah’a nasuh tevbesi ile tevbe edin.

² Ayetin yazımı, okunuşu ve farklı tercümeleri için [kuranmeali.org](http://www.kuranmeali.org) sitesinden yararlanılmıştır. Bu ayetin 41 farklı tercümesi için bkz: <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=66&ayet=8> (E.T.: 18.05.2020)

Muhammed Esed: *Siz ey imana ermiş olanlar! Gönülden tevbe ederek Allah'a yönelin!*

Ömer Nasuhi Bilmen: *Ey mü'minler! Allah'a Tevbe-i Nâsûh ile tevbede bulunun.*

Seyyid Kutub: *Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.*

Süleyman Ateş: *Ey inananlar, Allah'a yürekte tevbe edin.*

Buraya aldığımız Kur'an mealleri dışındaki meallerde de "tevbe-i nasûh" taki "nasûh" un yukarıdakilere benzer şekilde "samimi, yürekte, hâlis, kesin ve doğru bir şekilde" gibi anlamlarla karşılandığı, bazı meallerde ise "tevbe-i nasûh" kavramının tercüme edilmediği ve aynen kullanıldığı görülmektedir.

Kavramı ele alan tefsirlerde ayet-i kerimede geçen "tevbeten nasûhan" ifadesinin ne anlama geldiği ve bu tövbenin taşınması gereken şartlar hakkında izahlar yapıldığı ve "nasûh" kelimesinin yapısı ve farklı anlamları hakkında ayrıntılı izahlarda bulunulduğu görülmektedir. Örneğin Elmalılı Hamdi Yazır, "nasûh" kelimesinin anlamı hakkında şunu söylemektedir:

Burada tövbenin sıfatı olan 'nasûh', 'gafûr' vezninde mübâlağa sigası olup, "nush" , nasihat ve nasihat maddesindedir. Bu madde, esasen iki anlama gelir. Birisi, halislik ve saflık manasınadır. Nitekim mumu alınmış halis bala 'aselün nâsihun' denir. Bu manada nasûh 'çok halis ve temiz' demektir. Diğeri de söküğü dikmek ve onarmak anlamındadır. Bu manaya göre nasûh, 'çok ıslah edici, hiçbir gedik bırakmayacak şekilde eksiklikleri düzelterip iyi onarıcı' demektir (Özer, 2008: 82).

"Tevbe-i nasûh" hakkındaki hadislerle bakıldığında da bu kavramın "Kulun işlediği günahattan pişmanlık duyması, tam manada Allah'a dönmesi, sütün memeye tekrar girmediği gibi kişinin günaha dönmemesidir" şeklinde tanımlandığı görülmüştür (Özer, 2008: 81).

Tevbe-i nasûh'un hangi özellikleri taşınması gerektiği konusunda tasavvuf ehli kimseler ile kelim ve tefsir âlimlerinin beyanları olmuştur. Örneğin mutasavvıfların ileri gelenlerinden Hasan-ı Basrî (ö. 828) bu terimi "sevdiğin günahattan tiksinden ve onu hatırladığında da istiğfar etmen" şeklinde tarif ederken Mu'tezile'nin son büyük kelâmcısı olan Kâdî Abdülcabbar'a (ö. 1025) göre tövbenin sahih ve geçerli olması, pişman olmak ve kararlılık içinde bulunmak şartlarını taşınmasına bağlıdır (Özarlan, 2002: 367). İbni Kayyım el-Cevzî (ö. 1350) ise tevbe-i nasûhun şu şartları taşınması gerektiğini belirtir: *Kul günahlarının tamamından tevbe etmelidir. Tevbede tereddüt olmamalıdır. Tevbe sadece Allah rızası için olmalıdır. Şahsın ihlâs ve samimiyetini zedeleyen bütün şaibelerden ve illetlerden korunmuş olmalıdır. Tevbe, istiğfarı da içermelidir* (Çelik, 2014: 448). Gazzâlî'ye (ö. 1111) göre de ayette geçen "nasûh" kelimesi nasihat kelimesiyle ilgili bir söz olup her türlü şaibeden uzak olarak tam bir ihlas içerisinde Yüce Allah'a tövbe etmek anlamındadır (Tunç, 1981: 398).

Ayette geçen “nasûh” terimi, konuyla ilgili olarak incelediğimiz kaynaklarda ve bu terimin geçtiği ayetin tefsirlerinde yukarıda özetlediğimize benzer şekillerde ele alınmaktadır. Konuyla ilgili olarak tefsirler üzerinde yaptığımız incelemelerde, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyân*'ı dışındaki tefsirlerde Nasûh'un bir tövbekârın ismi olduğu şeklindeki rivâyetlere yer verilmediğini gördük. *Ruhu'l-Beyân*'da da Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçen ve bizim de bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde özetleyerek aktaracağımız hikâyeye işaret edilmektedir.

2. Divan Edebiyatında Tevbe-i Nasûh Kavramının Ele Alınış Şekilleri

Yukarıda belirttiğimiz gibi, dinî kaynaklarda “tevbe-i nasûh” kavramı genel olarak “samimi tevbe” anlamı kabul edilerek ele alınmaktadır. Ancak divan edebiyatında kavramın hem “samîmî tövbe” hem de “Nasûh isimli kişinin tövbesi” anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda “tevbe-i nasûh”un divan edebiyatında ele alınış şekilleri, maddeler halinde incelenmiştir.

Bazı beyitlerde “nasûh” kelimesi “samîmî” anlamında kullanılmıştır:

Ben tevbeyi kıldum ki ayruh dahı kılmayam
Var ümîdüm Allâh'a bu tevbe nasûh ola (K. Burhaneddin, g. 956/5)

“Ben bir daha işlememek üzere günahıma tövbe ettim. Bu tövbemin Allah'a samimi gelmesine dair ümidim var.”

Gayr elinden içmezin mey geçmezin dildârdan
Şeyh San'ânam bugün ahdum da tevbem de Nasûh
(B. Rûhî: Yılmaz, 2012: 234)

“Başkasının elinden şarap içmem, sevgiliden vazgeçmem. Ben bugün Şeyh Sanan'ım, yeminim de tövbe de samîmidir.”

Şairler “nasûh” kelimesini hem “samimi olma” hem “tövbe eden Nasûh” anlamında tevriyeli olarak da kullanırlar.

Yine zerrîn kadehle lâleden bir bezm idüp peydâ
Bahâr eyler şikeste tevbe-i meyde nasûh olsam (Bursalı İffet, g. 84/4)

“Nasûh olsam, bahar mevsimi yine de altın kadehler ve laleden bir eğlence meclisi düzenleyerek şarap içmeyle ilgili tövbemi bozar.”

Suna çün nâz ile ol gonca-dehen peymâne
Ger nasûh olsa olur tevbe-şiken peymâne (Sahhâf Rüşdî, g. 148/1)

“O gonca dudaklı sevgili, nazlanarak bir şarap kadehi sunarsa o kadeh, Nasûh da olsa/nasûh tövbe de olsa tövbeyi bozdurur.”

“Tevbe-i nasûh”un beyitlerde genellikle belli bir günah (şarap, güzellerin aşkı, dünya sevgisi vb) bağlamında ele alındığı görülür ancak bazı beyitlerde hangi günah olduğu belirtilmeden doğrudan “günâh”a tövbe etmek şeklinde de kullanılmıştır.

Tut dâmen-i ehl-i dili tevbe-i nasûh it
İhlâs ile tâ çekmeyesin dâg-ı nedâmet (Nigârî, g. 89/8)

“Gönül ehlinin eteğine yapış, ve samimiyetle tevbe-i nasûh et ki pişmanlık derdi çekmezsın.”

Vâreste-i keş-â-keş-i cürm ü nedâmetüm
Ne tevbe-i nasûh u ne âsâm isterin (Mezâkî, k. 15/46)

“Günâh ve tövbe kaygısından uzağım. Ne tevbe-i nasûh ne de günah isterim”

“Tevbe-i nasûh”un bazı beyitlerde “güzellere düşkünlük ve dünya sevgisi” gibi günahlara tövbe etmek bağlamında kullanılmasına rağmen beyitlerin kahir ekseriyetinde şarap içmekle bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir. Bazı şairlerin de şarap içmeye tövbe etseler bile ilkbahar mevsimindeki şarap meclisleri karşısında çaresiz kalarak bu tövbelerini bozacaklarını, Nasûh’un bile böyle bir şeye karşı koyamayıp tövbeden vazgeçeceğini ifade ettikleri görülür.

Yok imiş ol devrde böyle bir âfet yoksa kim
Tevbe etmek meyden ey Rûhi ne mümkündü Nasûh
(B. Rûhî: Yılmaz, 2012: 234)

“Ey Rûhî, o devirde böyle bir âfet yokmuş. (Eğer olsaydı) Nasûh’un şaraptan tevbe etmesi mümkün olur muydu?”

Ümîd-i vasla ider tevbe-i nasûh ‘uşşâk
Alınca destine ol şûh-ı pür-cefâ mir’ât (Vahyî, g.16/5)

“Âşıklarına cefalar eden o güzel, eline ayna aldığında âşıkları kavuşmayı ümit etmeye tevbe-i nasûh eder”

Sûfî ider mi ‘ârif olan tevbe-i nasûh
Mahbûb ile şarâb durur çün gıdâ-yı rûh (Revânî, g. 38/1)

“Ey Sofî; sevgili ve şarap, ruhun gıdası olduğu için marifet sahibi olan kişi hiç tevbe-i nasûh eder mi?”

Tevbe-i câmu ne var sırsa görüp cân lebüni
Cân degül tevbesini sırdı eger görse Nasûh
(Zihnî Bey, Pervane Bey Mecmuası)

“Cân, sevgilinin dudağını görünce tevbesini bozarsa bunda ne var ki? Cân değil, Nasûh bile bunu görse tövbesini bozardı.”

İşbu mevsimde ki ahd-i şâd-kâmîdür dürüst
Tevbesini sırdı görse bu hoş ayağı nasûh (Resmî, Pervane Bey Mecmuası)

“Nasûh, neşe ve mutluluk zamanı olan bahar mevsiminde bu hoş kadehi görseydi tövbesini bozardı.”

İtmezdi tevbe gamla geçirmezdi 'ömrünü
Bilse safâ-yı câm-ı şarâbı eger nasûh (Râmî, g. 43/2)

“Nasûh, şarap kadehinin safâsını bilseydi tövbe ederek ömrünü gamla geçirmezdi.”

Bazı beyitlerde, “nasûh” kelimesiyle aynı köke sahip olan “nâsîh/nasîhatçi” ve “nush/nasihat” kelimelerinin birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Bu tür beyitlerde, genellikle nasihatçinin şaraba ve güzel sevmeye dair nasihatlerinin boş olduğu vurgulanırken bazı beyitlerde de söz konusu şarabın hakikat şarabı olduğu ve buna tevbe edilmesini isteyen zâhidin bile bu şarabın hakikatini bilse rintlere nasihat etme işine tövbe edeceği belirtilir:

Buyurma tevbe bana ol şarâbdan nâsîh
Ki görse anı tutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh (Fuzûlî, g. 57/2)

“Ey nasihatçi, bana o şaraptan tövbe etmeyi buyurma; çünkü Nasûh onu görse tövbesini terketmeye niyetlenir.”

Yûsuf-i meh-çihreler mihrinden ey şeyh-i azîz
İtmezem tevbe bana olursa ger nâsîh nasûh (Garîbî)

“Ey azîz şeyh! Nasuh bile bana nasihat etse, ay yüzlü ve Hz. Yusuf gibi olan güzellerin sevgisinden dolayı tövbe etmem.”

Lutf ile lebleri câmın suna olursa Nasûh
Nâsîhâ tevbeni sırsın olur isen de Nasûh (Visâlî, Pervâne Bey Mecmuası)

“Ey nasihatçi! Nasûh, lutfederek dudaklarının kadehini sunarsa, sen Nasûh bile olsan tövbeni bozarsın.”

Zâhid bileydi keyf-i şarâb-ı hakîkati
Eylerdî rinde nushuna ol tevbe-i nasûh (Harputlu Rahmî, g. 28/3)

“Zahid hakikat şarabının nasıl olduğunu bilseydi, rintlere ettiği nasihatler için tevbe-i nasûh ederdi.”

Şairlerin Nasûh’u tövbe eden biri olarak ele aldıkları beyitlerin arka planında başta Mevlânâ’nın Mesnevî’si olmak üzere dinî metinlerde Nasûh’a dair anlatılan hikâyelerin etkisi vardır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde Nasûh’un tövbesiyle ilgili farklı rivâyetlere işaret edilecektir.

3. Tevbe-i Nasûh Kavramıyla İlgili Hikâyeler

“Tevbe-i nasûh” kavramındaki Nasûh’un bir kişi olarak telakki edildiği metinlerde, tövbe etme hikâyesinin nasıl olduğu hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Araştırmalarımızda, konuyla ilgili dört farklı rivâyet tespit edilmiştir.

Yukarıda da izah ettiğimiz gibi beyitlerde tevbe-i nasûh ve şarap içmekle ilgili kullanımların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu yüzden “şarap içmeye tevbe eden Nasûh” hakkında bir rivâyet olabileceğine de kanaat getirdik ancak Nasûh’un tövbe ettiği günahın ne olduğuyula ilgili dört farklı rivâyet tespit ettiğimiz halde bunların şarap içmeye tövbe etmekle alakalı olmadığı görülmektedir. Aşağıda, konuyla ilgili hikâyelerin yer aldığı metinlere ve ilgili çalışmalara işaret edilerek bunların tarafımızca yapılan özetleri sunulacaktır.

3.1. Tellâk Nasûh’un Hikâyesi

Konuyla ilgili hikâyelerin birincisi Mevlânâ’nın *Mesnevî-i Manevî*’sinde geçmekte olup bilinen en yaygın rivâyettir. Mevlânâ’nın *Mesnevî-i Manevî*’sinin 5. cildindeki 2235-2332 beyitleri arasındaki bölümde yer alan (2007: 591-594) bu hikâye, tasavvufî kaynakların çoğunda da ele alınarak “tevbe-i nasûh” bağlamında değerlendirilmiştir. *Mesnevî*’de yer alan bu bölümün özeti aşağıdaki gibidir:

Bir zamanlar Nasûh adında bir adam vardı. Yüzü, kadın yüzüne benzediği için daima erkekliğini gizler ve bu sayede kadınlar hamamında tellâk olarak çalışırdı. Yüzü ve sesi kadınlarınkine benzediği için yıllarca bu işi yaptığı hâlde kimse onun sırrına vakıf olamamıştı. Nasûh, çarşaf giyip başını ve yüzünü örttüğü için tanınmaz, bu sayede padişahın kızlarını bile yıkayıp ovalardı. Ara sıra tövbe edip bu işten elini ayağını çekse de kendisini bu çirkin işten kurtaramayan Nasûh bir gün bir ârife giderek “Duanda beni de hatırla!” dedi. Ârif kişi Nasûh’un sırrını anladı ama bunu açığa vurmadı. Ârif, hafiften tebessüm edip “Cenab-ı Hak, bildiğin şeyden seni tövbekâr kılsın” dedi. Bu dua kabul oldu ve Nasûh şöyle bir olay yaşadı: Bir gün padişahın kızının küpesini süsleyen incilerden biri kayboldu. Hamamdakiler kaybolan inciyi arayıp bulmak için hemen kapıları kapattılar, her taraf adamakıllı arandığı hâlde inciyi çalan bulunamadı. İnci bir türlü bulunamayınca hamamda genç, ihtiyar kim varsa çırılçıplak olmaları emredildi. İnciyi bulabilmek için kızın dadısı herkesi adam akıllı muayene etmeye başladı. Korkuyla bir köşeye çekilen Nasûh’un yüzü sararmış, dudakları morarmış ve kendinden geçmişti. Yakalanıp öldürüleceğini düşünen Nasûh, şöyle dua etti: “Ya Rab, pek çok kötü işler işledim. Bunca ahdi ve tövbeyi bozdum. Arama sırası bana gelirse bu benim canım, kim bilir nasıl mihnetler çekecek! Rahmetine geldim, aman kerem eyle. Vakit daraldı, fazlın ile feryadıma yetiş! Şimdi eğer bana Settârlık eder, suçumu örtersen bütün uygunsuz işlere tövbe ediyorum. Ya Rabbi, tövbemi bu defa da kabul buyur da ona iyice kemer bağlayayım. Eğer bunda da bir taksirim olursa bir daha duamı kabul eyleme.”

Arama sırası Nasûh’a gelince akli başından, canı teninden gitti. Ansızın biri “Kaybolan inci bulundu. İşte o kaybolan inci!” diye bağırdı. Nasûh padişahın kızına herkesten çok daha yakın olduğu için hepsi ondan şüphelenmişti. Onun için kadınlar, ondan helâllik dileyip özür getirerek gönlünü almaya çalışıyorlardı. Nasûh’un tövbe

etmesinden ve tövbesinin kabul edilmesinden sonra padişahın kızının yine Nasûh'ü tellâklik için davet etmesi üzerine Nasûh şöyle diyerek gitmedi ve bir daha da o işe bulaşmadı: “Suçum sayısız. O azabın korkusuysa hatırımdan çıkmıyor. Öldüm, yeniden dirildim. Ölümün yokluğunun acısını tattım. Hakk'ın lütfu beni tövbe-kâr kıldı. Can tenden ayrılmadıkça onda sabitim. Bu mihneti gördükten sonra ancak eşek olan o tarafa ayak atar.”

3.2. Mezâr Soyucusu Nasûh'un Hikâyesi

Sultan II. Selim zamanında yetişmiş Osmanlı tabiplerinden biri olan Nidâî'nin *Tenbîh-nâme*'sinde de konuyla ilgili iki hikâyeye yer verilmiştir. 1509-1567 yılları arasında yaşadığı düşünülen ve hekimbaşılığa kadar yükseldiği söylenen Nidâî'nin *Tenbîh-nâme* adlı eseri, mensur-manzum karışık tarzda yazılmış, tasavvuf ahlakına ilişkin bir nasihatnâme olup H. 952 (M. 1545) yılının Receb ayında kaleme alınmıştır. Bu yönüyle *Tenbîh-nâme* Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseri niteliğindedir. 61 fasıl ve 70 hikâyeden oluşan eserde nefis-i emmârenin vasıfları ve iyi hasletler çeşitli hikâyelerle anlatılmaktadır. (Parlakpınar, 2017).

Nidâî'nin *Tenbih-nâme*'sinde, çalışma konumuz olan “tevbe-i nasûh” hakkında iki farklı rivâyet aktarılmakta olup bunların (Parlakpınar, 2017: 164-166) tarafımızca özetlenmiş şekilleri aşağıda sunulmuştur:

Tenbîh-nâme'deki birinci rivâyete göre, Nasûh bir kefen soyucusudur. Bağdat'ta her kim ölürse, Nasûh kişinin gömüldüğü yerden kefenini soymadan rahat edemezdi. Onun bu fiilini halk biliyordu ama ona engel olamıyorlardı. Bir gün bir kişi “Ya Nasûh her hâlde benim kefenimi de soyarsın. Ben ölünce benim kefenimi soyma, sana şimdi kefen parası vereyim yeter ki benim kabrimi açıp kefenimi soyma.” dedi. Nasûh da kefen parasını alıp kendisini soymayacağına dair söz verdi. Rivâyete göre o kişi vefat ettiğinde Nasûh sözüne riayet etmeyip o gece gidip mezarı açıp kefeni soymaya başladığında, ölü eliyle kefeni tuttu. Nasûh, ölünün kefeni tutan elini keserek yine çekmeye başladı. Ölü bu defa da diğer eliyle tutunca Nasûh o eli de kesti ve yine çekmeye devam etti. Bu defa ölü iki ayağıyla sıkmaya başlayınca Nasûh ölünün iki ayağını da kesti. Hak Teaâla'nın kemal-i kudretiyle ölü şöyle konuştu: “Ya Nasûh, insafın yok mu? Hayattayken benimle anlaşma yaptın kefenimi soymamak için para aldın ve şimdi böyle hakaretle beni soyarsın. Tek olan Allah'tan korkmaz mısın?” dedi. Nasûh, ölüden bunları duyunca hatasını anlayıp bundan sonra böyle işler yapacağına dair tövbe etti. Tövbesi canı gönülden olduğu için Hak Teala da kabul etti.

Eserde yer alan ikinci rivâyet, Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde yer alan hikâyenin çok az farklılaşmış bir versiyonudur. Bu rivâyete göre de Nasûh, kadın suretinde kadınlar hamamına giden ve hangi kadını beğenirse onu izleyen birisidir. Güzelliğiyle alemin

dilinde olan ve kadınlar gibi uzun saç bırakan Nasûh, çirkin âdeti üzere her zamanki gibi hamama gidip bir köşeye sinip güzel kadınları izlemeye başlamış. Bir gün kadının birinin küpesi kaybolup da bütün aramalara rağmen bulunamayınca hamamın kapıları kapatılarak herkesin üstü aranmaya başlanır. Geriye sadece bir kadın ve Nasûh kalır. Nasûh, derin bir huzurla içten bir dille tövbe edip “Ey ayıpları örten Rabbim, bu sefer de aybımı ört, bir daha bu kabahati işlemeyeceğim.” diyerek içten tövbe etti. Nasûh’un yanındaki kadının üzerinde kaybolan küpeyi bulduklarında Nasûh huzur bulur ve hamamdan çıkıp kendi halinde yaşamaya başlar. Bir daha da bu günaha yaklaşmamış olan Nasûh’u Hak Te’âla yüce kitabı Kuran-ı Kerim’de anmıştır.

3.3. Yol Kesici Nasûh

Konuyla ilgili bir hikâye metni de İslam Alimleri Ansiklopedisi’nde yer almaktadır. Bu rivâyete göre Nasûh, bir yol kesicidir ve bu günahına samimi bir şekilde tövbe ederek Cenâb-ı Hakk’ın rızâsını kazanmıştır. Ebû Bekir Surbânî’nin tefsirinde geçtiği belirtilen rivâyet şöyledir:

Üstâd İmâm Ebû Bekr Surbânî’nin (radiyallahü anh) tefsîrinde yazıyor ki, “Bu Nasûh, yol kesicilikten tövbe etmiş bir kimse idi. Tövbe edip herkesin hakkını geri verdi. Herbirini hoşnut etti. Hiç malı kalmadı. Biri gelip hakkını istedi üzerindeki peştemalı çıkardı. Orada bir akarsu vardı. O akarsuyun içine oturdu. Peştemalı o kimseye verdi. Allahü Teâlâ bize bildirdi ki; tövbeyi, Nasûh’un yaptığı gibi yapınız³.

3.4. Günahkâr Nasûh

Konuyla ilgili son rivâyette ise Nasûh sadece “günahkâr biri” olarak zikredilmekte, hangi günaha tövbe ettiği söylenmemektedir. Bu rivâyet Şeyh Bedreddin’in (ö.1420) müritlerinden olan Yegen Mahmûd tarafından yazılan *Envâru’l-Kulûb*’ta yer almaktadır. *Envâru’l-Kulûb*, İslam’ın temel esaslarını anlatan mensur bir akâid-nâmedir. Bu eserde de konularla ilgili olarak birtakım hikâyeler anlatılmaktadır (Murad, 2018). *Envâru’l-Kulûb*’da da Tevbe-i Nasûh’la ilgili diğer rivâyetlerden oldukça farklı olan bir hikâye yer almaktadır. Aşağıda bu hikâyenin (Murad, 2018: 113) tarafımızca özetlenen şekli sunulmuştur:

Nasûh günahkâr birisiydi. Allahu Te’âla’dan hidayet erişince doğrulukla günahına tövbe etti. Allahu Te’âla da onun tövbesini kabul eyledi. Ve Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! Allah’a Nasûh tövbesi gibi tövbe edin.” dedi. Musa Peygamber zamanında bir günahkâr vardı, âlemlerin padişahı olan Yüce Allah, Musa Peygamber’e o günahkârı kovmasını buyurdu. Musa aleyhisselam da o kişiyi kovunca, kavminden ayrılarak çöle gitti. Çölde kendisini hastalık tutunca aklı başına

³ <https://studylibr.com/doc/5090087/i%CC%87s1%C3%A2m-%C3%A2limleri-ansiklopedisi> (E.T.: 18.05.2020).

geldi ve “Keşke iyi amellerde bulunsaydım, yanlış amellerden bulunup Beni İsrail’den sürgün edilmeseydim.” diyerek ağlamaya başladı. “Ben ölürsem annem, babam, kardeşlerim benim yanımda olur, benim için ağlardı.” diyerek kötü işlerine samimiyetle tövbe etti. Hak Te’ala onun tövbesini kabul etti ve annesi, babası ve kardeşleri kılığında melekler gönderdi. Bu melekler onun etrafını aldılar ve ağlamaya başladılar. O kişi, bunları kendi ailesi sandı, sevindi ve huzurla öldü. Âlemlerin padişahı Hz. Musa’ya “falan yerde bir dostumuz öldü; git onu yıka ve namazını kıl.” dedi. Musa aleyhisselam gittiğinde ölen kişinin Beni İsrail’den sürdüğü kişi olduğunu gördü. Musa aleyhisselam dedi ki “Ya Mevlam! Dün bu kişiyi bana sürdürdün, bugün dostum dersin, bu ne haldir?” Padişah-ı âlemden ses geldi. “Ya Musa bu kişi günahından tövbe etti, ben de günahlarını affettim!”

Çalışmamızda işaret ettiğimiz diğer rivâyetlerin doğrudan Nasûh’la alakalı olduğu görülüyorsa da Yegen Mahmûd’un *Envâru’l-Kulûb*’undaki hikâyenin Nasûh’la ilgili olup olmadığı çok net değildir. Metinde önce Nasûh’un tövbesine değinilmiş ve hemen ardından da hikâyeye anlatılmıştır. Ancak hikâyede hiç Nasûh isminin geçmemesi, bu kişinin başka birisi olma ihtimalini düşündürmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızda, Kur’an-ı Kerim’in Tahrîm Suresi 8. ayetinde geçen “tevbe-i nasûh”un dinî literatürde nasıl ele alındığına dikkat çekildikten sonra divan edebiyatında bu terimin ele alınış şekillerine ve konuyla ilgili olarak anlatılan dört farklı hikâyeye metnine yer verilmiştir.

İncelediğimiz tefsir ve meallerde “nasûh”un genel olarak “samimiyet” anlamında yorumlandığını, İsmail Hakkı Bursevî’nin *Ruhu’l-Beyân*’ı dışındaki tefsirlerde bu ayetle ilgili olarak bir hikâyeye yer verilmediğini, bu eserde de Mevlânâ’nın hikâyesinin alıntılandığını tespit ettik.

Divan edebiyatında “tevbe-i nasûh” kavramındaki “nasûh”un beyitlerde hem “samimiyet” anlamındaki sözlük anlamıyla hem de bu tövbeyi eden kişi olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca “tevbe-i nasûh”u ele alan dinî metinlerde Nasûh’un bu tövbeyi etmesiyle ilgili farklı hikâyelere yer verildiği ve bunlarda da Nasûh’un kadınların hamamlarında tellaklık yapan biri, bir mezar soyucusu, Hz. Mûsâ’nın kovduğu bir günahkâr ve yol kesen bir harâmî olduğu görülmektedir. Bu dört karakterin ortak yönü ise, ayette de geçtiği gibi samimi bir tövbede bulunmuş olmalarıdır. Yaptığımız çalışmalarda bunlardan farklı bir rivâyet tespit edilmemiştir. Ancak incelediğimiz şiirlerde “şarap içmeye tövbe eden Nasûh” hakkındaki ifadelerin çokluğu, bize başka metinlerde “şaraba tövbe eden Nasûh” rivâyetinin de bulunmasının muhtemel olduğunu düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet (2005). *Bursalı İffet Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Avşar, Ziya (2007). *Revânî Dîvânı*. Konya: Sebat Ofset Yayıncılık.
- Bilgin, Azmi (2003). *Divan-ı Seyyid Nigârî*. İstanbul: Eren Kitap.
- Çelik, İbrahim (2014). "İmam Gazalînin İhya-u Ulûmî'd-Din Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşımı". *The Journal of Academic Social Science Studies*. C. 25. S. 1. s. 447.
- Ekici, Hatice (2006). *Sahhaf Rüşdi ve Divanın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gıynaş, Kamil Ali (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf?0> (E.T. 10.05.2020).
- İslam Alimleri Ansiklopedisi* <https://studylibtr.com/doc/5090087/i%CC%87sl%C3%A2m-%C3%A2limleri-ansiklopedisi> (E.T.: 18.05.2020).
- Kaçar, Mücahit (2011). "Türkçe Te'lîf Edilmiş Bir Belagat Kitabı: Şerîf'in Hadikatü'l-Fünûn İsimli Eseri". *Türkiyat Mecmuası*. S.21. s. 211-238.
- Kardaş, Sedat (2013). "Edebî Tür ve Tarz Açısından Tevbe-Nâmeler ve Lebîb Divanı'nda Yer Alan Tevbe-nâme Örneği Üzerine Değerlendirmeler". *Turkish Studies*. C. 8. S. 3. s. 1175-1187.
- Kavaz, İbrahim - Naci Okur (1996). *Harputlu Rahmi Divanı*. Ankara: İzzet Paşa Yayınları.
- Kılıç, Hulûsî (1992). "Belâgat". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 380-383.
- Mermer, Ahmet (1994). *Mezakî: Hayatı, Edebî kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî (2007). *Mesnevî-i Şerîf (Mütercim: Süleymhan Nahif; Sadeleştiren: Amil Çelebioğlu)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Murad, Sibel (2018). *Envâru'l-Kulûb (Metin-İnceleme-İndeks)*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Özarlan, Selim (2002). "Kur'an'da Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 12. S. 2. s. 353-382.

Özer, Salim (2008). "Günahların Affında ve Cezaların Düşmesinde Tövbenin Etkisi". *Bilimname*. C. XIV. S. 1. s. 79-107.

Parlakpınar, Murat (2017). *Nidâî: Tenbîhnâme (Dil incelemesi, Tenkitli Metin, Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saraç, M. A. Yekta (2010). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. 8. Baskı. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (2014). "Tevriyedeki İham". *İlmî Araştırmalar*. S. 13. s.133-149.

Tarlan, Ali Nihad (1998). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Taş, Hakan (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*. Doktora Tezi: İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç, Cihad (1981). "Tevbe Hakkında Bazı Meseleler". *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 24. S. 1. s. 389-412.

Yılmaz, Nuran (2012). "Münacaat ve Tövbe-i Nasûh Geleneği Çerçevesinde Tövbenâme-i Veysî". 1. *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*. İzmir: Sütun Yayınları. s. 233-247.

TÜRKÇEDEKİ MEYVE ADLARININ İŞLEVSELLİĞİ

FUNCTIONALITY OF FRUIT NAMES IN TURKISH

Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ

İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: h.karpuz@iku.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1000-0445

Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN

Trakya Üniversitesi
Temel Eğitim Bölümü
E-posta: veysiakin@trakya.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0089-5230

Öz

Bu incelemede Türkçede kullanılan 105 meyve adının Türk kültürü içerisinde yüklendiği işlevler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir yandan adlandırma geleneğine bağlı olarak Türk insanının toplum, doğa ve nesne ilişkilerini anlamaya çalışılırken diğer yandan kültürel öğelerin aynı çevre ve konumda nasıl birleştirilebildikleri, adların üst yaşam alanlarındaki işlevlerini yüklenme yetenekleri incelenmiştir. Türkler, mitolojik dönemlerden günümüze kadar yaşamın birçok alanında olduğu gibi doğayla, bitkilerle çok yakın ilişkiler içerisinde olmuş, buna bağlı olarak meyvelerle ilgili zengin bir kültürel çeşitlilik oluşturmuşlardır. Meyveler için kullanılan sözcüklerin bu çerçevede çok değişik işlevler yüklendiği görülmektedir. Bu makalede, meyve adlarının, meyve adı olmadan önceki işlevleri, başka alanlarda, sırasıyla orun adı, kişi adı, edebi eser adı, ticari alan adı, internet sitesi adı, yiyecek-içecek adı olarak kullanılışları ve benzetme unsuru ve motif olarak kullanılışları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece Türk insanının nesne karşısındaki özel ve öznel tutumu, meyve nesnelere, onları nesne yapan özellikleri ve onların zihinsel algılatmaya, anlamaya hizmet eden adları çevresinde oluşturulmuş kültürel doku birazcık da olsa irdelenerek belirlenmeye çalışılmıştır*.

Anahtar kelimeler: Türkçe söz varlığı, sözcükbilim, bitki adları, ادبىلىمى, işlevsel dilbilim, meyve adları.

Abstract

In this study, the functions of 105 Turkish fruit names in Turkish culture are tried to be determined. On the one hand depending on the naming tradition, while relationship of the Turks with society, nature and objects have been tried to understand, on the other hand how the cultural elements are combined with the same environment and location, and the ability of the names to load their functions into the upper living spaces were examined. Since mythological times to the present, the Turks have been in very close relationships with nature and plants like in many areas of life and consequently created a rich cultural diversity regarding fruits. It can be seen that the words used for fruits have many different

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından 2004 yılında düzenlenen *Türk Kültüründe Meyve* konulu sempozyumda sunulan ancak bildiri kitabında yayımlanmayan bildiri metninin yeniden düzenlenmiş biçimidir.

functions in this framework. The functions of fruit names before they became fruit names, their use as the name of a place, a person, a literary work, a commercial area, a website, food and beverage respectively and their use as an analogy and motif were tried to be put forth. Thus, the special and subjective attitude of the Turks against the object, the fruit objects, the properties that make them objects and the cultural texture formed around their names, which serve to perceive and understand, have been tried to be determined by scrutinizing them.

Keywords: Turkish vocabulary, lexicology, plant names, onomastics, functional linguistics, fruit names.

GİRİŞ

İnsan türünün varoluşundan beri bitmez tükenmez uğraşlarla oluşturduğu ve geliştirdiği kültürel öğeler, gün geçtikçe daha geniş alanlarda oluşum ve gelişimini sürdürüyor. Bunlar, yeme ve içmeden giyinme ve barınmaya, eğitim ve öğretimden sağlık, spor ve sanata, eğlenceden ziraat, ticaret, turizm ve teknolojiye kadar yaşamın hemen her kesimini ilgilendiren kişisel ve toplumsal temel ve üst etkinliklerle ilgili öğelerdir.

Kültürel öğelerin oluşumu başlangıçta doğal olanın örnek alınmasıyla gerçekleşir ve bütünüyle yapaydır. Bu öğeler, zamanla doğanın birer parçası haline getirilerek doğallaşma sürecine girerler ve varlıklarını sürdürürler. Buna karşın yapaylıktan kurtulamadıklarında aykırı ve iğreti kalacaklarından yok olur. Varlıklarını sürdürenler, yeni kültür öğelerinin oluşumlarına da kaynaklık ederler.

Kişisel ve toplumsal bilinçlenme sürecinin iyi işlememesi hatta zaman zaman olumsuz bir seyir izlemesi birtakım değerlerin unutulmasına ve böylece yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Ne kadar üzücüdür ki Türk kültür hazinesinde, bugün gelişmiş toplumların bir kısmının yeni yeni oluşturmaya ve var etmeye çalıştığı, büyük kısmının ise sahip bile olmadığı yüzlerce kültür öğesi olduğunu ancak bunların değerinin hatta varlığının bile farkında olmadığımızı ve çok daha alt düzeydeki yabancı kültür öğelerini kullanmaya çalıştığımızı burada üzüterek itiraf etmek zorundayız.

Çağdaş insanı düşünce etkinliklerini ileri düzeye taşımış insan olarak algılamak gerektiğine inanıyoruz. Yaşamın özünde yatan gerçekliği irdelemeden gelişmişlikten söz etmek yanlış olacaktır. Düşünce derinliği olmadan da o gerçekliği algılamak ve anlamak mümkün olmayacaktır. Binlerce yıldır sanatçı, bilimci (bilim insanı) ve felsefecilerin yoğun bir biçimde ortaya koydukları çabalar bunun için değil mi?

Her yönden gelişmiş bir toplum olmanın yolu çok yönlü işlevler ve derin anlamlar yüklenmiş kültürel öğelere sahip olmaktan geçer. Binlerce yıllık tarihî

birikim aslında bu imkânı bize sunuyor. Geçmişteki Türk yaşamıyla eserlere başvurduğumuzda, özde değer biçilemez zenginlikte bir kültür hazinesine sahip olduğumuz görülüyor. Ancak üzerimizdeki ölü toprağından bir türlü silkinip kurtulamadığımız için ne onları kullanıyoruz ne de onlara sahip çıkabiliyoruz. Halbuki bu kültürel birikimi yeni baştan oluşturacak ne zaman ne de zenginliğimiz var. Yapacağımız yalnızca bunlardan bir kısmını biçimsel bakımdan çağın koşullarına uydurmak ve kullanmak.

Bu incelemede işte bu kültür hazinesinin farkında olunmayan bir yönünü ele almaya çalışacağız. Türk meyve adlarının kültür tarihimiz içerisinde yüklendiği işlevleri belirleyerek bir yandan adlandırma geleneğini ve temelinde yer alan insan, toplum, doğa ve nesne ilişkilerini anlamaya diğer yandan çok farklı gibi görünen kültürel öğelerin aynı çevre ve konumda nasıl birleştirilebildiklerini, karşılıklı olarak temel işlevlerinden ödün verdirilmeden üst yaşam işlevlerini yüklenme yeteneğine nasıl ulaştırıldıklarını belirlemeye çalışacağız.

Türklerin mitolojik dönemlerden başlamak üzere yiyecek, bitki ve bunlara bağlı olarak meyvelerle ilgili olarak zengin bir çeşitliliğe sahip oldukları görülür. Meyvelerle ilgili kültürel çerçevenin belirlenmesi için bu zenginliğin iyi bir biçimde değerlendirilmesi gerekir. Bir yandan biyoloji, ziraat, tarım ve ticaretle, diğer yandan, yeme, içme ve sağlıkla ilgili bu kültür öğesinin Türk kültür yaşamında çok önemli bir yeri vardır. Aşağıda önce adlandırma geleneğiyle ilgili kısa bir değerlendirme yapmaya ve Türkçede var olan meyve adlarını belirlemeye çalışacağız daha sonra bunların gerek adbilimsel bakımdan yüklendiği işlevleri gerekse sözlü ve yazılı edebî ürünlerde konu ve motif bakımlarından kullanılışlarını belirleyecek ve örneklerle açıklamaya çalışacağız.

1. Adlandırma Geleneği ve Türkçedeki Meyve Adları

İlkel topluluklardan gelişmiş toplumlara kadar oluşturulan bütün birlikteliklerde birçok olumsuzluklara karşın dayanışma, paylaşım ve en önemlisi daha iyi yaşama isteğinin etkili olduğu görülür. Bu birlikteliklerin gerçekleştirilmesinde iletişimin çok büyük katkısı olmuştur.

İnsan, başlangıçta kişisel olarak nesnel dünyayı tanımaya çalışırken dış desteğe gereksinim duyar. O çevresinde olup biteni kendisi için anlamaya çalışırken çevresindekiler ona anlatmaya, algılatmaya, kavratmaya çalışırlar. İşte bu dışsal ve işteş etkinlik özde adlandırma eylemi olarak açıklayabileceğimiz dil kurumunu ortaya çıkarmıştır. Adlandırma başlangıçta çok basit belirleme, sınırlama ve daha önemlisi kolay yoldan kavratma işlevleri için kullanılırken zamanla soyut kavramların, estetik değerlerin ve ileri düşünsel aktarımların da gerçekleşmesinde görev almıştır.

Türkçedeki adlandırma geleneği genel dil ilişkileri çerçevesinde ele alınmalıdır. Türkçenin, binlerce yıllık bir gelişim süreci, yapı ve işlev bakımından birçok dilin sahip olmadığı çok gelişmiş ve olgunlaşmış özellikleri göz önüne alındığında ileri düzeyde bir adlandırma becerisine sahip olması çok doğaldır. Günlük yaşantımızda kullandığımız, ama farkında olmadığımız binlerce kişi, eser, yer, kullanıcı, taşıma aracı, ders aracı, ev aleti, işyeri, bitki, hayvan, yiyecek, içecek ve giyecek adı vardır. Bunların arasında meyve adlarının önemli bir yeri bulunmaktadır.

Meyve adı denilince çoğu kişi günlük beslenme alışkanlığına bağlı olarak birçok meyveyi hatırlayabilir ve adlarını sayabilir. Ancak gittiğimiz veya gezdiğimiz bir yerin, ilişki kurduğumuz bir kişinin, alış-veriş yaptığımız bir işyerinin, bilgisayarda ziyaret ettiğimiz bir sitenin adının bir meyve adı olup olmadığına ve adlandırmada niçin o adların seçildiğine pek dikkat etmemişiz yahut onların okuduğumuz bir şiirde, bir masalda, bir destanda ve dinlediğimiz bir şarkıda, bir türküde veya işittiğimiz güzel bir sözde benzetme, örtülü anlatım veya güzellik ögesi ve konusu olarak kullanılmasını derinlemesine düşünmemişizdir.

Meyve adlarının sayısı Türkçede kaçtır? Bu adlar, nasıl oluşturulmuştur? Bunlar, ne zamandan beri, ne kadar sıklıkla kullanılmaktadır? Meyveler dışında başka nelerin adlandırılmasında kullanılmaktadır? Edebî eserlerde, anonim ürünlerde konu, benzetme aracı ve imge olarak neden sıkça kullanılmaktadır. Dolayısıyla bunlarla adlandırılan meyvelerin ister tarım, ziraat ve ticaret ister kültürel yaşamımızdaki yeri ve değeri nedir? Bizim bilmediğimiz meyveler var mıdır? Bu sorulara bütünüyle değil ama gücümüzün yettiğince cevap bulmaya çalışacağız.

Çalışmada kültür tarihinde önemli yeri ve değeri olan belgeler, eserler ve bunlarla ilgili incelemeler elden geldiğince taranmış ve örnekler seçilmeye çalışılmıştır. Özellikle Göktürk ve Uygur döneminden başlayarak Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleri, Anadolu Ağızları ve Günümüz Türkiye Türkçesiyle ilgili temel eser ve sözlükler taranmış ve değişkenlikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bunları yeri geldikçe göndermelerle göstermeye çalışacağız.

Meyve adlarıyla ilgili veri tabanımızı oluştururken öncelikle Sayın Turhan Baytop'un *Türkçede Bitki Adları Sözlüğü*'ndeki temel meyve ve yemiş adlarını belirlemeye çalıştık (1997). Ancak *armut, ayva, çilek, fıstık, havuç, hıyar, karpuz, kavun, koz, kuşburnu, muz, nar, turunç, üzüm, vişne* gibi çoğu Türkçe birçok temel meyve ve yemiş adının, gönderme yapılan ve tarandığı anlaşılan *TDK Derleme Sözlüğü*'nde bulunan birçok değişik yöresel adın ve alt tür adının da bu sözlükte olmadığını görünce listemizi diğer sözlük ve kaynakları tarayarak belirlediğimiz adlarla oluşturmaya çalıştık.

Bizim günlük yaşamımızda sebze olarak tanıdığımız birçok bitki, ziraat ve biyoloji alanlarında meyveler arasında sayılmaktadır (Gerçek, 1992: 193-202). Bu durum, doğrusu işimizi zorlaştırdı. Örneğin biyologlarca meyve sayılan *domates*, *ayçiçeği*, *buğday*, *fasulye*, *haşhaş* ve *roka* gibi bitkilerin adlarını meyveler listesine almadık. Ölçümümüzü yiyecek kültürümüzde yaygın olarak meyve ve yemiş olarak bilinen bitkilere göre oluşturduk. Listeye *çağla*, *koruk*, *meyve* ve *yemiş* gibi bütün yahut bir kısım meyvelerle ilgili yaygın kullanımlı sözcüklerle biyologlarca bilimsel çalışma konusu yapıldığı, Latince karşılığı bulunduğu ve kaynaklara girdiği halde *TDK Türkçe Sözlük*'te bulunmayan *çakmuz*, *çeti*, *çevrince (teknecik)*, *çıçırgan*, *halıç*, ve *silcan* adları da alınmıştır. Ayrıca taradığımız temel eserlerde geçen Türk lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında meyve adları olarak kullanılan hem değişik biçim ve adları hem de alt türlerin adlarını belirledik. Ancak çok yer kapladığı için bildiri metnine yalnızca *elma*, *erik* ve *üzüm* gibi meyve adlarını ekledik. Çalışmamız doğrudan meyve adlarının kültürel işlevselliği ile ilgili olduğu ve listenin genişlememesi için bu adların Latince karşılıklarını, sözlüksel açıklamalarını ve hangi lehçe ve yöreye ait olduklarını belirtmedik. Türkçenin ne kadar zengin bir dil olduğunu yalnızca bu küçük listedeki ad zenginliği bile göstermektedir.

Türklerin, destanlar döneminden itibaren özellikle *elma*, *erik*, *üzüm*, *karpuz* ve *ceviz* gibi meyveleri çok yakından tanıdıkları ve bunların alt türlerini geliştirdikleri görülmektedir. Bahaddin Ögel, Çin kaynaklarına dayandırarak 647 yılında Göktürk yabgusunun Çin'e üzümler gönderdiğini, Turfan ovasının üzüm bağları ile ünlü olduğunu, şarapçılık yapıldığını, Uygurların Orhun kıyılarında iken karpuz ettiklerini, bunların Çin'e götürüldüğünü, Çinli seyyahların bunlara rastladıklarını ve kaydetmektedir (1984: 366; 1988: 203). Özellikle alt türlerin, dolayısıyla kültür meyvelerinin daha o yıllarda üretilmeye başlanması kültürel gelişmişliğin bir işareti olarak değerlendirilmektedir. Ögel, Orta Asya'da ve Anadolu'da bilinen, üretilen ve işlenen meyveler, sırasıyla *alıç*, *alma*, *armud*, *ayva*, *bâdem*, *ceviz*, *dut*, *erik*, *göğem eriği*, *fındık*, *fıstık*, *hurma*, *hünnab*, *iğdei incir*, *kaysı* ve *zerdali*, *kestane*, *kızılçık*, *kiraz* ve *vişne*, *kişniş*, *muşmula*, *nar*, *şeftali*, *turuncgiller*, *narenciye*, *üvez ağacı*, *üzüm* ve *zeytin* olmak üzere 27 başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca *karpuz*, *kavun*, *hıyar*, *salatalık*, *acur*, *palamut* ve *havuç* ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir (Ögel, 1978: 222-331).

Zaman içerisinde meyve türleri ve bunların alt türleriyle ilgili artış, meyve üretimi ve tüketimi ile ilgili gelişmenin sonucudur. Bir yandan biyoloji ve ziraat alanındaki gelişmeler yeni türlerin oluşumuna neden olurken diğer yandan ticarî gelişmeler de yabancı ülkelerde üretilen daha önceden bilinmeyen farklı türlerin ithal edilmesine ve tanınmasına neden olmuştur. Bunların adları da örneğin *avokado*, *giant* (erik türü), *golden* (elma türü), *grand priks* (erik türü), *kanada reneti* (elma türü), *kivi*, *langa* (hıyar türü), *satsuma* (mandalina türü) *starking* (elma türü) de olduğu gibi

yabancı dildeki kullanımlarıyla Türkçeye girmiştir. Biz listemize -son yıllarda ithal edilen tropikal meyveler dışında- bunları da aldık. Belki ilerde üretme ve yeni türlerin geliştirilmesiyle Türkçe adlarla da adlandırılmaları mümkün olabilir. Bizim aşağıda vereceğimiz listede yalnızca temel meyve adları yer almaktadır. Bunların sayısı 105'dir. Parantez içindeki rakamlar o meyveler için kullanılan değişik adların sayısıdır. Bunlarla birlikte bizim belirlediğimiz meyve adı sayısı 867'e ulaşmıştır. Özellikle *Derleme Sözlüğü*'ndeki adların ayıklanması ve sözlüklere girmemiş yöresel adların belirlenmesiyle bu sayının binin çok üzerine çıkacağını sanıyoruz.

Türkçedeki temel meyve adları şunlardır:

<i>acı</i> (10)	<i>çıçırgan</i> (5)	<i>harnup</i> bkz. <i>keçi boynuzu</i>
<i>adam otu</i> bkz. <i>yer elması</i>	<i>çiğdem</i> (58)	<i>havuç</i> (6)
<i>ahu dudusu</i> (6)	<i>çilek</i> (13)	<i>hıyar</i> (10)
<i>alıç</i> (15)	<i>çitlembik</i> (7)	<i>hindistan cevizi</i> (5)
<i>antep fıstığı</i> (2)	<i>çoban üzümü</i> (9)	<i>hurma</i> (7)
<i>armut</i> (34)	<i>demirhindi</i>	<i>hünnap</i> (5)
<i>avokado</i> (2)	<i>deniz üzümü</i> (3)	<i>iğde</i> (13)
<i>at elması</i>	<i>deve tabanı</i> (2)	<i>incir</i> (21)
<i>ay elması</i> (3)	<i>döngel</i> bkz. <i>muşmula</i>	<i>it üzümü</i> (9)
<i>ay fıstığı</i> (6)	<i>domuz üzümü</i>	<i>karagöz</i>
<i>ayva</i> (17)	<i>dut</i> (8)	<i>karamuk</i> (17)
<i>bâdem</i> (12)	<i>elma</i> (42)	<i>kara hurma</i> (7)
<i>böğürtlen</i> (25)	<i>erik</i> (57)	<i>kara yemiş</i> (9)
<i>cennet meyvesi</i> (3)	<i>fındık</i> (6)	<i>karpuz</i> (2)
<i>ceviz</i> (8)	<i>fıstık</i> (3)	<i>kavun</i> (1)
<i>çağla</i> (8)	<i>fıstık çamı</i> bkz. <i>çam fıstığı</i>	<i>kayısı</i> (22)
<i>çakmuz</i> bkz. <i>deve tabanı</i> (2)	<i>frenk inciri</i> (9)	<i>keçi boynuzu</i> (5)
<i>çam fıstığı</i> (4)	<i>frenk üzümü</i> (2)	<i>kestane</i> (6)
<i>çay üzümü</i> (1)	<i>gilaburu</i> (9)	<i>kızılcık</i> (16)
<i>çeti</i>	<i>göl kestanesi</i> (1)	<i>kiraz</i> (25)
<i>çevrince</i> bkz. <i>tekneçik</i>	<i>greyfurt</i> (2)	<i>kişniş</i> (3)
	<i>halıç</i> bkz. <i>yer elması</i>	<i>kiwi</i>

<i>koca yemiş</i> (6)	<i>meyve</i> (4)	<i>teknecik</i> (1)
<i>koç kuyruğu</i> (2)	<i>muz</i> (1)	<i>turunç</i> (11)
<i>koruk</i> bkz. <i>üzüm</i>	<i>muşmula</i> (8)	<i>üzüm</i> (54)
<i>koz</i> bkz. <i>ceviz</i>	<i>mürver</i> (25)	<i>üvez</i> (16)
<i>kozak</i>	<i>nar</i> (12)	<i>vişne</i> (8)
<i>kozalak</i>	<i>nârenciye</i> (4)	<i>yeni dünya</i> (1)
<i>kuş burnu</i> (8)	<i>palamut</i> (6)	<i>yemiş</i> bkz. <i>meyve</i>
<i>kuş yemi</i>	<i>pelit</i> bkz. <i>palamut</i>	<i>yer elması</i> (12)
<i>limon</i> (9)	<i>portakal</i> (9)	<i>zerdali</i> bkz. <i>kayısı</i>
<i>mahlep</i> (10)	<i>silcan</i> (15)	<i>zeytin</i> (24)
<i>mandalina</i> (3)	<i>salatalık</i> bkz. <i>hıyar</i>	
<i>malta eriği</i> bkz. <i>yeni dünya</i>	<i>şeftali</i> (11)	
<i>melek üzümü</i>	<i>taflan</i> bkz. <i>kara yemiş</i>	Toplam: 105
<i>melengiç</i> (3)	<i>tavşan elması</i> (6)	Genel Toplam : 867
<i>mersin</i> (4)	<i>tavşan kirazı</i> (13)	

2. Türkçedeki Meyve Adlarının İşlevselliği

Meyve adlarının temel işlevleri, gıda, sağlık, biyoloji, ziraat ve ticaret alanlarını ilgilendiren genellikle pişirilmeden tüketilen yiyecekleri adlandırmak için kullanılmalarıdır. Bu adların meyvelerle ilgili bu temel işlevleri yanında meyve adı olarak kullanılmadan önceki ve meyve adı olduktan sonra yükledikleri ek işlevler de vardır. Biz işte *meyve adlarının kültürel işlevleri* söz grubuyla bunları kastediyoruz. Bunlar ön ve üst işlevler olarak da ele alınabilirler. Hiç şüphesiz ki bu işlevler, niteliklerini onları oluşturan ve kullanan Türk insanının psikokültürel ve sosyokültürel kaynaklarından kazanmıştır. Biz burada belirlemeye çalıştığımızla işte bu kaynağa biraz daha yaklaşabilmeyi umuyoruz.

2.1. Meyve Adlarının Meyve Adı Olmadan Önceki İşlevleri

Bu kısımda temel meyve adlarından ziyade onların türleri ve değişik yörelerde kullanılan adlarının ön işlevleri üzerinde durmak istiyoruz. Özellikle temel meyve adlarının kaynaklarını değerlendirmekten kaçındık. Bu adların meyve adı olarak kullanılmadan önceki işlevlerini tam olarak açığa çıkarmak için kökenbilimsel incelemelerinin iyi biçimde yapılmış olması gerekir. Oysa bu konuda yeterli araştırma yapılmamıştır. Örneğin *Giresun* adı bugün Türkiye’de çok üretilen ve çok sevilen, 25

alt türünün adını belirlediğimiz ve daha çok sayıda alt türü olduğunu düşündüğümüz bir meyvenin adına, *kiraz*'a ve bunun da Yunanca *kerasi* sözcüğüne dayandırıldığı görülmektedir¹.

Şimdi *kiraz* örneğine benzer birkaç örneğe daha değinerek geçeceğiz. Temel meyve adlarıyla ilgili araştırmalarda ve sözlüklerde bu adların birçoğunun yabancı kökenli olduğu belirtilmiştir. Ancak küçük bir dikkatle bu adlardan bir kısmının belirtildiği gibi yabancı kökenli olmadıkları, özbeöz Türkçe oldukları anlaşılabilir. Yapısal, işlevsel ve konusal ilişkilendirme gücünden yoksun, edinçsel birikimi ve buna bağlı olarak oluşturulan çevresel ilişkileri göremeyen ve fazla düşünme zahmetine giremeyenler yahut Atatürk'ün deyişiyle *ihanet içinde olanlar* yüzlerce yıldan beri Türk kültürünün özbeöz Türk yaratıcılığı damgası taşıyan öğeleri yabancılara mal etmişlerdir. Bu bizce önemli bir sorundur ve çok titiz çalışmalarla çözülmesi gerekir. Bunun ilginç örneklerinden biri de *armut* sözcüğüdür. O, birçok kaynak ve sözlükte Farsça *emrûd* sözcüğüne dayandırılmıştır. Bizce bu tartışılması gereken bir konudur.² Osmanlı döneminde Farsça ve Arapça dan Türkçeye geçen bu türden yüzlerce sözcüğün aslında daha önce Türkçeden Farsçaya geçmiş ve ses değişikliğine uğramış biçimleri olduğu artık anlaşılmaya başlanmıştır. Kısa süre sonra bu yitik hazine mallarının açığa çıkarılacağı ve gerçek sahiplerinin kimler olduğunun anlaşılacağını

¹ Böylece *kiraz* adına ve dolayısıyla *Giresun* iline sahipliğimiz şaibe altına alınmaya ortam hazırlanmıştır. Elbette bir Yunanlı meslektaşımız bunu iddia edebilir ve ispata çalışabilir. Hatta Anadolu'daki bütün yer adları ve dolayısıyla yerleri de böylece yabancıların sahipliğine bırakılabilir. Bunun için ne kadar gayret sarf edildiğini birçoğumuz yakından biliyoruz. Halbuki bilim, duygusallığı değil mantığı esas alır. Bir sözcüğün hangi dile ait olduğunun ispatı çok ciddi araştırmalar sonunda gerçekleşir. Ama biz çoğunlukla Türkçe sözcüklerin bir başka dilde benzeri varsa onu kaynak ve asıl sözcük olarak almış ve Türkçeye çok haksızlık etmişiz. Sözcüklerin kökeni belirlenirken tarihî belgelerin yetersiz olduğu durumlarda konusal ve çevresel ilişkilendirme, kavramsal çeşitlilik ve dolayısıyla kültürel işlevsellik gelişmişliği önemli bir ölçüt olabilir. Siz bir yanda, *kiraz* sözcüğünü kız çocuklarınıza ad olarak koyacaksınız, *Giresun* dışında 53 yerleşim yeri adında kullanacaksınız, bilmecelerinizde, türkülerinizde benzetme ögesi ve motif olarak işleyeceksiniz, onlarca alt türde meyve çeşidi üreteceksiniz, diğer yandan çok daha önemlisi, ses, biçim ve anlamca açık bir biçimde bu adla ilgili *kırmızı*, *kızıl*, *kız*, *kız*- gibi özbeöz Türkçe sözcüklere sahip olacaksınız sonra onu Yunancaya mal edeceksiniz yahut mal edilmesine göz yumacaksınız. Buna açıkçası safdillilik denir. Aksi ise ihanettir. İşte bu yüzden burada temel meyve adlarının ön işlevlerine pek girmek istemiyoruz. Konunun çok ciddi araştırmaları gerektiğini düşünüyoruz.

² Türklerin çok önceden tanıdığı ve özellikle çok sayıda alt türü geliştirilmiş meyvelerin adlarından yalnızca ahlat ("yabanî armut" alhat, alfat, halfat), elma (alma), alıç (halıç, haluç, eloç), armut (almurut, almurt), argın (armut anlamında), erik (erük, örük), alı "erik anlamında", almıla "erik anlamında", alça "erik anlamında" (alaca), alhur "erik anlamında", karpuz (garpız, tarvuz, arpuz) sözcüklerine dikkatinizi çekmek istiyoruz. Bu sözcüklerin er-, ol-, ve al(kırmızı) sözcüklerinden türemiş olduklarını görmemek için kör olmak gerekir. Bunlardan en çok *alı* sözcüğüne benzeyen ve bizce bu sözcükten Farsçaya geçtiğini düşündüğümüz *alû* sözcüğü ve buna bağlı olarak Farsçadan alınan *şeftali* ve *zerdali* sözcüklerine dayanarak bu adların hepsini Farsçaya bağlamak da mümkün olabilirdi. Ancak bu büyük bir haksızlık ve ihanet olurdu. Türkçe gibi sözcük türetme becerisi çok yüksek bir dilin böyle bir kolaycılığa ihtiyacı yoktur.

umuyor ve meyve adlarının çoğunlukla alt türlerin oluşturulmasında hangi öncül etkenler olduğunu belirlemeye geçiyoruz.

Gerek değişik ad türetmede gerekse alt meyve türü adı türetmede çok değişik kaynaktan yararlanılmıştır. Bir yandan meyvenin tat, renk, biçim ve doku özellikleri, diğer yandan başka bitkiler, hayvanlar, insanlar ve yer adlarından yararlanılmıştır. Bunlarla ilgili örnekler aşağıdadır:

a) Tadına bağlı olarak oluşturulmuş meyve adları: *limon armudu, tatlı badem, acı badem, acı elma, ekşi elma, şeker portakalı, şeker elması, ballı baba (keçi boynuzu), balma üzüm, şekerpare (kayısı).*

b) Görünüşüne, biçimsel özelliklerine bağlı olarak oluşturulmuş meyve adları: *uzun hıyar (acur), büyük hıyar, topacık (çiğdem), pürçekli (havuç), moruh (ahududu), horoz gözü (ahududu), tombul erik.*

c) Renklerine bağlı olarak oluşturulmuş meyve adları: *sarı alıç, kırmızı alıç, mor çiğdem, kızıl bölcürgen (çilek), karamama (böğürtlen), akbadyan (kişniş), göklop (incir), Bursa siyahı (incir), mor dut, kara kılı (kestane).*

ç) Dokusal özelliklerine bağlı olarak oluşturulmuş meyve adları: *taş badem, taş armut, kocakarı yemişi (alıç), ekmek armudu, yağlı misket (elma), ekmek ayvası, çitçit elma, tüylü erik (şeftali), kum eriği, gaolah eriği.*

d) Yetiştirme şartlarına bağlı olarak oluşturulmuş meyve adları: *bahçe iğdesi, kış kavunu, yaz armudu, güz armudu, kış armudu, dağ armudu, yaban armudu, dağ bademi, yir yileği (çilek), yabanî çilek, yaban şeftalisi, güz elması, yaz elması, göl kestanesi, su kestanesi, kış kavunu, susuz hıyar, yaban ayvası, ziraat elması.*

e) Verimliliğine bağlı olarak oluşturulmuş meyve adları: *gür üzüm (böğürtlen), yediveren (dut), dalbastı (kiraz, koşabadem).*

f) Meyvenin ağacından yapılan eşya adıyla oluşturulmuş meyve adları: *narçil ("nargile" Hindistan cevizi), tespik ağacı (ay fındığı), tespiklik (ay fındığı).*

g) Başka bir bitki adıyla oluşturulmuş meyve adları: *gabah elması, limon armudu, diken üzümü, it sarımsağı (güz çiğdemi), çalı bademi, kara diken (böğürtlen), kedi dutu (böğürtlen), yabanî gül (böğürtlen), yabanî üzüm (böğürtlen), ağaç üzümü (dut), tavşan elması (dağ muşmulası), üzüm karaeriği, yaban ayvası (ay fındığı).*

h) Hayvan adlarıyla oluşturulmuş meyve adları: *Kedi dutu (böğürtlen), köpek maması (it üzümü), at elması, tavşan topuğu (elma), çakal çiğdemi, it sarımsağı (güz çiğdemi), çakal armudu, katır çiğdemi, ay çiğdemi, kuş üzümü (ahududu, üzüm), horoz gözü (ahududu), geyik diken (alıç), kuş yemişi (alıç), it alıcı, koyun alıcı, öküz göbeği (alıç), keçi alıcı, ay fındığı.*

i) Kişi adlarıyla oluşturulmuş meyve adları: *vela* (<Veli Ağa) *datlısı* (elma), *Sultanselim* (incir), *Ebucehil karpuzu*, *çoban çırası*, *telli gelin* (mürver), *Hocahamza armudu*, *Muradoğlu elması*, *Yunus eriği*, *Aliöksüz* (güz çiğdemi), *öksüzoğlan* (gür çiğdemi), *Şah elması*, *erkek kızılçık*, *erkek zeytin*, *dişi kızılçık*, *kızlar yemişi* (alıç), *kocakarı yemişi* (alıç), *bey alma* (ayva), *gökkız* (çiğdem), *ballıbaba* (keçi boynuzu).

i) Yer adlarıyla oluşturulmuş meyve adları: *Akdeniz mandalinası*, *Yahudi hurması*, *Japon hurması*, *Rus hıyarı*, (acur), *Hind gozu* (Hindistan cevizi), *Hitit çiğdemi*, *Hint portakalı* (ayı elması), *Çin kestanesi*, *Karacabey* (kayısı), *Kırkağaç kavunu*, *Bursa siyahı* (incir), *Finike portakalı*, *Abant çiğdemi*, *Laz çiğdemi*, *Gürün elması*, *Amasya elması*, *Niğde elması*, *Adana çiğdemi*, *Trabzon güz çiğdemi*.

2.2. Meyve Adlarının Başka Alanlarda Ad Olarak Kullanılışı

Meyve adlarının Türk kültüründeki en önemli işlevlerinden biri de meyveler dışında yer, kişi, eser, işyeri adı olarak kullanılmasıdır. Bir yiyecek adının başka bir nesnel gerçekliğe ad olarak verilmesi başlangıçta bir kolaylık olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum, onu yetiştirme, satma ve yemenin ötesinde yaşamın çok önemli ve değerli bir ögesi haline getirme çabasının bir sonucudur.

2.2.1. Meyve Adlarının Orun (Yerleşim Yeri) Adı Olarak Kullanılışı

Yer adları, yaşanan yerin yaşam içinde değer ve belirginlik kazanmasını sağlar. Üzerinde yaşadığımız en geniş alan dünyadan oturduğumuz en dar alan evlere kadar kıta, ülke, bölge, il/ilçe/belde, semt, mahalle, sokak ve caddelerle onları çevreleyen dağ, dere, tepe, nehir ve gölleri, gezdiğimiz, avlandığımız yer ve mevkiler, yaşamımızı kolaylaştırmak için adlandırılmıştır. Bugün coğrafi yerlerin ve orunların (yerleşim yerlerinin) adlandırılması çoğunlukla tamamlanmıştır. Ancak cadde, sokak, mahalle, apartman, işyeri, site gibi daha dar kapsamlı alanlarda değiştirme ve yeni adlandırmalar yapılmaktadır.

Yer adları, geçmişten günümüze o yerin üzerinde yaşayan insanların onu nasıl bir bakış açısı ve amaçla adlandırdığını o yerle nasıl bir ilişki içinde bulunduğunu anlamak bakımından çok önemlidir. Bu konuda D. Aksan'ın şu sözleri oldukça dikkat çekici: *Bu konu ayrıca, bir ulusun kültürünü yansıtan kavramlar dünyasını, bir ulus için önemli kavramların hangileri olduğunu aydınlatan birer ışık olarak düşünülmektedir* (1974: 185). Türklerin tarih boyunca dünya coğrafyasının yarısından çoğunda yaşamış olmaları Türkçedeki yer adı verme becerisini ileri düzeyde geliştirmiştir. Yer adlarının oluşturulması ve seçiminde en önemli iki etken çevre ve insandır. Bunlardan çevreye bağlı olarak o yerin coğrafi ve jeolojik özellikleri yanında orada yaşayan hayvanların ve yetişen bitki türlerinin de çok etkisi vardır. (1974: 187) Türkçedeki meyve adlarının yer adı olarak kullanılmasının incelenmesi bu etkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Oğuz Kağan destanında geçen *Almalık* yer adı, meyve adlarının yer adı olarak kullanılmasında dikkat çekici bir örnektir. B. Ögel Türk mitolojisindeki *kutlu ağaçlar* konusunu değerlendirirken elma ve elma ağacının Türklerde ayrı bir yeri olduğunu, Türklerin elmayı çok erken çağlardan beri tanıdığını bu *Almalık* şehrinin varlığına bağlamaktadır. (1995: 474-5). Divanü lügati't-Türk'te de meyve adından oluşan birkaç tane özel yer adı geçmektedir: *Aramut* "bir yer adı" (I, 139-3), *Çagla?* "Uç yakınında bir yayla adı" (I, 431-5), *Koz Uluş/Koz Ordu* "Balasagun şehrinin adı" (I, 124-16,27) (Atalay, 1991). Bu özel adlar yanında meyvelerin yetiştiği, kurutulduğu veya pekmez gibi işlendiği yerler için de o adlardan türetilmiş genel adlar kullanılmıştır. XI. Yüzyılda ceviz yetişen yere *yagaklık* denilmekte olduğunu (Ögel, 1978: 288), kosıklık "fındıklık" (DLT, I, 497-15) ve erüklük "erik bahçesi" (DLT, I, 152-25) sözcüklerinin kullanıldığını görmekteyiz. Onaltıncı yüzyılda Tarsus Sancağındaki yer adlarına baktığımızda bugünkülerden pek farklı olmadığını görüyoruz. Ayvacık, Ayvaluca, Bostanincir, Bekirde Zeytinsırtı, Cevizlikviran, Cevizharmanı, Elmacıkönü, Fındıkpinarı, Hozkerdi, Hurmabüke, Hurma, Hurmacık, Kaba Harnub, Zeytunköy, Zeytunçukuru, Zeytundepesi (Karpuz-Bilgili, 1994: 21-51)

Bugün Anadolu, Trakya ve diğer Türk beldelerinde orunlar için kullanılan meyve adlarının diğer adlara oranla çok sayıda olmasını çok eski dönemlerden beri Türkler tarafından bilindiklerini ve üretildiklerini göstermektedir. Türkiye'de yaklaşık 35000' in üzerinde yerleşim yerinden 5 il (Adıyaman, Giresun (kiraz'dan), Kastamonu (kestane'den), Mersin, Tokat (üzüm)), 19 ilçe (Acıpayam - Denizli, Ahlat - Bitlis, Armutlu - Yalova, Ayvacık - Samsun, Ayvacık - Çanakkale, Ayvalık- Balıkesir, Beykoz - İstanbul, Çatalzeytin - Kastamonu, Elmadağ - Ankara, Elmalı - Antalya, Fındıklı - Rize, İncirliova - Aydın, Karpuzlu - Aydın, Kiraz - İzmir, Kozaklı - Nevşehir, Kozlu - Zonguldak, Kozluk - Batman, Tut - Adıyaman, Üzümlü - Erzincan) ve 1212 belde adının meyve adlarından oluşturulmuştur. Bu 1212 belde adı sırasıyla ceviz (171), elma (142), armut (113), erik (66), bâdem (60), ayva (58), üzüm (52), kiraz (52), dut (50), incir (49), fındık (48), nar (44), iğde (40), pelit (37), zeytin (32), alıç (23), çiğdem (20), meyve (17), muşmula (16), kestane (14), palamut (14), kızılıç (13), karpuz (11), kavun (10), havuç (10), ve diğer meyve adları (46)'yla oluşturulmuştur. Böylece Türkiye'de TOPLAM 1236 orun (yerleşim yeri) adının meyve ve yemiş adlarından oluşturulduğu belirlenmiştir. Bunlardan özellikle Kültür tarihimizde önemli yeri ve değeri olanların sayısı diğerlerine göre çoktur. Ayrıca yine bu önemli meyvelerden oluşturulan kimi adlar birden çok yerleşim yeri için kullanılmıştır: *Elmalı* (35 yer adı), *Armutlu* (30 kere), *Kozluca* (22 kere), *Erikli* (21 kere), *Cevizli* (17 kere), *Fındıklı* (17 kere), *Kirazlı* (17 kere), *Elmacık* (16 kere), *Dutluca* (14 kere).

Meyve adlarından oluşturulmuş orun (yerleşim yeri) adlarını yapısal özellikleri bakımından dört kısma ayırabiliriz:

a) Doğrudan meyve adının kullanıldığı orun adlarına örnekler: *Ahlat* – Artvin, *Argın* (armut) - Bursa, *Böğürtlen* – Eskişehir, *Ceviz* – Sivas, *Civil* (kuşburnu) – Giresun, *Çiğdem* – Balıkesir, *Çördük* – Çankırı, *Erik* – Kastamonu, *Fındık* – Çorum, *Gürüz* – Diyarbakır, *Halıç* – Tekirdağ, *Hurma* – Antalya, *İncir* – Muğla, *Karadut* – Adıyaman, *Karamık* – Afyon, *Karpuz* – Ankara, *Kertme* – Amasya, *Turunç* – Muğla, *Tut* – Adıyaman, *Zerdâli* – Adana.

b) Meyve adının bir ekle kullanıldığı orun adlarına örnekler:

+ /CA/'lı örnekler: *Bademce* – Çorum, *Döngelce* (muşmula) – Kastamonu, *Dutluca* – Adana, *Eriklice* – Kırklareli, *Kozluca* – Afyon, *Narlıca* – Bursa.

+ /CI/'lı örnekler: *Bademci* – Kastamonu, *Elmacı* – Zonguldak, *Karpuzcu* – Şanlıurfa, *Kavuncu* – Şırnak, *Kestaneci* – Zonguldak.

+ /CIk/'lı örnekler: *Ayvacık* – Adana, *Elmacık* – Bolu, *İğdecik* – Aydın, *Kirazcık* – Kastamonu, *Taflancık* (karayemiş) – Giresun.

+ /IAr/'lı örnekler: *Cevizler* – Antalya, *Dutlar* – Kütahya, *Elmalar* – Kahramanmaraş, *Erikler* – Kırklareli, *Kozaklar* – Manisa.

+ /II/'lı örnekler: *Fıstıklı* – Artvin, *İğdeli* – Çorum, *Kızılıcıklı* – Sakarya, *Zeytinli* – Adana.

+ /IIk/'lı örnekler: *Cevizlik* – Artvin, *Eriklik* – Giresun, *Hurmalık* – Rize, *Pelitlik* – Tokat, *Yemişlik* – Rize.

c) Meyve adının bir coğrafya terimi veya bir sıfatla kullanıldığı orun adlarına örnekler: *Acıpayam* - Elazığ, *Alıçköy* - Çankırı, *Alıçören* - Bolu, *Alıçözü* - Tokat, *Altınayva* - Elazığ, *Armutköy* - Burdur, *Armutçayırı* - Sivas, *Armutçukuru* - Giresun, *Ayvadere* - Trabzon, *Ayvaköy* - Bursa, *Bâdemağacı* - Antalya, *Bâdemçay* - Çankırı, *Bâdemdere* – Niğde, *Bâdemözü* – Muş, *Bâdempınarı* – Elazığ, *Balpayam* – Tunceli, *Cevizdibi* - Hakkari, *Çatalbâdem* – Konya, *Çiğdemtepe* – Bayburt, *Çukurayva* - Kars, *Dutdibi* - Tokat, *Erikbeleni* – Tokat, *Erikyazı* – Diyarbakır, *Gökçeayva* - Eskişehir, *Karamıkmolla* – Kastamonu, *Karpuzsekisi* - Kayseri, *Narköy* – Niğde, *Payamburnu* – Adana, *Tatlıpayam* – Elazığ, *Cevizdibi* – Hakkari, *Kozkule* – Sinop, *Çiftkoz* – Gaziantep, *Dutliman* – Balıkesir, *Dutözü* – Ankara, *Tahtalıklarattut* – Kilis, *Elmadüzü* – Erzurum, *Elmasırtı* – Bingöl, *Eski Kızılelma* – Bursa, *Yukarı Elma* – Samsun, *Erikyazı* – Diyarbakır, *Sarıcaerik* - Çorum, *Yanalerik* – Adana, *Fındıkpınarı* – İçel, *Fındıkdere* – Samsun, *Fıstıközü* – Şanlıurfa, *Karapürçek* – Sakarya, *İğdebeli* – Kırıkkale, *İğdeören* - Sivas, *Yemişendere* - Muğla, *Çukurincir* - Muğla, *Kirazalan* - Artvin, *Kirazpınar* - Balıkesir, *Yukarı Kirazdere* - Ordu, *Meyvebükkü* – Ankara, *Kocadöngel* – Sakarya, *İncirdere* - Burdur, *İncirtepe* – Diyarbakır, *Yemişdere* - Tunceli, *Karpuzkaya* - Gaziantep, *Kestanealanı* - Bursa, *Kızılıcıkorman* – Sakarya, *Küçük Kızılıcık* - Kahramanmaraş, *Narsırtı* - Adıyaman, *Nargedik* - Aydın,

Üvezdere - Çanakkale, Üvezpınar - Yalova, Büyük Aküzüm - Kars, Üzümdere - Antalya, Üzümlü - Trabzon, Zeytinbağı - Kilis, Zeytinoba - Hatay.

ç) Meyve adının bir coğrafya terimi, bir sıfat ve bir ekle kullanıldığı orun adlarına örnekler: *Yukarı Alıçlı* - Gümüşhane, *Ahlatlıburun* - Çanakkale, *Eski Armutluk* - Rize, *Ayvalıdere* - Balıkesir, *Ayvalısokağı* - Samsun, *Payamlıbağ* - Kahramanmaraş, *Bayatbademleri* - Antalya, *Cevizlibelen* - Van, *Kozlubucak* - Karaman, *Sıracevizler* - Amasya, *Dutlupınar* - Adana, *Dutluoluk* - Aydın, *Karaelmacık* - Manisa, *Küçük Elmalı* - Bilecik, *Elmalıtekke* - Kastamonu, *Büyük Erikli* - Çorum, *Eriklyurdu* - Kırklareli, *Erikliyağla* - Gaziantep, *Aşağı Fındıklı* - Çorum, *Fındıklıkoyak* - Kahramanmaraş, *Fıstıklıdağ* - Gaziantep, *İğdeliören* - Sivas, *İğdelikişla* - Nevşehir, *Büyük İncirli* - Yozgat, *Kirazlıyağla* - Bursa, *Yukarı Kirazca* - Sakarya, *Kirazlıyurt* - Adana, *Döngellibel* - Samsun, *Karaincirli* - Edirne, *Eski Narlı* - Kahramanmaraş, *Narlıyurt* - Siirt, *Narlıhopur* - Hatay, *Narınçalıptrak* - Manisa, *Üzümlübel* - Burdur.

Türkiye dışındaki Türk coğrafyasında da meyve adlarından oluşturulmuş orun adlarına sıkça rastlamak mümkündür. Sınırlı kaynaklardan belirleyebildiğimiz birkaç yer adı şöyledir:

Alçalı - Kelbecer - Azerbaycan, *Alıçabulak* - Kaşkadaryo - Özbekistan, *Almalı* - Hocalı - Azerbaycan, *Almalı* - Kokşeto - Kazakistan, *Almalı* - Hasköy - Bulgaristan, *Almalığ* - Kelbecer - Azerbaycan, *Almalıtala* - Tovuz - Azerbaycan, *Almalu* - Kırgızistan, *Almalû* - Çuy - Kırgızistan. *Almatı* - Gorod - Kazakistan, *Almalar* - Özbekistan, *Armutlu* - Kelbecer - Azerbaycan, *Armutpeder* - Gacmaz - Azerbaycan, *Heyvalı* - Kelbecer - Azerbaycan, *Badam* - Kokşeto - Kazakistan, *Badamağaç* - Celilabad - Azerbaycan, *Badamçalı* - Özbekistan, *Badamdar* - Bakü - Azerbaycan, *Badamlı* - Nahcivan - Azerbaycan, *Badamlısu* - Nahcivan - Azerbaycan *Badamşa* - Aktyubinskaya - Kazakistan, *Elmadere* - Burgaz-Bulgaristan, *Elmalıkebir* - Kırcaali - Bulgaristan, *Gozparag* - Zakatala - Azerbaycan, *Fındıgan* - Kizi - Azerbaycan, *Fısdıglı* - Gah - Azerbaycan, *Incilli?* - Celilabad - Azerbaycan, *Karakoz* - Lebab - Türkmenistan, *Karpuzca* - Eski Zağara - Bulgaristan, *Kızılçık* - Burgaz - Bulgaristan, *Kızılçıklı* - Silistre - Bulgaristan, *Mevalı* - Özbekistan, *Meyvalı* - Yevlah - Azerbaycan, *Narınclar* - Kelbecer - Azerbaycan, *Şiyeli* - Kostanayskaya - Kazakistan, *Şiyelisabak* - Kokşeto - Kazakistan, *Tutlu* - Özbekistan, *Tutlu* - Özbekistan, *Tutlukala* - Türkmenistan, *Üzümbulak* - Özbekistan, *Üzümlükend* - Gah - Azerbaycan, *Yangaklı* - Özbekistan, *Yemişcan* - Hocevend - Azerbaycan, *Zeytunli* - Iran.

2.2.2.Meyve Adlarının Kişi Adı Olarak Kullanılışı

Kişi adları, birlikte yaşanan ortamda kişilerin kimlik ve değer kazanmasında çok önemli işlevler yüklenmişlerdir. Kişi adlarının verilmesinde, yalnızca adlandırmanın temelinde yer alan işaretleme ve kolaylaştırma işlevleri etkili olsaydı kuru ve boş

içerikli adlar seçilir ve yayılırdı. Ancak diğerlerinde olduğu gibi meyve adlarının ister sülale adı isterse erkek yahut kız adı olarak seçilişi ve kullanılışı kesinlikle karşılıklı değerlendirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Hem adı kullanılan hem de ad verilenler yaşamın, yaşayanların dolayısıyla ad verenlerin değerli bir parçası yapılmaya çalışılmıştır. Türk insanı doğaya, onun bir parçası olan bitkilere ve dolayısıyla meyve ve yemişlere değer vermek ve onları daha kalıcı hale getirmek için onların adlarını kendilerini adlandırmak için kullanarak, kültürlerinin bir parçası yapmaya çalışmışlardır.

Meyve adlarının en sık kullanıldığı kişi adları lakaplar, sülale adları ve soyadlarıdır. Bunlar kadar olmasa da kimi meyve ve yemiş adı, herhangi bir ek almadan asıl kişi adları olarak kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun internet sitesinde meyve ve yemiş adlarından oluşan kişi adlarının listesi ayrı ayrı yer almaktadır (www.tdk.gov.tr).

a) Erkek adları: *Alaca* (ilk olgunlaşan meyve), *Baran* (üzüm), *Bertan* (Şafak yemişi), *Çekin* (meşe meyvesi), *İdris* (kiraz), *Karamuk*, *Kozak*, *Mançer* (Yabanî kiraz).

b) Kız adları: *Böğürtlen*, *Çağla*, *Çilek*, *Çitlembik*, *Fâkihe* (yemiş), *Kiraz*, *Limon*, *Neber* (turfanda meyve), *Pelit*, *Sümeyre* (çağla).

Soy ve sülale adları genellikle meyve üretme, satma veya işleme işleriyle uğraşanlar için önce lakap olarak kullanılmış ve Soyadı Kanunu'yla birlikte çoğunlukla soyadına dönüşmüştür.

Örnekler: *Alıç*, *Alıçdalı*, *Alıççı*, *Alıçlı*, *Alıçlıdağ*, *Armut*, *Armutçu*, *Armutçular*, *Armutçuoğlu*, *Armutdalı*, *Armuteli*, *Armutluk*, *Armutoğlu*, *Ayva*, *Ayvacı*, *Ayvacic*, *Ayvahılar*, *Ayvahioğlu*, *Bâdem*, *Bâdemci*, *Bâdemli*, *Bâdemlioğlu*, *Bâdemoğlu*, *Bâdemsoy*, *Böğürtlen*, *Çağla*, *Çağlalı*, *Ceviz*, *Cevizci*, *Cevizcioğlu*, *Cevizler*, *Cevizli*, *Cevizlikoyak*, *Cevizoğlu*, *Cevizlioğlu*, *Çiğdem*, *Çiğdemci*, *Çiğdemoğlu*, *Çiğdemtepe*, *Elma*, *Elmaağaç*, *Elmacı*, *Elmacioğlu*, *Elmadağ*, *Elmadağlı*, *Elmadibi*, *Elmagöz*, *Elmagülü*, *Elmalıoğlu*, *Elmalıpınar*, *Erik*, *Erikçi*, *Erikli*, *Erikmen*, *Fındık*, *Fındıkçı*, *Fındıkçioğlu*, *Fıstık*, *Fıstıkçioğlu*, *Hiyarcı*, *İğde*, *İğdelioğlu*, *İncir*, *İncircioğlu*, *Karamuk*, *Karamuklioğlu*, *Karpuz*, *Karpuzcu*, *Karpuzoğlu*, *Kavun*, *Kavunculu*, *Kavunoğlu*, *Kestane*, *Kızılıçık*, *Kiraz*, *Kirazlı*, *Kayısı*, *Koz*, *Kozak*, *Kozakçioğlu*, *Limon*, *Limoncu*, *Limonlu*, *Muşmula*, *Muz*, *Muzoğlu*, *Nar*, *Narçiçek*, *Nargöz*, *Nariçi*, *Portakal*, *Portakaldalı*, *Turunç*, *Üzüm*, *Üzümcü*, *Üvez*, *Vişne*, *Yemiş*, *Yemişçi*, *Yemişçioğlu*, *Yemişli*, *Zeytin*, *Zeytinbaş*, *Zeytindalı*, *Zeytinoğlu*, *Zeytinlioğlu*.

Bu soyadlarının önceden sülale adı ve lakap olarak kullanılmasında *oğulları*, *sülalesi* ve *zâdeler* gibi topluluk adlarıyla +*gil* ve +*lar*/ ekleri de sıkça kullanılmıştır:

Yemişlioğulları (*Yemişli*/gil/ler) sülalesi, *Armutluoğulları* (*Armutlu*(gil/lar) sülalesi, *Elmagöz*(gil/ler) sülalesi *Bâdemcizâdeler* / *Bâdemci*(gil/ler) sülalesi, *Koruk*(gil/lar) sülalesi.

2.3.3. Meyve Adlarının Edebî Ürün ve Eser Adı Olarak Kullanılışı

Meyve adlarının meyveler dışında ad olarak kullanıldığı bir alan da sanattır. Meyve adları, anonim edebiyatımızın ürünlerini adlandırmak için türkülerde sıkça, masal ve çocuk oyunlarımız da ise zaman zaman kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde yazılan edebî ürün ve eserlerin adlarında da meyve adlarına sıkça rastlanmaktadır:

a) Türkü adları: *Ayva Dibi Serin Olur* (Burdur - Kozağacı), *Bir Kilo Kestaneyi Aldım Elliye* (Antalya), *Çık Daldan Erik Devşir* (Malatya/ Darendede), *Eğdim Kiraz Dalını* (Konya/Çumra/Karkın), *Elma Attım Nar Geldi* (Kastamonu/İnebolu), *Elmalar Allanıyor* (Gümüşhane), *Haldoz'un Portikalı* (Rize), *Hastane Önünde İncir Ağacı* (Yozgat/Akdağmadeni), *İğdenin Dalı Gevrecik Olur* (Manisa/ Selendi), *Karpuz Kestim Suyumuş* (Kırşehir/Mucur/Karacalı Köyü), *Kızılıklar Oldu Mu?* (Edirne/Keşan), *Kilo Kilo Elmalar* (Amasya), *Ne Elmadır Ne De Nar* (Çorum), *Sepet Alıp Bağa Girmiş Üzüme* (Kütahya), *Siverek Yaş Üzüümü* (Diyarbakır), *Şeftali Ağaçları* (Sinop), *Şu Bursa'nın Kestanesi* (Konya/Çumra/Alkaran), *Üzüm Aldım Bal Oldu Efem* (Muğla/Fethiye).

b) Masal adları: *Elma Ağacı*, *Elma Kurdu*, *Kara Üzüm*, *Nar Tanesi*, *Üç Karpuz Güzeli*, *Üç Nar(lar)*, *Üç Turunçlar*.

c) Çocuk oyunu adları: *Padem Oyunu* (badem oyunu), *Harnıp Çekirdeği Oyunu* (Yorgancıoğlu, 1986: 310-312).

ç) Şiir kitabı adları: *Ahlat Ağacı* (1953) Mehmet Başaran, *İncir Ağacı* (1952), İlhan Demiraslan, *Karadut* (1948) B. Rahmi Eyüpoğlu, *Kızıl Elma* (manzum hikaye, 1913) Ziya Gökalp, *Kiraz Zamanı* (1969) Özdemir İnce.

e) Hikâye kitabı adları: *Cevizli Bahçe* (1941) Kemal Bilbaşaran, *İncir Fidanları* K. Hulusi Koray, *Elma Suyu* (1995) M. Yaşar Kandemir, *Kızıl Elma Neresi?* Ömer Seyfettin, *Kiraz Küpeler* (1977) Mustafa Balel, *Şeftali Çiçekleri* (1965) Ferzan Gürel.

f) Roman adları: *Bâdem Dalında Asılı Bebekler* (1970) Cengiz Dağcı, *Berlin'in Nar Çiçeği* (1988) Füzün, *Böğürtlen* (1926), *Erikler Çiçek Açtı* (1952) E. Mahmut Karakurt, *Kırmızı Erik* (2003) Tülay Ferah, *Kızıl Dallar* (1932) R. Nuri Güntekin, *Kirazlı Pınar* (1936) Cahit Uçuk.

g) Değişik türlerde kitap adları: *Karadut* (resim, 1979) B. Rahmi Eyüpoğlu, *Kiraz Ayı* (anlatı, 2003) B. Rahmi Eyüpoğlu, *Zeytin Ülkesi* (anı-hikaye, 1964) Mehmet Başaran, *Zeytindağı* (anı, 1932) F.Rıfki Atay.

2.3.4. Meyve Adlarının Ticarî Alanda ve İnternet Sitelerinde Ad Olarak Kullanılışı

Günümüzde en önemli değişim ve gelişmenin yaşandığı alanlar Bilgisayar, Ekonomi ve Ticarettir. Türkiye’de bu alanda faaliyet gösteren onbinlerce sitede, işyerinde ve bunların marka ve ürünlerinin adlandırılmasında meyve adlarının sıkça kullandığı görülmektedir. Ancak bunlardan ulusal ve uluslararası düzeyde markalaşan şirket ve kuruluşların adları kültürel işlevsellik bakımından bir değer taşıyabilir. Özellikle internet sitelerindeki adlandırmalarda ad değişiklikleri çok sık yaşandığından ulaşılmaya çalıştığımız veriler çok sağlıklı olmadı. Biz gene de birkaç örnek vermek istiyoruz: www.ayva.net, www.ceviz.net, www.cevizkabugu.com.tr, forum.ceviz.net, www.ceviz.gen.tr, www.cagla.com, www.cagla.com.tr, www.cilek.com.tr, www.elma.net.tr, www.yesilelma.com, www.elma.com.tr, www.alelma.org, www.erik.com.tr.tc, www.erikkoyu.com.

İşyeri, marka ve ürün adları yer, kişi ve eser adları kadar etkili değildir. Gıda alanında meyvelerle ilgili ticaret yapanlar, işyerlerini, markalarını veya ürünlerini adlandırmada meyve adlarını çok kullanmaktadırlar. Bunlar ekonomik gelişmelere bağlı olarak sıkça değiştiğinden birkaç örnek vermekle yetineceğiz: *Çağla Tekstil, Çağla Gıda, Çilek Mobilya, Elma Gıda, Erik Tekstil, Erikoğulları Ticaret, Kayısı Tur, Çağla tekstil, Çağla gıda, Çilek mobilya, Elma gıda, Erik tekstil, Erikoğulları Ticaret, Kayısı Tur vb.*

2.3.5. Meyve Adlarının Hoşaf, Komposto ve Reçel Adı Olarak Kullanılışı:

Türk mutfağının bugün birçoğu unutulmuş birbirinden lezzetli ve besleyici çeşitlerinden meyve ve yemişlerle yapılan ürünleri çoğunlukla komposto (hoşaf), reçel ve tatlı çok az sayıda olmak üzere de yemek türüdür. Bunlar doğal olarak yapımlarında kullanılan meyve veya yemişlerin adlarıyla oluşturulmuştur. Konuyla ilgili 18. Yüzyıla ait bir yemek kitabından belirlediğimiz adlarla birlikte bunları aşağıda sıralıyoruz:

bâdem herisesi, kavun baklavası, çamfıstığı hoş-âbı, gürci kirazı hoş-âbı, ali fakih eriği hoş-âbı, berdeşe eriği hoş-âbı, emrûd kâki hoş-âbı, emrûd kurusu hoş-âbı, enâr hoş-âbı, incir hoş-âbı, karayemiş hoş-âbı, lûher hoş-âbı, portakal hoş-âbı, rezâki üzümü hoş-âbı, şam fıstığı hoş-âbı, taflan hoş-âbı, tâze elma hoş-âbı, tâze emrûd hoş-âbı, tâze erik hoş-âbı, tâze kayısı hoş-âbı, tâze vişne hoş-âbı, kavun tolması, hıyar turşusu. kayısı reçeli, ayva tatlısı, elma reçeli, elma tatlısı, incir reçeli, incir tatlısı, vişne reçeli, kayısı kavurması, dut kavurması, üzüm hoşafı, kayısı hoşafı.

3. Meyve Adlarının Benzetme Unsuru ve Motif Olarak Kullanılışı

Meyve adları her dönemde edebi ürün, atasözleri ve deyimlerin oluşturulmasında bir benzetme unsuru ve motif olarak çok sık kullanılmıştır. Özellikle destanlardan başlayarak türküler, masallar, bilmeceler, atasözleri ve deyimlerde

birçok meyve adına rastlıyoruz. İnsanları duyuşsal ve davranışsal bakımlardan övme, yerme yahut eğitime amaçlı kısımlarda onlardan sıkça yararlanılmıştır.

Binlerce yıllık kültürel birikimin ürünleri olan atasözlerimiz ve deyimlerimiz meyve adları bakımından çok zengindir. Şimdi önce meyve adlarının geçtiği atasözlerimizden ve deyimlerimizden örnekler vermek istiyoruz.

Atasözü örnekleri:

Meyve ağacından uzağa düşmez, Meyveli ağacı taşlarlar, Acele bir ağaçtır, meyvesi pişmanlıktır, Elmayı çayıra, armudu bayıra dikmeli, Elmayı soy da ye, armudu say da ye, Hoca doyduktan sonra kırk armut yemiş, onun da yeri başka dermiş, Bana kör diyen bari kendi badem gözlü olsa, Tembel yemek için badem, ceviz ister; kırmağa üşenir, İki fındık bir olsa, bir kozun başını yarar, Öldüğüne bakmaz da, ceviz ağacından tabut ister, Cevizi çift görmeyince taş atmaz, Dut ağacı açtı, soyun; döktü, giyin, Dut kurusu ile yar sevilmez, Sabah aç karnına elma, bir daha ilaç alma, Kızılçık, kızardım da elma oldum sanmış, uşak ata bindim de ağa oldum sanmış, Elmanın biri bin kuruşa ise gine soy, hıyarın bini bir paraya gene soyma, Bakkal fındığı ile yar sevilmez, Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz, İncir babadan, zeytin dededen kalmalı, Karpuz kabuğu görmeden denize girilmez, Karpuz kesmekle hararet sönmez, Kan kusar, kızılçık şerbeti içtim der, Al kiraz üstüne kar yağar, Zurna çalanın yanında limon yenmez, Bağa bak üzüm olsun, yemeğe yüzün olsun, İçtin üzüm suyunu, döktün yüzün suyunu, Üzüm hırsızı güzün belli olur.

Deyim örnekleri:

Ahlat Ağa, Armuttan kundura olmaz, Armut Ağa, Armudun sapı var, üzümün çöpü var, Armut gibi, Ham armut gibi boğaza durmak, Ayva göbeği, Ayvayı yemek, Badem gözlü, Böğürtlen çıkarmak, Ceviz kabuğunu dolduramaz, Ceviz kırmak, Koz ağacında kavga var: dinleyen var, konuşma, Dut gibi olmak, Dut yemiş bülbüle dönmek, Bir elmanın iki yarısı, Yarım elma gönül alma, Fındık faresi, Fındık kabuğunu doldurmamak, Fındık yuvası, Fıstık gibi, Fıstık vermek, Bed, beniz limon gibi olmak, Lafa limon sıkmak, Çürük limon gibi, Ocağına incir ağacı dikmek, Bir koltuğa iki karpuz sığdırmak, Ayağının altına karpuz kabuğu koymak, Kestane fişegi, Kızılçık hoşafı içirmek, Kızılçık sopası: dövme, Kiraz dudaklı, Kirazın çöpü, armudun sapı, Muşmula suratlı, Şeftali almak.

Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden Dede Korkut Hikayelerinde güzalması, bâdem, düvlek (kavun), kavun, kızılçuk, tut, üzüm ve virek (kavun) sözcüklerinin kullanıldığını görüyoruz:

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanında anlatıldığına göre Kan Gan oğlu Han Bayındır'ın ziyafet davetine giden Dirse Han adlı bey, kara otağa oturtulur, altına kara keçe döşenir ve yemek olarak önüne de karakoyun yahnısı getirilir. Bu duruma sinirlenen Dirse Han, çocuğu olmadığı için böyle davranıldığını öğrenir ve kırk yiğidiyle oradan ayrılır, evine gelerek hanımına durumu anlatır. Bu anlatımda

kullanılan dil oldukça yumuşak ve sevecendir. Dirse Han eşine seslenirken bazı benzetmelerde bulunarak sevgisini de açığa çıkarır. İşte bu benzetmelerde *badem*, *elma* ve *kavun* sözcükleri kullanılmıştır. Dede Korkut gibi oldukça önemli tarihî, destansı bir hikayedeki bu kullanım, meyve adlarının çok eskiden beri kültürel işlevler yüklendiğini göstermektedir.

Şimdi bu kullanımı Dede Korkut metninden olduğu gibi aktamak istiyoruz:

“Dirse Han ivine geldi. Çağırup hatununa soylar, görelüm hanum ne soylar:
Soylama
Aydur:
Berü gelgil başum bahtı ivüm tahtı
İvden çıkup yoriyanda selvi boylum
Topuğında sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzer çatma kaşlum
Koşa **badem** sığmayan tar ağızlum
Güz almasına benzer al yanaklum
Kavunum viregüm düvlegüm
Görür misin neler oldu” (12-11) (Ergin, 1989: 79)

Yukarıda da görüldüğü gibi Dirse Han’ın hatununa seslenmesinde oldukça içten ve yumuşak bir seslenişle ağzın darlığı *badem* aracılığıyla yüzün allığı, güzelliği de *elma* aracılığıyla betimlenmeye çalışılmıştır. *Kavun* sözcüğüyle de doğrudan kişinin yumuşaklık ve verimliliği abartılı bir biçimde anlatılmak için kullanılmıştır.

Bunun yanında Dede Korkut metinlerinde, bugün bile kullanılan bir atasözünde *dut* sözcüğünün geçtiğini görüyoruz: “Eski *tutun biti*, öksüz oğlanun dili acı olur” (256-11) (Ergin, 1989: 226)

Türk Kültür Tarihinin çok önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig’de *arbuz* (karpuz), *kagun* (kavun) ve *yimiş* (meyve) sözcükleri geçmektedir.

Bunlardan *arbuz*, yerme amaçlı, iyi anlamayan, ahmak anlamında, *kagun* insanların dışından ziyade içinin (gönlünün, aklının) önemli olduğunu vurgulamakta ve, *yimiş* ise akla benzetilmiş ve düşündürücü bir öge olarak kullanılmıştır:

Mungar mengzetü aydı şair sözi
Ukup tınglayu al kişi **arbuzı** (1900.beyit)

“Şair buna benzer bir söz söylemiştir; dinleyip anlamaya çalış insanların karpuzu” (Arat, 1994: 144).

Neçe körklüg erse **kagun** taş yüzi
Yıdı ya bedizi ya mengzi tözi (1510.beyit)
İçinde tatıg bolmasa ol **kagun**
Anı taşın atgu bolur ay sığun (5111. beyit)

“Kavunun dışı, kokusu, şekli veya rengi ne kadar güzel olursa olsun, içinde tadı yoksa, o kavunu kaldırıp atmak icap eder, ey dağ keçisi gibi çevik insan” (Arat, 1994: 369).

ukuşsuz kişi ol **yimişsiz** yıgaç
yimişsiz yıgaçığ negü kılsun açt (2455.beyit)

“2455. Akılsız adam meyvasız ağaç gibidir; aç kimse meyvasız ağacı ne yapsın” (Arat, 1994: 183).

Yine önemli bir dil yadigarı olan Atebetü'l-Hakayık'ta *üzüm* ve *yimiş* sözcüklerinin kullanıldığını görüyoruz. Edip Ahmet Yükneki, *üzüm*'ün geçtiği bir atasözünü şiirleştirirken, *yimiş*'i kereme benzetmiştir:

“eren hayrı şerri küsep keçmez ol
isiz edgü işke yanut kiçmez ol
aya edgü umgan isizlik kılıp
tiken edlegen er **üzüm** biçmez ol” (373-376) (Arat, 1951: 70)

“İnsanların iyilik ve kötülükleri arzu etmekle geçmez, iyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez; ey kötülük yapıp, iyilik uman (kimse), diken eken üzüm biçmez.” (Arat, 1951: 95-96)

“bütün kılkı fi'lin öte irtegil
kerem kimde erse anı er tıgil
yimişsiz yıgaç teg keremsiz kişi
yimişsiz yıgaçnı kesip örtegil” (312-314) (Arat, 1951: 66)

“İnsanların bütün tavır ve hareketlerini iyice incele, kerem kimde ise, ona insan de; keremsiz insan meyvesiz ağaç gibidir, meyvesiz ağacı kesip ateşte yak.” (Arat, 1951: 94)

Türk halk masallarından başlığında meyve adı geçenler için önceki kısımda örnekler vermiştik. Masallarda ayrıca meyvelerin başka işlevleri de vardır. Özellikle *elma*, *nar*, *ayva*, *ceviz* *armut*, *fındık* ve *karpuz* birçok masalda olağanüstü olaylarla bağlantılı olarak sihirli bir ortamda kullanılmışlardır:

“Çocuğu olmayanın **elma** yemesi,
meyveden çocuk dünyaya gelmesi,
sihirli **karpuz**dan peri kızları çıkması,
ağlayan **narlar**, gülen **ayvalar**,
altın **armut** veren ağaçlar,
mücevher dolu **narlar**”
bunlardan yalnızca birkaçını oluşturmaktadır.

Halk türkülerinde, bilmecelerde, ninni ve manilerde de meyve adları sıkça kullanılmıştır. Şimdi bunlar için örnekler vermek istiyoruz:

Türkü örnekleri:

Ben bağa vardım
Elmadan aldım
Yarın haberini
Molladan aldım
.....(Ağrı, Ben Bağa Vardım)
Ayva dibi serin olur yatmaya
Kızlar gelir saklı gizli bakmaya

Başçeşme'den sular içtim; kanmadım
Dokuz yerimden kurşun yedim; ölmedim.
..... (Burdur, Ayva Dibi Serin Olur)
Ayva sarısı yarım
Limon yarısı yarım
Ben senden ayrılmam
Lafın doğrusu yarım
..... (Çanakkale, Al Geydim Alsın Diye)
Çıktım **ceviz** dalına
Dalları almaz beni
Benim yarım küçücük
Kolları sarmaz beni
..... (Denizli, Ak Koyunun Aklığı)
Elmada al olaydın
Selvide dal olaydın
Bana göre yar mı yok
İstedim sen olaydın

Elma al olanda gel
Ayva, nar olanda gel
Hasta düştüm; gelmedin
Bari can verende gel
..... (Diyarbakır, Ağlama Yar Ağlama)
Haldoz'un **portikali**
Kuvaroz'un **limoni**
Ben gitmişim karaya
Yavrurum sen tut dümeni
..... (Rize, Haldoz'un Portakali)
Hastane önünde **incir** ağacı
Doktor bulamadı bana ilacı
Baş tabip geliyor zehirden acı
..... (Yozgat, Hastane Önünde İncir Ağacı)

Bilmece örnekleri:

Alçacık dallı, yemesi ballı (**çilek**)
Alçacık tepe sümbüllü küpe (**kızılcık, kiraz**)
Anası yass, babası kambur, kızı güzel oğlu gezer (yer, kütük, **üzüm**, şarap)
Bir küçücük fıçık, içi dolu turşucuk (**limon**)
Dört kardeş bir gömlekte (**ceviz**)
Sarı tavuk dalda yatar, dal kırılır yerde yatar (**ayva**)
Uzun uzun uzarlar, ot içinde buzağılar (**hıyar**)

Ninni örneği:

Nar ağacı dürgün dürgün
Dizinde yatırım yorgun
Ayrılık günleri bugün
Ninni gülüm sana ninni (Yalman, 1993: 131)

Mani örneği:

Bağa girdim **hur**maya
Avcı geldi **hur**maya
Çok emekler sarfettim
Fatımayı sarmaya (Yalman, 1993: 126)

SONUÇ

Gelişmiş kültürel yaşam, çerçevesi içine aldığı bütün öğelerin çok yönlü işlevler edinmesini sağlar. Bunun temelinde özne nesne ilişkisinin karşılıklı etkileşimi vardır. Özne nesnelere güç yetirebilmek yahut onlardan daha çok yararlanabilmek için gerek kendisiyle gerek birbiriyle olan bağlarını güçlendirmek çabası içindedir. Bu, somut ortamlarda çoğunlukla çok zor gerçekleştirilir. Bundan dolayı öncelikle zihinsel karşılıkla yetinilir yani hatırası canlandırılır, hayali kurulur ve hayata geçirilir. Kültür öğelerinin gelişme sürecinde yaşananlar özneye nesnenin bu sıkı ilişkisini ortaya çıkarır.

Biz, bu incelemede, Türk insanının nesne karşısındaki özel ve öznel tutumunu, meyve nesnelere, onları nesne yapan özellikleri ve onların zihinsel algılatmaya, anlamaya hizmet eden adları çevresinde oluşturulmuş kültürel dokuyu birazcık da olsa irdeleyerek belirlemeye çalıştık. Türk insanının, Türk kültürünü oluşturma, yaşama ve yaşatma çabasıyla -temelinde yaratılış amacına uygun olarak onunla iç içe olabilmek, birleşmek için- ne denli zengin ve önemli işlevler geliştirdiğini yalnızca meyve adlarından hareketle bile görebilmenin zevk ve gururunu yaşadık.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, M Türker (1988). *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arat, Reşid Rahmeti (1951). *Atebetü'l-Hakayık*. İstanbul: TDK Yayınları.

Atalay, Besim (1992). *Kaşgarlı Mahmud-Divânü Lugat-it-Türk*. C. I-IV. Ankara: TDK Yayınları.

Baytop, Turhan (1997). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem (1991). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: TDK Yayınları.

Gerçek, Ziya (1992). *Genel Botanik*. Trabzon: KTÜ Orman Fakültesi Yayınları.

Güngör, Harun-Mustafa Argunşah (1991). *Gagauz Türkleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karpuz, H. Ömer-Sinan Bilgili (1994). *Tarsus Sancağı Yer İsimleri (16. Yüzyıl)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

Komisyon (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. C. I-II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Komisyon (1963a). *Tarama Sözlüğü*. C. I-VIII. Ankara: TDK Yayınları.

Komisyon (1963b). *Derleme Sözlüğü*. C. I-XII. Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe Sözlük*. C. II. Ankara: TDK Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş-2*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1984). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1988). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: TDAV Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1989). *Türk Mitolojisi*. C. I. Ankara: TTK Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi*. C. II. Ankara: TTK Yayınları.

Sefercioğlu, Nejat (1985). *Türk Yemekleri (XVIII. Yüzyıla Ait Yazma Bir Yemek Risalesi)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Seyidoğlu, Bilge (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Üçer, Müjgan-Fatma Peşken (2001). *Divriği’de Mutfak Kültürü*. Sivas: Sivas Hizmet Vakfı Yayınları.

Yakar, Nebahat (1983). *Bitki Morfolojisine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Yalman, Ali Rıza (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yorgancıoğlu, Oğuz (1986). “Ninniler, İsim ve İsim Verme”. *Halk Sanatları Derneği-Halkbilim Sempozyumları*. İstanbul: KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları. s.281-290 ve 307-312.

Yurtbaşı, Metin (1996a). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. İstanbul.

Yurtbaşı, Metin (1996b). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. İstanbul.

**BERLİN DEVLET
KÜTÜPHANESİ'NDE XVI.
YÜZYILDA DERLENMİŞ
KIYMETLİ BİR MECMUA:
"MECMŪ'A-İ NEZĀYİR"**

AT THE BERLIN STATE LIBRARY A
PRECIOUS POEM COLLECTION
COMPILED IN THE 16TH CENTURY:
"MECMŪ'A-İ NEZĀYİR"

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: mfkoksal@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1056-9957

Öz

Nazire yazıcılığı Türk edebiyatının en eski, en köklü geleneklerinden biridir. Bilinen ilk örneği henüz 1437 yılında verilen nazire mecmuası derleme geleneğimiz de oldukça eskidir. Nazire mecmuaları, klasik Türk edebiyatıyla uğraşanlar için son derece önemli başvuru kaynaklarıdır. Bu mecmualar şiir mecmuaları arasında özel bir yere ve değere sahiptir. Nazire mecmuaları, tıpkı divanlar, mesneviler ve şuara tezkireleri gibi en güzel ve en hacimli örneklerini XVI. yüzyılda vermiştir.

Bu yüzyılda derlenen nazire mecmualarının diğerleri kadar tanınmayan değerli bir örneği de Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3652 numarada kayıtlı mecmuadır. Bugüne kadar araştırmacıların pek dikkatini çekmeyen eserin yazımı 1002 yılı Ramazan ayında (21.05.-19.06.1594) tamamlanmıştır. Serlevhasında adı Mecmū'a-i Nezāyir olarak kayıtlı olan eserde 223 şairin 2112 şiiri mevcuttur. Ancak aynı nüsha içinde nazire mecmuasından sonra tamamı aynı derleyicinin elinden çıkan başka şiirler de vardır. Bunlarla birlikte mecmuada 228 şaire ait toplam 2406 şiir bulunmaktadır. Eser içinde derleyicisinin kim olabileceğine dair bazı işaretler varsa da bu konu açıklığa kavuşturulamadığı için eseri şimdilik derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları arasında değerlendirmek isabetli olur.

Bu mecmua, alışılmış nazire mecmualarının aksine, edebiyat tarihimizde fazla öne çıkmamış, tanınmayan, hatta kimileri tamamen meçhul şairlerin şiirlerine daha çok yer vermesiyle dikkat çekmektedir ve bizce onu önemli ve değerli kılan bu özelliğidir. Mecmuada en çok şiiri bulunan kişinin 136 gazel ile Bezmî mahlaslı bir şair olması eserin bu özelliğinin tipik bir göstergesidir.

Bu makalede nazire mecmualarına dair genel bilgiler verildikten sonra Mecmū'a-i Nezāyir adlı eser bütün yönleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nazire mecmuası, Mecmū'a-i Nezāyir, Bezmî, Bâkî, Fahrî, Hulkî

Abstract

Imitato (nazîre) writing consists of the oldest and most established traditions of Turkish literature. Our tradition of compiling the first known imitato collection (macmū'a), written in 1437, is also very old. Imitato collections are one of the most important reference sources for those interested in classical Turkish literature. These collections have a special place and value among poetry collections. The most beautiful and greatest examples of imitato collections were written in the 16th century, diwans, mathmawis, and poets tazkiras.

Another valuable example of imitatio collections compiled this century is at the Berlin State Library (Staatsbibliothek zu Berlin). Ms. or. oct. 3652. The writing of the work, which has not attracted the attention of researchers to date, was completed in Ramadan in 1002 (May / June 1594). There are 2112 poems of 223 poets in the work whose title is registered as Mecnū‘a-i Nezāyir. However, in the same manuscript, there are other poems written by the same compiler after this imitatio collection. Along with these poems, the magazine has a total of 2406 poems belonging to 228 poets in total. Although there are some indications about who the compiler could be in the manuscript, it would be appropriate to consider it as an unknown imitatio collections, by whom it was compiled.

This collection, unlike ordinary imitatio collections, draws attention to the fact that it did not stand out in our literary history, because it contains more of the poems of some unknown or even completely unknown poets and in our opinion, it is this feature that makes this magazine important and valuable. The fact that the person with the most poetry in the collection is an unknown poet named Bezmī pseudonym who wrote 136 poems is a typical indicator of this feature of the work.

In this article, after giving general information about imitatio collections, Mecnū‘a-i Nezāyir has been tried to be introduced in all aspects.

Keywords: Imitatio collection, Mecnū‘a-i Nezāyir, Bezmī, Bākī, Faḥrī, Ḥulķī

GİRİŞ

Şiir mecmuaları edebiyat tarihimizin en değerli kaynakları arasındadır. Şiir mecmualarının bir alt türü olan nazire mecmuaları ise nazirecilik geleneğinin belge-metinleri olması hasebiyle ayrı bir önem ve değere sahiptir. Geleneğin adeta seyir yeri yahut vitrini olan bu eserler, şiir mecmualarının genel önem ve değerlerine ek olarak şairler arasındaki etkileşimleri, teselsül bağlarını, kimi şiir mahfillerini, dostluk-yakınlık ilişkilerini vb. irtibatları tespit bakımından edebiyat araştırmacısı için bir laboratuvar gibidir. Bununla birlikte özellikle “zemin şiir-nazire”¹ meselesinde kimi tutarsızlıkları da bulunan² bu kıymetli eserleri edebiyat tarihi ve biyografi kaynağı olarak kullanırken daima ihtiyatlı olmak gerekir.

Nazirecilik edebiyat tarihimizin en eski ve en köklü geleneğidir. Nazire mecmuası derleme geleneği de hemen hemen onunla yaşittir. “Türk edebiyatında

---

¹ “Zemin şiir” belli bir kafiye ve/veya redifle yazılan ilk şiiri ifade eden terimdir. “Model şiir” ise o kafiye ve/veya redifte yazılan ilk şiir olmasa bile bir şairin tanzir ettiği şiire denir. Sözelimi ilk defa Necâti’nin söylediği bir redifteki şiire Ahmed Paşa nazire yazmış, Hayâlî de Ahmed Paşa’nın şiirini tanzir etmiş olsun. Bu durumda Necâti’nin şiiri zemin şiir, Ahmed Paşa’nın şiiri Hayâlî’nin naziresi için model şiir olmaktadır.

² Nazire mecmuası derleyicilerinin zemin şiir ve nazireleri hangi usullerle tespit ettikleri bilinmediği gibi bunda ne dereceye kadar başarılı oldukları tartışmalı bir konudur. Kimi nazire mecmualarında kronolojik akışa uygun olmadığı için gerçek olması mümkün olmayan zemin şiir-nazire ilişkilerinin mevcudiyeti diğer şiirlere de dikkat ve ihtiyatla yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bütün nazire mecmualarını bu bakımdan ayrıntılı bir tarzda ele alan bir makalenin hazırlığı içinde olduğumuz için burada ayrıntıya girmeden nazire mecmualarındaki tespitlere kesin doğru bilgidir gözüyle bakmamak gerektiğini vurgulamakla yetinelim.

bilinen ilk nazire mecmuası Ömer b. Mezîd'in 840 (1437) yılında derlediği *Mecmû'atü'n-nezâ'ir*'dir. XVI. yüzyılda oldukça yaygınlaştığı anlaşılan bu mecmuaların derleyeni bilinen ikinci örneği Eğridirli Hacı Kemal'in 918'de (1512) hazırladığı, içinde 266 şairin 3140 şiiri bulunan *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'dir. Aynı yüzyıla ait Edirneli Nazmî'nin *Mecma'ü'n-nezâ'ir*'i, 357 şairin 5527 şiirini bir araya getirmektedir. Derleyicisinin adıyla anılan *Pervâne Bey Mecmuası* 968'de (1560-61) hazırlanmış hacimli bir eserdir. (Köksal, 2006: 457)" 550 şairin 8172 şiirini barındıran (Gıynaş, 2017: 7) *Pervâne Bey Mecmuası*, şu anki bilgilerimize göre en hacimli nazire mecmuası, belki de en hacimli şiir mecmuasıdır.

Bunlardan başka derleyeni belli iki nazire mecmuası daha bilinmemekte idi ki ikisi de sadece matlalardan oluşmaktadır. Biri henüz nüshası ele geçmeyen, varlığını *Gülşen-i Şu'arâ*'dan (Solmaz, 2005: 278) öğrendiğimiz İstanbullu Sabrî'nin *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'i, diğeri Budinli Hisâlî'nin iki ciltlik *Metâli'ü'n-nezâ'ir*'idir³. Son yıllarda Âsım mahlaslı bir şairin XVIII. yüzyılda tertip ettiği bir nazire mecmuası daha bulunmuş ve yayımlanmış (Erdoğan Taş ve Yekbaş, 2018), bununla birlikte edebiyatımızda derleyeni bilinen nazire mecmuası yediye çıkmıştır. "Mehmed İzzî'nin sadece Kanuni Sultan Süleyman'ın şiirlerine yazılan nazireleri bir araya getirmeyi amaçladığı anlaşılan" (Bayak, 2016: 207) mecmuası ile İbnülemin Mahmud Kemal'in, Mehmed Tâhir Selâm Bey'in bir gazeline yazılan nazireleri bir araya getirdiği *Gülzâr-ı Nezâ'ir* adlı derlemesini (Gür, 2018) belki "tematik nazire mecmuaları" ayırmasıyla bu zincire eklemek mümkündür.

Gerek Türkiye gerekse yurt dışı kütüphanelerinde derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları da mevcuttur ve iletişim imkânlarının artmasıyla diğer yazma eserlerle birlikte bunlar da peyderpey gün yüzüne çıkmaktadır. Derleyeni bilinmeyen nazire mecmualarının bir kısmı muhtelif yayınlarla tanıtılmış (Ayan, 1993; Mermer, 2012; Gültekin, 2010b) veya lisans üstü tez çalışmaları (Gültekin, 2010b; Yıldırım Demir, 2011; Özer, 2012; Gümüş, 2012; Samancı, 2013; Sezgin, 2015; Kara, 2019; Coşkun, 2019; Çanakçı, 2019) olarak hazırlanmıştır.

Bu makalenin konusu da edebiyat tarihimize kaynaklık etmek ve ışık tutmak adına çok önemli gördüğümüz nazire mecmualarından birinin tanıtımı üzerinedir. Bilinen tek nüshası Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan "Mecmû'a-i Nezâ'ir" adlı eser, bugünkü bilgilerimize göre XVI. yüzyıl nazire mecmualarının son halkasını oluşturmaktadır.

³ Bahsedilen bu nazire mecmualarının tamamı ya tez çalışması ya da kitap hâlinde neşredilmiştir. Ömer b. Mezîd'in mecmuası TDK tarafından iki kez basılmış (Canpolat, 1982, 1995), Eğridirli Hacı Kemal (Ertek Morkoç, 2003) ve Budinli Hisâlî'nin mecmuaları doktora tezi (Kaya, 2003; Kalyon, 2011) olarak çalışılmış, Edirneli Nazmî'nin eseri doktora tezi (Köksal, 2001) ve e-kitap (Köksal, 2017), *Pervâne Bey Mecmuası* tez (Gıynaş, 2013), kitap (Gıynaş, 2014) ve e-kitap (Gıynaş, 2017) olarak yayımlanmıştır.

I. MECMÛ‘A-İ NEZÂYİR

II.1. Mecmû‘a-i Nezâyir’in Tanıtımı:

Nüsha tavsifi: Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3652 numarada kayıtlı eserin nüsha tavsifi kütüphanenin Türkçe Yazmalar Kataloğu’nda (Götz, 1968: 198) şu şekilde yapılmıştır:

Üzerinde kabartmalı madalyon (şemse), dekoratif köşebentler bulunan kahverengi deri cilt; farklı renklerde, lifli, yer yer su ve nem lekeleri ile kurt yenikleri bulunan, ilk sayfaları hasarlı olup tamir görmüş kâğıt; 327 yaprak; 20.5x11.5 cm, 16.7 cm. ölçülerinde; iki sütun, 24 satır; ta’lik hat; unvan kısmının etrafı altın yıldız ve mavi tonlarında çiçek desenleriyle süslü serlevha; kenarı siyah, içi altın yıldız cetveller; bazı derkenarlarda eklemeler mevcuttur.

Baş (2b):

Maḥabbet mülkinüñ bir bende-i fermānıyuz cānā
Gedā-yı kūy-ı ‘ışkuz ‘ālemün sultānıyuz cānā

Son (287b):

Tamām oldı bi-ḥamdillāh Nezāyir
‘Acāyib tuḥfedür ḥakḳā nezāyir

Katalogda, mecmuada şiiri bulunan şairlerin listesi alfabetik sırayla verilir⁴ ve nüshanın “nazire mecmuası” kısmından sonraki kısmının içeriği tanıtılır.⁵

Götz’ün tavsifine eklenmesi gereken bazı bilgiler ve kayıtlar vardır. En önemlisi ferağ kaydındaki (323b) eserin yazılış tarihidir. (Bkz. Fotoğraf 1):

“Temmet bi-avnilāhi te‘ālā der-māh-ı Ramaẓānü’l-mübārek işnā ve elf sene 1002”

Buna göre eser Mayıs/Haziran 1594 tarihinde tamamlanmıştır.

Eserde, derleyiciye dair işaretler de vardır. 254b sayfasının derkenarına yazılan Fahrî mahlaslı gazelin (Bkz. Fotoğraf 2) başındaki “Li-nāzımıhi’l-ḥakīr” başlığının mevcudiyeti çok önemlidir. Hakanî’nin *-emcesine* kafiye/redifli şiirine nazire olan gazelin son beyti şudur:

⁴ Bu listenin “16 ve 17. yüzyıldan 130 şair” [Anthologie aus etwa 130 Dichtern des 16. und 17. Jh. welche sogenannte Gegengedichte (nazire) geschrieben haben.] (Götz, 1968: 198) şeklinde takdim edilmesi hem yüzyıl hem şair sayısı bakımından doğru değildir. Eserin XVI. yüzyılın sonunda yazıldığı ferağ kaydıyla sabit olması hasebiyle XVII. yüzyıl şairlerini içermesi söz konusu değildir. Ayrıca mecmuadaki şair sayısı da 130’un üç katına yakındır.

⁵ Katalogda ileride tavsifini yapacağımız son bölüme hiç temas edilmemiştir.

‘Āfiyet ister ise derd ü belādan **Fahrî**
Şaşlasun zaḥm-ı ğamı sīnede merhemcesine”

Bu şiirin başlığındaki “Li-nāzımıhi’l-ḥaḳîr” ibaresinin bize mecmuanın derleyicisini verdiğini düşünebiliriz. Fahrî mahlaslı şairlerden *Gülşen-i Şu‘arâ*’da anılan “oyma ustası” Fahrî dışındakiler bu mecmuanın derlendiği dönemde hayatta değildir. ‘Ahdî’nin verdiği bilgiye göre “bu asruşu‘arâ-yı nāmdârından” olan Bursalı Fahrî’nin nükte dolu bütün şiirleri kendi hasb-i hâlidir (Solmaz, 2005: 469). ‘Ahdî’nin eserinde anlattığı Fahrî ile bu şiirin sahibi Fahrî’nin aynı kişi olup olmadığını tefrik edecek bir bilgiye şimdilik sahip değiliz.

Ancak Misâlî’nin *-ā geldi* kafiye/redifli gazeline son nazire olarak derkenara yazılan “Li-muḥarririḥî” başlıklı bir gazel daha vardır (268a). Silik ve okunaksız bir yazıyla yazılan bu gazelin makta beyti -okuyabildiğimiz kadarıyla- şöyledir (Bkz. Fotoğraf 3):

Ḥaṭı geldi ümîd-i vaşlın it (?) ey **Hulkî**-i (?) şeydâ
Meşamm-ı cānuma zîrâ benüm büy-ı vefâ geldi

Bu başlığa nazaran da derleyici -tam okunmamakla birlikte- Hulkî mahlaslı bir şair görünüyor. Tuhfe-i Nâ’ilî’de Hulkî mahlaslı hiçbir şair yoktur. Kaynaklarda bulunmamakla birlikte XVI. yüzyılda derlenen bir şiir mecmuasında şiiri yer alan Hulkî mahlaslı bir şairin varlığını (Kaplan, 2013) biliyoruz. Biz de bir şiir mecmuasında (bk. Mecmū‘a-i Eş‘âr yz.: 39a) aynı mahlasta bir şaire tesadüf ettik. Kaynaklarda geçmeyen bir mahlas olması hasebiyle *Mecmū‘a-i Nezâyir*’deki Hulkî ile -eğer Hulkî’yi yanlış okumamışsak- bunların aynı şair olması mümkün ve kuvvetle muhtemelse de bu bilgi şairi tanımamıza bir katkı sağlamamaktadır.

Mecmuanın 327a sayfasında “Li-muḥarririḥî’l-ḥaḳîr”, son sayfasında (327b) “Li-muḥarririḥî” başlıklı birer gazel daha varsa da her ikisinde de mahlas yoktur. Bunların ilki;

Esîr-i dām-ı ‘aşkuz kayd-ı ‘âlemden müberrâyuz
Tekellüf ber-ṭaraf Mecnûn-şifat ‘âlemde rüsvâyuz

matlalı beş beyitlik bir nazm; diğeri I. Mustafa’nın cülusu için düşünülen yine “nazm” tarzında yazılmış altı beyit tutarında bir tarih manzumesidir. Mecmuanın istinsah tarihi belli olduğuna göre 1026 (I. Mustafa’nın tahta çıkış -23 Zilka’de 1026/22 Kasım 1617-) tarihini veren bu manzumenin derleyici tarafından sonradan buraya eklendiği söylenebilir. Bu iki şiirde de mahlas bulunmaması derleyicinin kimliğinin önündeki perdeyi aralamamıza fırsat vermemektedir.

Görüldüğü üzere -mezkûr başlıklardan hareketle- mecmua derleyicisi olarak iki farklı şiirde iki ayrı mahlas karşımıza çıkıyor.⁶ Yazı karakterlerine bakıldığında Fahrî mahlaslı olanın ana metindeki yazıya çok benzediğini, sadece yazı stili olarak değil yazı karakteri bakımından da mecmua genelindeki hattan çok farklı Hulkî'nin şiirinin ise sonradan başka bir kalemden çıkmış olabileceğini söyleyebiliriz. Her ikisi dışında başka biri tarafından derlenmiş olma ihtimali de düşünülebilir. Gerçek derleyicinin hangisi olduğunu ve diğerinin hangi saikle mecmuaya girdiğini tespit edemediğimiz ve üçüncü ihtimali de büsbütün yok sayamayacağımız için -şimdilik- bu mecmuayı da derleyeni bilinmeyen nazire mecmualarından biri olarak kaydetmek gerekecektir.

1b sayfasında "Mustafâ Şefî" adına bir mührün yanı sıra "Yûsuf Bahâ'e'd-dîn" ve "Dîvân-ı Hümâyûn kâtiplerinden Edhem Lâmi" adına tesahüp kayıtları mevcuttur. Mecmuanın ilk sayfasındaki (2a) serlevhada yer alan "unvan" kısmında eserin adı *Mecmû'a-i Nezâiyir* olarak yazılıdır (Bkz. Fotoğraf 4). Nüshaya dair bilgilere bunlardan başka 159b sayfasının derkenarında kırmızı mürekkeple "Şabrî Efendi Hâfız Meşmed Muhibbî Efendi" yazılı olduğu notu da eklenebilir.

Cilt bütünlüğü içinde ve yazı karakterine nazaran tamamının aynı kişinin kaleminden çıktığı anlaşılan 328 yapraklık bu mecmuanın "nazire mecmuası" bölümü (Mecmû'a-i Nezâiyir) "2b-287b sayfaları arasını kaplamakta, başka bir ifadeyle nüshanın en büyük parçasını oluşturmaktadır.

288a-321b sayfaları arasında, *Mecmû'a-i Nezâiyir*'de de çok sayıda şiirleri bulunan yedi şairin şiirlerinin sırayla yer aldığı -dördüne konulan başlıklardan hareketle- "divan(çe)ler bölümü" diyebileceğimiz kısım yer alır. Bu bölüm Nev'î'nin şiirleriyle başlar. Nev'î için diğer şairlerde bulunmayan şu övgü dolu başlık dikkat çekicidir: *Eblağ'u's-şu'arâ esca'u'l-fuşahâ Nev'î Efendi hazretlerinin müretteb dîvânlarıdır. Dîvân-ı Nev'î. Nev'î'nin 42 gazelinin bulunduğu bu bölümdeki diğer şairler ve şiir sayıları - eserdeki sırayla- şöyledir: 'Ulvî (46), Misâlî (36), Mânî (109), Hâtemî (24), Sâ'î (8), Tîgî (6).*

Nüshanın "divan(çe)ler bölümü"nden sonra herhangi bir sıra veya prensip gözetilmeksizin rastgele yazılmış manzumelerden oluşan son kısmına "karışık şiirler bölümü" demek mümkündür. 321b-328a sayfaları arasında yer alan bu son bölümün şair-şiir dökümü şöyledir:

321b-324b sayfaları arasında Tîgî'nin, gazeller arasına yerleştirilmiş beş bendlik bir müseddesi ve bölümün sonundaki mahlassız dört beyitlik bir mesnevi parçası

⁶ Şiir mecmualarında derleyicilerin kendi şiirlerini çoğunlukla li-mürettibihî, li-muharririhî, li-nâmukihî, li-nâzımihî, li-râkımihî gibi başlıklar altında yazdıklarını tecrübe yoluyla biliyoruz. Mecmua derleyicisi olmayan birinin şiirinin derleyici tarafından bu başlıklardan biriyle mecmuaya alınması makul görünmemektedir. Ancak derleyici dışında biri(leri)nin sonradan kendi şiir(ler)ini -diğerlerinden tefrik için- bu başlıklar altında yazmış olmasını da ihtimaller içinde düşünebiliriz.

dışında sırayla Bezmî (1), Sâ'î (1), Meylî (1), 'Ankâ (1), Bâkî (1), 'Âlî (1), Misâlî (1), Rûhî (2) ve Kabûlî (2)'den gazeller yer almaktadır. Yukarıda sözü edilen temmet (ferâğ) kaydının bu bölümün sonunda (324b) bulunmasından derleyicinin en sondan buraya kadar olan bölümü, içinde *Mecmû'a-i Nezâyir*'in de bulunduğu bir eser bütünlüğü içinde gördüğü kanaatine varılabilir. Nitekim nüsha şeklen de bunu teyit etmekte, altın yıldızlı cetvellerle çevrili bölüm temmet kaydının bulunduğu bu sayfayla sona ermektedir. Ancak mecmuanın sonundaki boş sayfalara sonradan yine mürettip tarafından yazıldığı anlaşılan şu manzumeler de eklenmiştir ki bunları da "karışık şiirler bölümü" içinde değerlendirdik: "Li-muḥarririḥi'l-ḥaḳîr" başlıklı mahlassız bir nazm, Makâlî'den bir gazel (324a), Rûhî-i Bağdâdî'nin (326b-327b) ve Makâlî'nin (325b-326a) birer kasidesi, Makâlî'nin iki gazeli ve mahlassız bir müfred, Zihnî-i Bağdâdî'nin bir terkîb-i bendi (326b-327b) ile "Li-muḥarririḥi" başlıklı, I. Mustafa'nın cülûsu için yazılan, mahlassız, 6 beyitlik nazm tarzında tarih manzumesi.

Nüsha üzerinde sonradan konulan Arap rakamlı sayfa numaraları⁷ düzenli gitmekle birlikte çobanların (ayak, müşir...) tutmamasından 23b-24a sayfaları arasında ve 56b-57a sayfaları arasında en az birer yapraklık belki çok daha fazla eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Eksikliklerin "re" harfinin bulunduğu bölümde olması bu harfle yazılmış şiirlerin aslında (en az 16 gazel) daha fazla olduğunu gösterir. Ancak daha büyük eksiklik 136b'den sonradır. Her ne kadar nüsha üzerindeki numaralarda eksiklik görünmüyorsa da 137a-139b sayfalarını içeren iki yaprağın başka bir şiir mecmuasından her nasılsa buraya eklemeli olduğu anlaşılmaktadır. 136b sayfasında "fe" harfi kafiyeli son şiir olarak görünen Hasan'ın gazelinin altındaki çoban ile 137a'nın ilk kelimesi uyumsuz olduğu gibi bu iki yapraktaki kâğıt mecmuanın diğer sayfalarında hiç kullanılmayan kanarya sarısı rengindedir ve yazı karakteri de -yine ta'lik olmakla birlikte- farklıdır. *Mecmû'a-i Nezâyir*'deki ince iki çizgi arasında altın yıldızlı, işçilikli cetvellerin yerine özensizce çiziktirilmiş cetveller de bu tespitin fiziksel kanıtlarıdır (Mukayese için bkz. Fotoğraf 5). 23 gazel bulunan bu iki yapraktaki şair kadrosu da eserde yadırgı duran bu bölümü ihbar eder vaziyettedir. Bu 23 gazelden 8'i mecmuanın diğer sayfalarında hiç şiiri bulunmayan Fasîh'e aittir. Keza Hayretî ve İshâk'ın da mecmuada başka şiiri yoktur. Kâf harfindeki şiirlerin tamamını kapsayan bu iki yaprakla ilgili asıl mesele bu şiirlerin aralarında sadece kafiye harfi ortaklığı olup nazire ilişkisi bulunmamasıdır. Buradan, *Mecmû'a-i Nezâyir*'in kâf (ق) harfine tahsis edilen bölümünün bir şekilde kaybolduğu, sonradan her nasılsa bu yaprakların yakıştırılarak mecmua bünyesine dâhil edildiği sonucuna varmak mümkündür.

⁷ "Arap rakamları" teriminin Arap alfabesinde kullanılan rakamları değil bugün kullandığımız sayı sistemindeki 0-9 arasındaki rakam yazılışlarını ifade ettiğini hatırlatalım. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_rakamlar%C4%B1

Başlıkların sonradan -çok bilgili olmayan- başka biri tarafından yazıldığı hem bazı yanlış mahlas tespitlerinden⁸ hem imladan anlaşılıyor. Hâlisî'nin (خالصی) mahlası gazelde doğru yazılırken başlıkta Hâlîsî (خاليسى), keza Lisânî'lerin (لسانى) Lîsânî (ليسانى) yazılması gibi birçok örnek vermek mümkündür.

II.2. Mecmû'a-i Nezâ'ir'in Muhtevası

Eserin başındaki "unvan" içinde "Mecmû'a-i Nezâ'ir" başlığı altında Selîmî'nin (II. Selîm) bir gazeliyle başlayan mecmuada şiirler, derleyeni belli diğer nazire mecmuaları⁹ gibi elifba esasına göre sıralanmıştır. Nüshanın 2b-287b arasını işgal eden bu hacimli bölümde yer alan ve tamamı gazel olan bu şiirlerin sahiplerini ve şiir sayılarını verelim:¹⁰

'Abdî (1), 'Adnî (1), Âgehî (1), 'Ahdî (65), Ahmed (8), 'Aklî (9), 'Âlî (31+1+1=33), Ânî (2), 'Ankâ (2+1=3), 'Ârifî (2), Âsârî (5), 'Aşık (5), 'Aşkî (3), 'Ayânî (2+1=3), Âzerî (4), 'Azîzî (16), 'Azmî (5), *Bâdî* (1), Bâkî (120+1+2=123), Behîştî (1), Belîgî (5), Beyânî (1), Beyâzî (40), Bezmî (136+1=137), Câhî (5), Câmî (2), Celâl (2), Cevherî (1), Cezbî (4), Cinânî (10), Civânî (3), Cüz'î (4), Dâ'î (1), Dânişî (7), Dervîş (31), Dürri (3), Ehlî (1), Emânî (5), Emînî (7), Emîrî (3), Emrî (30), Enverî (2), Fahrî (1), *Fasîh* (8), Fasîhî (1), Fazlî (5), Fedâyî (8), *Fehîm* (1), Fehmî (21), Fennî (1), Fevrî (10), Feyzî (44), Firdevsî (2), Furûgî (8), Fuzûlî (7), Fütûhî (1), Gazâyî (1), Gedâyî (2), Gınâyî (3), Gubârî (4), Güvâhî (2), Hadengî (3), Hâdî (2), Hakanî (2), Hâletî (31), Hâlî (3), Hâlis (1), Hâlisî (6), Harîmî (8), Hasan (16), Hâşimî (21), Hâtemî (100+24=124), Hâtifî (2), Hayâlî (7), *Hayretî* (2), Hayrî (1), Hazîzî (1), Hıfzî (2), Hilâlî (1), Hilmî (8), Himmetî (2), Hudâyî (3), Hulki (1), Huzûyî (1), Hüdâyî (13+1=14), Hüsâmî (3), Hüseyinî (1), Hüsrev (15),

⁸ Başlıklarda yanlış yazılan mahlaslardan sadece şüphelendiklerimize bakarak tespit ettiklerimiz şunlardır (İlki başlıktakini, → işaretinden sonraki doğrusunu, yay ayrıç içindeki sayı/harf ise nüshadaki sayfa numarasını gösterir: Husûlî→ Huzûyî (10a), Misâlî→ Hazîzî (11b), Kâmî→ Kânî (13a), Hüsrev→ Hüsrevî (32a), Sarımlı→ Sâdık (34b), Rızâyî→ mahlassız gazel (64b), Nümâyî→ Hümâyî (76b), Tîgî→ Nev'î (107b), Allâhî→ İlâhî (134b vd.), Nev'î (ve lehâ eyzan ile) → Mânî (163a), Sâ'î→ Sa'yî (177b), Ânî→ mahlassız gazel (219b), Nihâlî→ Nihânî (223b), 'Îzârî→ Mecdî (225a), Sâfî→ Nihânî (262b), Bezmî→ Mûnîrî

⁹ Derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları içinde de elifba sırasını takip edenler varsa da çoğunlukla bu sıra gözetilmez. Hatta bazıları zemin şiir ve nazirelerin seçilememesi gibi tertipsizliklerle de maluldür.

¹⁰ Bu listede italik dizili mahlaslar, esere başka bir yerden eklendiğini düşündüğümüz mezkûr bölümde yer alıp mecmua içinde başka şiiri bulunmayan şairleri gösterir. Bazı şairlerin şiir sayıları içinde + işaretinden sonra italik olan rakamlar da nazire mecmuası bölümünde de şiiri bulunan şairlerin bahis konusu bölümde yer alan gazel sayısını gösterir. Mesela "*Hayretî* (2)" ibaresi, Hayretî'nin sadece o ekleme bölümde 2 şiiri bulunduğunu; 'Âlî (31+1=32) ise Gelibolulu 'Âlî'nin nazire mecmuasında 31, ekleme kısımda ise 1 şiiri olduğunu gösterir. İtalik yazılmayan + işaretinden sonra gelen sayılar ise o şairin "divan(çe)ler" ve/veya "karışık şiirler" bölümlerindeki şiir sayısını gösterir: "Hâtemî (100+24=124)" ibaresi Hâtemî'nin nazire mecmuasında 100, divan(çe)ler bölümü"nde 24 olmak üzere mecmuanın tamamında 124 şiiri olduğunu ifade eder. Sâ'î (72+8+1=81) ise Sâ'î'nin nazireler bölümünde 72, divan(çe)ler bölümünde 8, karışık şiirler arasında da 1 olmak üzere toplam 81 şiirinin mevcut olduğu anlamına gelir.

Hüsrevî (1), İlâhî (7), 'İlmî (11), *İshâk* (1), 'İzârî (31), 'İzzetî (12), Kabûlî (3+2=5), Kâdî (1), Kadîmî (2), Kadrî (7), Kalender (3), Kâmî (6), Kânî (20), Kara Fazlî (1), Kerîmî (5), Kevserî (3), Kirâmî (3), La'î (2), Lebîbî (4), Lem'î (1), Levhî (1), Lisânî (14), Mahmûd (1), Mâ'î (1), Makâlî (11+3=14), Makâmî (1), Mânî (41+109=150), Me'âbî (1), Me'âlî (1), Mecdî (31), Medhî (9), Menba'î (9), Merâmî (1), Merdümî (1), Meşki (?) (1), Meylî (27), Mîrî (1), Misâlî (38+36+1=75), Muhammed (1), Muhibbî (Sultân Süleymân) (8), Muhîfî (1), Mu'inî (1), Muhtârî (1), Muhterem (1), Murâd (Sultan Murâd) (27), Mustafâ (1), Müderris (1), Münîrî (1), Müslimî (2), Nâdirî (1), Nahîfî (8), Nâlişî (2), Nâmî (4), Nasîbî (9), Nazmî (1), Nâzûkî (1), Necâtî (1), Nev'î (53+1+42=93), Neylî (1), Nihâlî (3), Nihânî (14), Nişânî (9), Niyâzî (15), Nizâmî (1), Nutkî (8), Nümâyî (11), Nüvîdî (6), 'Ömrî (9), Pertevî (1), Peyâmî (5), Râgîbî (6), Rahmî (3), Re'yî (3), Ref'î (15), Rızâyî (15), Rif'atî (17), Riyâzî (1), Rûhî (52+3=55), Rûsûhî (16), Sâ'î (72+8+1=81), Sa'yî (1), Sâbîrî (10), Sabrî (11+2=13), Sabûhî (1), Sâdık (22), Sadrî (5), Safâyî (1), Sâfî (2), Sâni (20), Sehmî (1), Selâmî (3), Selîmî (II. Selim) (2), Selmân (5), Selmân-ı Rûmî (1), Semâ'î(2), Senâyî (5), Seyrî (14), Sezâyî (1), Sıdkî (4), Sîhrî (1), Sipâhî (15), Sîretî (1), Subhî (4), Sûfî (?) (1), Sun'î (2), Su'ûdî (1), Sûzî (1), Süheylî (8), Şâdî (1), Şânî (2), Şefî'î (2), Şehdî (1), Şem'î (1), Şemsî (16), Şerîf (3), Şeyhî (2), Şinâsî (5), Şuhûdî (3), Tab'î (51), Tâbî (15), Tal'atî (4), Tîgî (72+6+1=79), Türâbî (3), 'Ubeydî (30), 'Ulvî (42+46=88), Usûlî (1), Ümîdî (52), Ünsî (1), Vâhidî (3), Vâlî (2), Vâlihî (9), Veysî (1), Visâlî (2), Vusûlî (15), Yahyâ (4), Yeminî (6), Yümnî (2), Zamîrî (15), Zâtî (2+1=3), Zihnî (12+1=13), Zuhûrî (5).

Mecmû'a-î Nezâ'ir'de en çok gazeli bulunan şairler -10 şiiri bulunanlara kadar- aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu tabloda sadece "nazire mecmuası"ndaki şiirler esas alınmış, sonradan eklenen sayfadakiler ve nüshadaki diğer şiirler dâhil edilmemiştir. Her bir şairin, yazmadaki bütün şiirlerinin sayısı yukarıdaki alfabetik şairler sıralamasında ayrıca içinde gösterilmiştir. Mukayese için oraya bakılabilir.

Şair	Şiir Sayısı	Şair	Şiir Sayısı	Şair	Şiir Sayısı
Bezmî	136	Emrî	30	Vusûlî	15
Bâkî	122	'Ubeydî	30	Zamîrî	15
Hâtemî	100	Meylî	27	Hüdâyî	13
Sâ'î	72	Murâd(î)	27	Nihânî	14
Tîgî	72	Sâdık	22	Sabrî	11
'Ahdî	65	Fehmî	21	Lisânî	14
Nev'î	53	Hâşimî	21	Seyrî	12

Ümîdî	52	Kânî	20	‘İzzetî	12
Tab‘î	51	Sânî	20	Zihnî	12
Rûhî	51	Rif‘atî	17	‘İlmî	11
Feyzî	44	‘Azîzî	16	Makâlî	11
‘Ulvî	42	Hasan	16	Nümâyî	11
Mânî	41	Rüsûhî	16	Cinânî	10
Beyâzî	40	Şemsî	16	Fevrî	10
Misâlî	37	Ref‘î	15	Sâbırî	10
‘Âlî	31	Rızâyî	15		
Dervîş	31	Sipâhî	15		
Hâletî	31	Tâbî	15		
‘Îzârî	31	Hüsrev	15		
Mecdî	31	Niyâzî	15		

Tablo 1: *Mecmû‘a-i Nezâyir*’de en çok gazeli bulunan şairler ve gazel sayıları

Mecmua derleyicilerinin eserlerindeki manzumeleri genellikle divanlardaki hurûf-ı hecâ sırasına göre tertip ettiklerinden, daha çok da derleyeni belli nazire mecmualarında bu usule uyulduğundan bahsetmiştik. Türkçenin sözdizimine uygun olarak “re, ze, kef, nun, he, ye” gibi harflerde yoğunlaşmanın olması, Arapçaya mahsus ve Türkçede pek kullanılmayan “se, zel, tı, zı, ayın, gayın, şād, dād” gibi harflerde ise -yine divanlarda olduğu gibi- daha az sayıda manzume olması tabiidir. Nitekim bu mecmuada da durum böyledir. Ancak özellikle “elif” (â), te, şın” harfiyle yapılan kafiye oranının diğer nazire mecmualarına göre az bulduğumuzu, keza “ye” harfiyle de daha fazla şiir beklenebileceğini ifade edelim. Ancak bu harflerdeki sayfalarda herhangi bir eksiklik gözlemlenmediği için derleyicinin tercihini göstermek adına kafiye dağılımını da bir tablo hâlinde gösterelim:

Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı
ا	26	ز	139	ق ¹¹	23
ب	40	س	23	ك	165
ت	24	ش	98	ل	109
ث	9	ص	6	م	97
ج	11	ض	3	ن	140
ح	8	ط	9	و	14
خ	6	ظ	3	ه	281
د	19	ع	17	ی	244
ذ	3	غ	11		
ر	539	ف	45	TOPLAM	2.112

Tablo 2: *Mecmû 'a-i Nezâyir'*de kafiye harflerinin dağılımı

*Mecmû 'a-i Nezâyir'*in sadece ilk sayfasında (2b) nazireler "Nazîre-i Bâkî, Nazîre-i Beyâzî" şeklinde vurgulanmıştır. Bu ilk sayfa aslında mecmuanın yöntemini göstermek açısından kayda değer bir kılavuz da olmaktadır. Diğer sayfalarda zemin şiirler ile nazireleri ayırmak için zemin şiirlere "Gazel-i ....." başlığı atılırken nazirelerin başlıklarında sadece şairin mahlasına yer verilmiştir. Fakat bu uygulamanın mecmua boyunca devam etmediği görülmektedir. Yine bütünüyle böyle uygulanmış olmasa da çoğunlukla zemin şiirlerle nazireleri çevreleyen cetvellerdeki farklı görünümle de zemin şiirler nazirelerden ayırt edilebilmektedir. Sayfayı boydan boya kaplayan, cetvellerle çevrili boş kutucuklar hemen tamamen zemin şiirlerde kullanılmıştır. Nazirelerde ise bu uzun boşluk bulunmamaktadır (Bkz. Fotoğraf 6). Bununla birlikte az da olsa zemin şiir olduğu hâlde bu şekilde başlık yeri bırakıldığı, zemin şiir olduğu hâlde bırakılmadığı örnekler mevcuttur.

*Mecmû 'a-i Nezâyir'*de -biri mahlassız olmak üzere- 72 şairin 330 zemin şiiri mevcuttur. Şu hâlde eserdeki toplam 2112 gazelin 1782'si de nazire olmaktadır. Bazı

¹¹ Kâf harfindeki bütün şiirlerin yukarıda bahsettiğimiz, bu mecmuaya başka bir mecmuadan eklendiği tahmin edilen bölümde yer almaktadır.

zeminlere çok sayıda nazire yazılırken bazılarında sadece bir nazire yazılmış görünmektedir. Şimdi de en çok zemin şiir sahibi şairlere, başka bir deyişle şiirleri en çok tanzir edilen şairlere bakalım:

Mecmuada 10'un üzerinde zemin şiiri bulunan şairler arasında 65 zemin şiirle Bâkî açık arayla en öndedir. Bâkî'yi mecmuadaki bütün şiirleri zemin şiir olan -bir gazeli ise kendi şiirine naziredir- Sultân Murâd (III. Murad) 25; Emrî 18, Misâlî 17, Sabrî 13, Şemsî 12, 'Ulvî ve Hâtemî 11'er zemin şiirle izlemektedirler. Mecmuadaki diğer zemin sahibi şairler ve zemin şiir sayıları şöyledir:

Dervîş (10), 'Âlî (8), Rûhî (8), Tîgî (8), Mânî (8), Mecdî (7), Muhibbî (Sultân Süleymân) (7), 'Îzârî (7), 'Ubeydî (7), Hayâlî (5), Hâletî (4), Rızâyî (4), Sâ'î (4), Nev'î (4), Cinânî (3), Fehmî (3), Fuzûlî (3), Hasan (3), Hâşimî (3), 'Âşık (2), Âzerî (2), Beyâzî (2), Bezmî (2), Fevrî (2), Hadengî (2), Makâlî (2), Nihânî (2), Nişânî (2), Niyâzî (2), Sâ'nî (2), Ümîdî (2), Yahyâ (2), Zihnî (2), 'Abdî (1), Ahmed (1), 'Azîzî (1), Celâl (1), Fedâyî (1), Gazâyî (1), Gubârî (1), Hakanî (1), Hâlî (1), Hâlisî (1), Hazîzî (1), Huzûyî (1), Hüdâyî (1), Hüseyî (1), 'İlmî (1), Kânî (1), Lisânî (1), Meşkî (?) (1), Meylî (1), Muhîfî (1), Nâmî (1), Necâtî (1), Peyâmî (1), Rif'atî (1), Sâbırî (1), Sâdık (1), Selîmî (1), Sahrî (1), Şerîf (1), Vusûlî (1), Zâtî (1), mahlassız bir şiir (1).

Nazirecilik öncelikle bir etkilenme ve beğeni meselesi olduğuna göre sadece zemin şiir sayısı değil, bu şairlerin zeminlerine ne kadar nazire yazıldığı ve bunları kimlerin tanzir ettiği de son derece önemlidir. Mecmuayı bu açıdan incelediğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Zemin şiir sahibi şair	Sayfa nu.	Yazılan nazire sayısı	Nazire yazan şairler	Zemin şiirin kafiye/redifi
Murâdî (Sultân Murâd)	72b	37	Âgehî, Ahmed (2), 'Aklî, Âsârî, 'Azmî, Bâkî, Beyâzî, Bezmî (2), Cezbî, Dervîş (2), Emînî, Hâletî, Harîmî, Hâşimî, Hâtemî (2), Medhî, Meylî (2), Nev'î (2), Niyâzî, Nutkî, Nümâyî, Rûhî, Rüsûhî, Sâ'î, Senâyî, Seyrî, Sipâhî, Tab'î, Tîgî, Visâlî, Zamîrî	-âne şarmaşur
Dervîş	67b	33	'Aklî (2), 'Âlî, Âsârî, Beyâzî, Bezmî, Câhî, Câmî, Dürrî, Emînî, Hâletî, Hâşimî, Hâtemî, 'Îzârî, Kâmî, Kerîmî, Medhî, Misâlî, Nümâyî, Niyâzî, Nizâmî, Nutkî, Ömrî, Rûhî,	-et nişânıdır

			Sâ'î, Senâyî, Seyrî, Sipâhî, Süheyli, Tab'î, Tîgî, Yemînî	
Âzerî	27a	26	'Ankâ, 'Azîzî, Câhî, Cinânî, Emînî, Hâşimî, Hâtemî, Hüsrev, 'İlmî, 'İzzetî, Lebîbî, Mânî (3), Menba'î, Meylî, Nahîfî, Nâmî, Nümâyî, Rûhî, Sâ'î, Seyrî, Subhî, Şemsî, Vâhidî, Zihnî	-âhu
'Âlî	29a	23	Ahmed, Beyâzî, Bezmî, Cüz'î, Emîrî, İlâhî, Kânî, Kirâmî, Nasîbî, Nümâyî, Niyâzî, 'Ömrî, Rif'atî, Sâ'î, Sâdık, Sâfî, Sipâhî, Süheyli, Tab'î, Tal'atî, Tûrâbî, Vâlî, Zamîrî	-ende ben
Dervîş	61a	19	'Âlî, Âsarî, 'Aşkî, Beyâzî, Bezmî, Hâşimî, Hâtemî, Kadri, Kâmî, Niyâzî, Nutkî, Rûhî, Rûsûhî, Sâ'î, Sâni, Sezâyî, Tab'î, Usûlî, Zamîrî	-â bir bir
Zâtî	198b	18	'Ahdî, Bâkî, Beyâzî, Bezmî (2), Câmî, Fazlî, Hâdî, Hâlisî Hâtemî, Kânî, Müslimî, Ref'î, Rûhî, Rûsûhî, Sâ'î, Tab'î, Ümîdî	-ânuş ucundan
Hâtemî	239a	16	'Aklî, Âlihî, 'Âşık, 'Aşkî, Bezmî, Gubârî, Harîmî, Kâmî, Kerîmî, 'Ömrî, Rif'atî, Sâdık, Selâmî, Süheyli, Tab'î, Yemînî	-ende
Bâkî	21b	15	'Ahdî (2), Fehmî, Hâtemî (2), Kâmî, Makâlî, Muhibbî, Nev'î, Ref'î, Sâbirî (2), 'Ulvî, Vusûlî	-ânuşda kalmışdur
Hayâlî	149a	15	Âlî, Bâkî, Beyâzî, Furûgî, Hâtemî, Hayâlî, Hüsrev, 'İzzetî, Mustafâ, Nev'î (3), Nihâlî, Şemsî, Yümnî	-âluşdur senüş

Tablo 3: *Mecmû'a-î Nezâyir*'de şairlerine en çok nazire yazılan şairler ve tanzir edenler

Nazireler Bölümü, derleyicinin;

Tamâm oldı bi-ḥamdillâh Nezâyir
'Acâyib tuhfedür ḥaḳḳâ nezâyir"

beytiyle sonlanmaktadır.

Bu durumda *Mecmû 'a-i Nezâyir'*deki şiir sayısı 2112, divan(çe)ler bölümündeki şiir sayısı 272, karışık şiirler bölümünde 22 olmak üzere toplamda mecmua nüshasının bütününde 2406 manzume vardır. Nazireler ve divan(çe)ler bölümündeki bütün şiirler gazel nazım şekliyle yazılırken, "karışık şiirler" bölümünde 2 kaside, 1 terkîb-i bend, 1 müseddes, 16 gazel ve bir mesnevi ve 1 müfred mevcuttur.

II.3. Mecmû 'a-i Nezâyir'in Önemi

Bu mecmua, pek çok bakımdan önemli ve değerlidir. Öncelikle XVI. yüzyılın Eğridirli Hacı Kemal ile başlayıp Pervâne Bey'le kapandığını sandığımız nazire mecmuası derleme geleneğinin yaklaşık 2200 gazel barındıran hacmiyle kapsamlı son örneği olması bakımından değerlidir.

*Mecmû 'a-i Nezâyir'*in dikkat çekici bir yönü de Bâkî, Nev'î, Âlî, Rûhî gibi şöhretli şairlerle Murâdî, Muhibbî, Selîmî gibi sultan şairler dışında meşhur şairlerin şiirlerine fazla yer verilmemesidir. Yahyâ'dan dört, Zâtî'den iki, Necâtî'den ve Usûlî'den sadece birer şiir alınması da bu cümledendir. Mecmuanın kahir ekseriyetini çok tanınmayan, divanı bulunmayan yahut bilinmeyen şairlerin oluşturmaktadır ki bu, dikkat çekici olmaktan ziyade hem mecmuayı akranları arasında öne çıkarmakta hem de bize devrine dair kayda değer ipuçları vermektedir. Mesela 136 şiirle Bezmî'nin en önde çıkması çok enteresandır. Dönemin "sultânü'ş-şu'arâ"sı Bâkî bugün adı bilinmeyen Bezmî'yi 122 şiirle takip ederken XVI. yüzyılın diğer meşhur şairleri bu mecmuada ya hiç yer almamakta ya da çok az gazeli bulunmaktadır. Bu durum asrın diğer nazire mecmualarıyla da çelişmektedir. Edirneli Nazmî'nin *Mecma 'u'n-nezâ'ir'* ile *Pervâne Bey Mecmuası'*ndaki şairler büyük oranda örtüşmektedir. Gerçi Pervâne Bey'in Nazmî'den çok istifade ettiği ve binlerce şiirin ikisinde ortak olduğunu biliyoruz ama örtüşmeyen şiirlerde de şair kadrosu bakımından büyük benzerlik gösterirler. Aşağıdaki tablo üç nazire mecmuasında en çok şiiri bulunan şairlerin benzerlik ve farklılıklarını tebellür ettirmesi ve mukayeseye imkân vermesi bakımından önemlidir:

Sıra	Mecma 'u'-n-nezâ'ir (Köksal 2017: 38)	Şiir sayısı	Pervâne Bey Mecmuası (Gıynaş 2017: 30)	Şiir sayısı	Mecmû 'a-i Nezâyir	Şiir sayısı
1	Nazmî	705	Zâtî	374	Bezmî	136
2	Zâtî	230	Muhibbî	287	Bâkî	122
3	Muhibbî	206	Nazmî	278	Hâtemî	100
4	Revânî	149	Necâtî	197	Sâ'î	72
5	Necâtî	133	Hayâlî	180	Tîgî	72

6	Kemâl Paşazâde	108	Revânî	169	'Ahdî	65
7	Sürûrî	107	Kemâl Paşazâde	137	Nev'î	53
8	Celîlî	92	Sürûrî	132	Ümîdî	52
9	Lâmi'î	90	Ahmed Paşa	115	Tab'î	51
10	Ahmed Paşa	89	İshâk Çl.	109	Rûhî	51
11	Ca'fer Çl.	84	Lâmi'î	107	Feyzî	44
12	İshâk Çl.	78	Sebzî	106	'Ulvî	42
13	Me'âlî	77	Mesîhî	103	Mânî	41
14	Mesîhî	70	Şem'î	98	Beyâzî	40
15	Sabâyî	70	Ca'fer Çl.	96	Misâlî	37
16	Şem'î	70	Celîlî	94	'Âlî	31
17	Gedâyî	68	Hayretî	92	Dervîş	31
18	Münîr	64	Gedâyî	86	Hâletî	31
19	Muîdî	61	Me'âlî	83	'Îzârî	31
20	Refikî	58	Sabâyî	66	Mecdî	31

Tablo 4: Nazmî, Pervâne Bey ve *Mecmû'a-i Nezâyir*'de en çok şiiri bulunan ilk 20 şair

Tablodan da görüleceği üzere *Mecmû'a'n-nezâ'ir* ve *Pervâne Bey Mecmuası* arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu iki nazire mecmuasında şiir sayısı bakımından ilk 20'ye giren şairlerin 17'si aynıdır. *Mecmû'a-i Nezâyir*'de en çok şiir barındıran şairlerin hiçbiri bunlarla örtüşmemektedir. Nazmî ile arasında yarım asrı mütecaviz bir zaman geçmesi bakımından bu farklılaşma bir yere kadar anlaşılabilir ama kendisinden yaklaşık 35 yıl önce (968 / M. 1560-61) derlenen *Pervâne Bey Mecmuası*'yla şair kadrosunun hiç benzeşmemesi üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bâkî'yi hariç tutarsak, bir taraftan devrin en ünlü şairleri Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ hatta Fuzûlî gibi şairlerin ya hiç şiirinin bulunmaması ya bir elin parmakların geçmeyecek kadar olması, bir taraftan da Bezmî gibi -ki Dervîşzâde Kadı Bezmî olduğu anlaşılıyor- şuara tezkirelerinde gizli kalmış, divanı olup olmadığı dahi bilinmeyen bir şairin (Bkz. Aksoyak, 2015) 136 şiirle listenin en başında yer alması... Bunu birkaç sebebe bağlamak mümkündür. Ya yukarıda ifade ettiğimiz gibi derleyicinin mecmuasını sadece kendi çağdaşlarıyla sınırlı tutmak isteği -ki bunu kesin olarak söyleyebilmek için tek tek bütün şairler üzerinden araştırma yapmak gerekir-, ya özellikle şöhretli olmayanların şiirlerini toplamak gibi bir tercih ya da yakın çevresindeki şairlerin şiirlerini toplama isteği söz konusu olabilir. Her ne olursa olsun mecmua bu yönüyle bize göre benzerlerinden daha değerlidir.

*Mecmû 'a-i Nezâyîr'*de tezkirelerde ve diğer kaynaklarda adına rastlanmayan 15 şair tespit ettik. Bunlar ya kaynaklarda hiç geçmeyen bir mahlas kullanan ya da o mahlasta şairler varsa da dönem itibarıyla bu mecmuada yer alması mümkün olmayan şairlerdir. Diğer bir deyişle bu mecmua sayesinde varlığından ilk defa haberdar olduğumuz şairlerdir:

Cezbî, Cüz'î, Fennî, Hazîzî, Huzûyî, Lebîbî, Mâ'î, Me'âbî, Müderris, Seyrî, Sezâyî, Sûfî (?), Su'ûdî.

Eserdeki bazı zemin şiirler ve onlara yazılan nazirelerin izini sürerken muhtemelen dostluk ilişkisine dayalı şiir meclislerinin varlığını tespit etmek de mümkün olabilir. Mesela ilk bakışta Dervîş, Sâ'î, Bezmî, Hâtemî, Tab'î ve Sabrî arasında nazireleşmelerin fazlaca olduğunu fark edilmektedir. Yapılacak daha derinlemesine incelemelerde ilginç sonuçların ortaya çıkacağına kaniyiz. Mecmuanın derlendiğinde saltanatının son yılında olan III. Murad'ın şiirlerini tanzir etmek için başta Bâkî olmak üzere -ki Bâkî'nin mecmuadaki 17 şiiri Murâd'a nazire görünmektedir- devrin şairlerini âdeta yarış hâlinde olduğunu da sayfalar arasında görebiliyoruz. Keza hemen fark edilen ilginç bir detay da neredeyse bütün şiirleri Bâkî'ye nazire olan Ümîdî'nin şairi iptila derecesinde takip etmesidir.

Bu mecmuada vurgulanması gereken bir nokta da Bağdatlı şairlere nispeten fazla yer verilmesidir. Mecmuanın sonunda yer alan Zihnî'nin terkib-i bendiyle ve Rûhî'nin kasidesinin başlığındaki "Bağdâdî" vurgulamasıyla tezkire müellifi Ahdî'nin 65 adet gazelle en çok şairi bulunan şairler arasında yer alması dikkatimizi çekince yaptığımız araştırmada aşağıdaki şairlerin Bağdatlı oldukları veya görevli olarak bir müddet Bağdat'ta ikamet ettiklerini tespit ettik (Tek tek bütün şairlerin biyografileri gözden geçirilince bu sayının daha da artması muhtemeldir):

'Adnî, 'Ahdî, Ahmed ?¹², Aklî, 'Ârifî, Beyânî ?, Cevherî, Dâ'î, Fazlî, Feyzî, Fuzûlî, Hâlî, Hüseyinî, 'İlmî, Muhterem, Rızâyî, Rûhî, Sabrî, Semâ'î, Sahrî, Şemsî, Tab'î, Vâlihî, Zamîrî, Zihnî.

Bu Bezmî hangi Bezmî'dir? Hangi vasfı dolayısıyla Bâkî'den de fazla sayıda şiiri mecmuaya alınarak -bu mecmua özelinde- zirveye çıkabilmiştir? Bu kadar çok naziresi yer alırken neden hiç zemin şiiri yoktur? Bâkî dışında ön sıraları paylaşan diğer şairlerle mecmua derleyicisinin bir yakınlığı mı vardır? Acaba bizzat mecmuayı derleyicisi midir? Şiir sayısı bakımından üçüncü sıradaki Sâ'î, Edirneli Sâ'î¹³ midir? Bu

¹² Soru işaretleri, dönem itibarıyla bu mecmuada şiiri bulunması mümkün aynı mahlasta başka şairler de olduğunu işaret eder.

¹³ Mesnevi nazım şekliyle yazılmış uzun bir manzum mektuplaşmasının neşrettiğimiz bu Sâ'î bütün dönem tezkirelerinde yer aldığı hâlde TEİS projesinde bulunmamaktadır. Birçok müstehcen kelimenin de yer aldığı üç şair arasında yazılan bu manzum mektuplarda birçoğunun *Mecmû 'a-i Nezâyîr'*de şiiri bulunan dönem şairlerinden 36'sının adı da geçmektedir. Bu makalede, mektuplarda dönem

şairleri nereden nasıl tespit edebilmiştir? Bütün bunlar mecmua ve barındırdığı şairler üzerine yapılacak daha detaylı incelemelerle cevabı bulunabilecek sorulardır¹⁴.

SONUÇ

Türkiye'de kimi kesimlerde Arap harfli metinlerin artık bittiği yahut önemli metin kalmadığı iddiasıyla metin neşri çalışmalarına artık son verilmesi gerektiğine dair bir görüş hâkimdir. Biz de bunun doğru olmadığı, henüz ortaya çıkarılmayı bekleyen ciddi bir külliyyatın mevcut olduğunu savunanlar tarafındayız. Başta şair tezkireleri olmak üzere eski kaynaklarda varlığından söz edildiği hâlde herhangi bir nüshası bilinmeyen, belki bir kısmını bilinmiyor sandığımız yüzlerce divan, mesnevi, şerh vb. pek çok eserin olduğu tarihi bir hakikattir. Kaynaklarda adından da söz edilmeyen ama son derece önemli eserler de vardır kuşkusuz. İşte bu makaleyle tanıtmaya çalıştığımız *Mecmû'a-i Nezâyir* de bunlardan biridir.

Aslında Götz Kataloğunda bulunduğu hâlde gözden kaçan ve bugüne kadar bilindiğini söyleyemeyeceğimiz bu mecmuanın varlığından Türk bilim kamuoyu bazı dünya kütüphanelerinin, bu meyanda Berlin Devlet Kütüphanesi'nin kimi el yazmalarını internet erişimine açması sayesinde haberdar olmuştur.¹⁵ Eskiden bu tür eserlere ne güçlüklerle ulaşıldığını, sadece yurt dışında değil Türkiye kütüphanelerinde dahi yazma eserlere ulaşmanın ne denli zor, külfetli ve masraflı bir uğraş olduğunu bilenler bu erişim imkânlarının nasıl büyük nimet olduğunu takdir ederler. Ülkemizde son zamanlarda bu mecmuadan yararlanarak yapılan kimi yayınlar varsa (Demirel, 2017; Efe, 2019; Kaplan, 2020) da akademik hayatının önemli bir kısmını şiir mecmuaları üzerine çalışmakla geçirmiş bir araştırmacı olarak bu mecmuanın yazı boyunca bahsettiğimiz sebepler dolayısıyla geniş ve ayrıntılı bir tanıtımının yapılmasını elzem gördük.

Mecmû'a-i Nezâyir, tertip şekli bakımından XVI. asırda kıvamını bulmuş nazire mecmuası yazıcılığının bu dönemdeki son örneğidir. 1594 yılında tamamlanan *Mecmû'a-i Nezâyir*'de 223 şairin 2112 şiiri mevcuttur. Ancak tamamı aynı mürettibin elinden çıkan nüshanın diğer bölümleriyle birlikte bütün mecmuada 228 şaire ait 2406 şiir bulunmaktadır. Aynı yüzyılda yaklaşık 20'şer yıllık arayla derlenen nazire mecmuaları olan *Câmi'u'n-nezâ'ir*, *Mecma'u'n-nezâ'ir* ve *Pervâne Bey Mecmuası*'nda XIV

---

kaynaklarında adı geçmeyen bazı şairlerin de zikredildiğinden söz ederek bunların mahlaslarını vermiştik (Bkz. Köksal 2019: 173).

¹⁴ Bu değerli mecmua, Prof. Dr. Ömür Ceylan'ın danışmanlığında Ekim Ortaç Uludüz tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır. Tezin bitiminde bu soruların önemli oranda cevaplanmış olacağını ümit ediyoruz.

¹⁵ Bu vesileyle el yazmalarını ücretsiz internet erişimine açan Berlin Devlet Kütüphanesi yetkililerine teşekkür ediyorum. (Bei dieser Gelegenheit möchte ich mich bei den Beamten der Staatsbibliothek zu Berlin bedanken, die ihre Manuskripte für den kostenlosen Internetzugang geöffnet haben.).

ve XV. yüzyıl şairlerine de geniş yer verilirken 2112 şiirin de gazel nazım şekliyle yazıldığı mecmuamızda derleyici hemen tamamen çağdaşı şairlere yer vermiştir. Mecmuanın, iki gazelin başlığındaki ifadelerle nazaran Fahrî veya Hulkî mahlaslı şair(lerden biri) tarafından derlendiğini düşünmekteyse de makale içinde anlatılan gerekçelerle şimdilik derleyeni bilinmeyen bir nazire mecmuası olarak kabul etmek daha makul görünmektedir.

Mecmû 'a-i Nezâyir, özellikle edebiyat tarihimizde fazla yer edinmemiş, meşhur olmayan, kimi tezkireler dışında birçoğunun adına ve şiirine rastlanmayan şairlerin şiirlerini derleyen bir mecmua olması bakımından türdeşleri arasında ayrı bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Aksoyak, İ. Hakkı (2015). "Bezmî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bezmi-derviszade-kadi-bezmi-abdullah>

Ayan, Hüseyin (1993). "Bir Nazire Mecmûası". *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*. S. 7. s. 111-118.

Bayak, Cemal (2016). "Mehmed İzzî'nin Muhibbî'nin Şiirlerine Yazılan Nazireler Mecmuası". *Turkish Studies*. C. 11/4. s. 207-242.

Canpolat, Mustafa (1982). *Ömer Bin Mezid Mecmû'atü'n-Nezâir*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Canpolat, Mustafa (1995). *Ömer Bin Mezid Mecmû'atü'n-Nezâir (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Coşkun, Nebi (2019). *18. Yüzyıla Ait Divan Tertibinde Bir Nazire Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.

Çanakçı, Hümeysra (2019). *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan Koleksiyonu 68 Numarada Kayıtlı Cem 'ü'n-Nezâir İsimli Şiir Mecmuası (1b-47b) (İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi SBE.

Demirel, Şener (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://i.tmgrup.com.tr/fikriyat/ebooks/dvn-i-mn-ve-sehr-engz-i-bursa-1570115277751.pdf>

Efe, Zahide (2019). "16. Yüzyıl Divan Şairi Hâtemî ve Dîvânçesi". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 8. S. 20. s. 114-150.

Erdoğan Taş, Mehtap – Hakan Yekbaş (2018). *Âsım'ın Nazire Mecmuası*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

Ertek Morkoç, Yasemin (2003). Eğridirli Hacı Kemal'in Camii'n-Nezair'i: Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme, 1. Cilt. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

Gıynaş, Kamil Ali (2013). *Pervâne Bey Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi SBE.

Gıynaş, Kamil Ali (2014). *Pervâne Bey Mecmuası*. C. 3. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Gıynaş, Kamil Ali, (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf?0>

Götz, Manfred (1968). *Verzeichnis der Orientalischen Handchriften in Deutschland. Im Einvernehmen mit der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft Herausgegeben von Wolfrang Voit. Band XIII, 2. Türkische Handshriften*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Gültekin, Hasan (2010a). "Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû'a-i Nezâyir". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 27. S. 1. s. 107–122.

Gültekin Hasan, (2010b). *Mecmû'a-i Nezâyir (Transkripsiyonlu Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE.

Gümüş, Ahmet Kemal (2012). *Mecmû'a-i Nezâir (vr. 150b-250a) (Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Gür, Nagihan (2018). "Son Dönem Osmanlı Edebiyatının Nazire Derleyicisi: İbnülemin Kemal İnal ve Gülzâr-ı Nezâir Adlı Mecmuası". *Bilig*. S. 84. s. 123-157.

Kalyon, Abuzer (2011). *Peştelî Hisalî Metalî'ün-neza'ir (II. cilt) (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Kaplan, Yunus (2013). "Hulkî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hulki-mdbir>

Kaplan, Yunus (2020). "Kayıp Bir Dîvân'ın İzinde: Nakkaş Sâ'î ve Şiirleri". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*. C. 7. S. 17. s. 119-149.

Kara, Elif Ezgi (2019). *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9940 Numarada Kayıtlı Nazire Mecmuası (2a-62b): İnceleme-Çeviri Yazılı Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi SBE.

Kaya, Bilge (2003). *Hisali Hayatı - Eserleri ve Metaliiü'n - Nezair Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme - Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Köksal, M. Fatih (2001). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.

Köksal, M. Fatih (2006). "Nazîre (Türk Edebiyatı)". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 456-458.

Köksal, M. Fatih (2017). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>

Köksal, M. Fatih (2019). "XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları". *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. s. 169-198.

Mecmû 'a-i Eş 'âr (yz). Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Nu.: 1060.

Mermer, Ahmet (2002). "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri". *Millî Folklor*. S. 56. s. 75-94.

Özer, İlknur (2012). *Mecmua-i Nezâir (vr. 100b - 150a) (H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

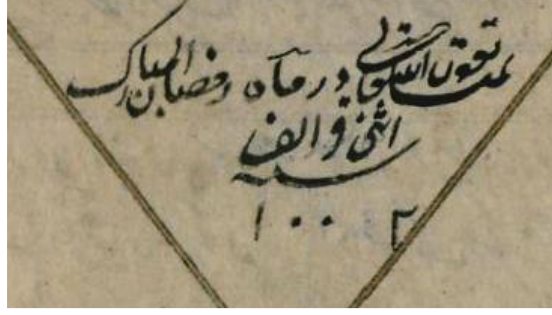
Samancı, Metin (2013). *Mecmû'a-i Nezâir (vr. 150b-250a) (Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Sezgin, Birgül (2015). *Erzincan İl Halk Kütüphanesindeki 1492 Numaralı Nazire Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

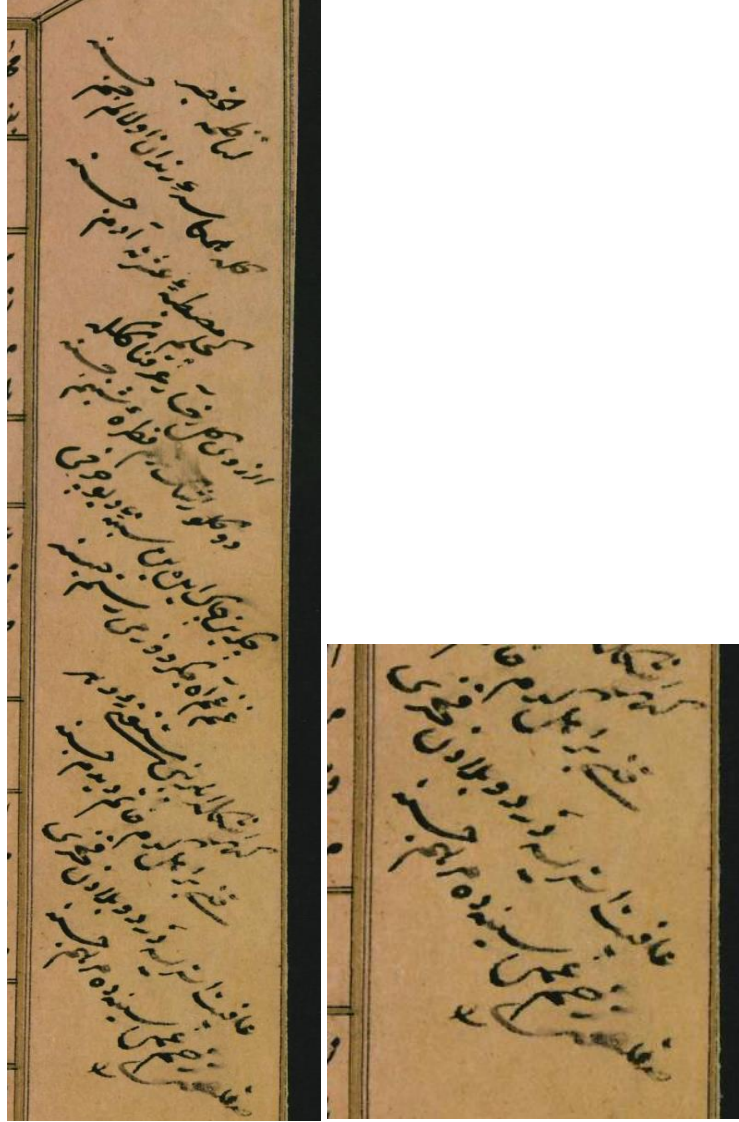
Solmaz, Süleyman (2005). 'Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Yıldırım Demir, Sibel (2011). *Mecm'ûa-i Nezâir Hasan Hüsnü Paşa N. (1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ferağ kaydındaki eserin tamamlandığı tarih: 1002

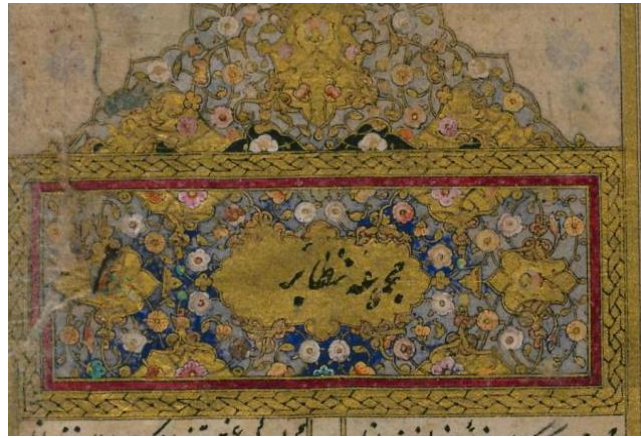
Fotoğraf 2: Li-nāzımıhi'l-ḥaḳīr başlıklı, Fahrī mahlaslı gazelin tamamı ve mahlas beyti

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020), s. 49-71.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 1 (Summer 2020), pp. 49-71.

Fotoğraf 3: *Li-muḥarriḥī* başlıklı ve *Hulktī* mahlaslı gazelin tamamı ve mahlas beyti

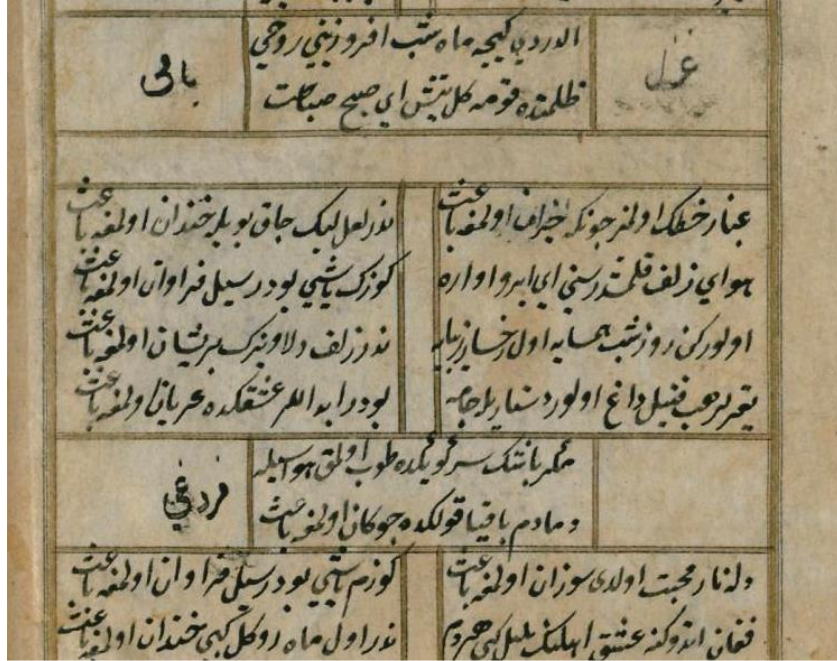

Fotoğraf 4: Mihrabiye şeklinde hazırlanan serlevhadaki unvan bölümünde eserin adı.

Fotograf 5: Mecmuaya sonradan eklenen yapraklarda yer alan bir gazel (138b)

Fotograf 6: Bâkî'nin bir zemin şiiri (Gazel-i Bâkî) ve altında Furûgî'nin naziresi (13b)

**ALÎ ŞİR NEVÂYÎ'NİN (ö.
906/1501) TÜRKÇE YAZMA
BİLİNCİ VE KİMİ DİKKAT
ÇEKİCİ ESERLERİ İLE
KÂTIPLERE SERZENİŞİ**

ALÎ ŞİR NEVÂYÎ'S (d. 906/1501)
SENSE OF WRITING IN TURKISH
AND HIS REPREHENSION
TOWARDS SCRIBES BY SOME OF
HIS REMARKABLE WORKS

Prof. Dr. Günay KUT

Boğaziçi Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Em.)

E-posta: kutgunay@boun.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1645-8254

Öz

Alî Şîr Nevâyî, Çağatay edebiyatının en önemli şair ve yazarlarının başında gelir. Eserleriyle sadece Çağatay sahasını değil Osmanlı sahasını da etki altında bırakmıştır. Toplamda 29 eseri bulunmaktadır. İçlerinde Farsça yazılmış olanları varsa da çoğu Türkçedir. Bu eserlerinde Türk diline özel bir hassasiyeti olduğu görülür. Bunun en önemli göstergelerinden biri; başta kendi mahlası olmak üzere kimi kelimelerdeki imla özellikleridir. Bunun yanında, Arap alfabesinde olmayan; ancak Türk ve Fars alfabesinde bulunan "p" ve "ç" konsonantlarıyla biten kelimelere de divanlarında yer vermiştir. Bu konsonantlarla bitenleri "b" ve "c" konsonantları ile bitenlerle değil kendi içinde sıralamıştır. Ayrıca kaleme aldığı eserlerde, işlediği konuya ait başlıkları genel yönelimin aksine Farsça yerine Türkçe olarak yazmıştır. Bunlar, Nevâyî'nin Türkçe konusundaki hassasiyetini gösteren önemli özelliklerden bazılarıdır. O, *Mecâlisü'n-nefâyis* ve *Nesâyimü'l-mahabbe* adlı eserlerinde hayatları ve eserleri hakkında bilgi verdiği çoğu şahsın, eserlerini Farsça ve Arapça olarak yazdığını tespit etmiştir. Bundan dolayı ölümünden hemen önce yazdığı *Muhâkemetü'l-lugateyn* adlı eserinde Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Nevâyî, dikkatsiz kâtipler konusunda da oldukça hassastır.

Anahtar Kelimeler: Alî Şîr Nevâyî, Çağatay Türkçesi, Türkçe bilinci, Nevâyî'nin eserlerindeki imla özellikleri.

Abstract

Alî Şîr Nevâyî is one of the most important poets and writers of Chagatai literature. With his works, he influenced not only the Chagatai field but also the Ottoman field. He has 29 works in total. Some of them are written in Persian but most of them are written in Turkish. It is seen in his works that he has a special sensitivity for the Turkish language. One of the most important indicators of this is spelling features in some words, especially his own pseudonym. Besides, he included the words ending with the "p" and "ç consonants", they are not in the Arabic alphabet, from the Turkish and Persian alphabet in his divan. He sorted those ends with "p" and "ç" consonants in their own section, did not put them in "b" and "c" sections. In addition, in the works he wrote, he wrote the titles of his works contrary to the common tendency in Turkish rather than Persian. These are some of the important features that show Nevâyî's sensitivity about Turkish. He found that in his works, *Mecâlisü'n-nefâyis* and *Nesâyimü'l-mahabbe*, most of the people whom he gave information about their lives and works wrote their works in Persian and Arabic. For this reason, he aimed to prove that Turkish is superior to the Persian in his book *Muhâkemetü'l-*

lugateyn, which he wrote just before his death. Nevâyî is also very sensitive about careless scribes.

Keywords: Alî Şîr Nevâyî, Chagatai Turkish, sense of Turkish, spelling features in Nevâyî's works.

GİRİŞ

Türkçe eserlerinde Nevâyî, Farsça eserlerinde ise Fânî mahlasını kullanan; Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde büyük bir rol oynayan Alî Şîr Nevâyî, bütün Türk dünyasında sevilen ve etkisi altında kalınan bir şair ve yazardır (Sertkaya, 1971). Nevâyî üzerindeki çalışmalar Türkiye’de ve özellikle Türk üniversitelerinde 1961 yılından itibaren hız kazandı ve Agâh Sırrı Levend’in 1965-68 yılları arasında Türk Dil Kurumu’nca yayımlanan 4 ciltlik *Alî Şîr Nevâyî* adlı eseri bu konuda önemli ve öncü bir çalışma olarak yerini aldı. Ama şunu da hemen söylemeliyim ki Nevâyî hakkındaki çalışmalar Türk dünyasında çok daha evvel başlamış ve eserlerinin pek çoğu bizden daha önce buralarda basılmıştı.

Bu makalede üzerinde duracağım konu; Nevâyî’nin Türkçe yazma bilincidir. Öncelikle Çağatay şairleri ve yazarlarını bu konuda uyarmak için neler yaptığını anlatmaktır. Bu dilin, daha sonraları Özbekçe adıyla anılan dönemine de emeği geçtiğinden, Nevâyî’nin bu bilinci nasıl geliştirdiğine parmak basmaktır.

Nevâyî’nin bugün, bilinen 29 eseri vardır ve bu eserlerin hemen hemen hepsi Türkçedir. Eserlerinin Çağatay Türkçesiyle yazılı olanlarında Nevâyî mahlasını kullanmış, yalnızca *Lisânü’l-tayr* adlı mesnevisinde Farsça eserlerinde kullandığı Fânî mahlasını tercih etmiştir. Bu da sanıyorum Attâr’a olan hürmetindedir. Dört divanı dışındaki beşinci divanı Farsçadır. Burada da Fânî mahlasını kullanmıştır.

Eminim; Nevâyî’nin, *Muhâkemetü’l-lugateyn* adlı eserinde Türkçeyi ve Farsçayı karşılaştırıp Türkçeyi daha üstün tutmasında, daha evvel yazdığı Türk dünyasının ilk şairler tezkiresi (*Tezkiretü’ş-şu’arâ*) olan *Mecâlisü’n-nefâyis* (Nefis Meclisler)’in etkisi olmuştur. Çağatay şairlerinin hayatı ve eserleriyle ilgili kaleme aldığı *Mecâlisü’n-nefâyis* adlı (yazılışı 897/1491-92) eseri ile *Nesâyimü’l-mahabbe* (yazılışı 901/1495) adlı velilerin hayat hikayelerine yer verdiği kitabında çoğu kişinin, eserlerini Farsça ve Arapça yazdıklarını tespit etmiştir. Bu konunun üzerinde fazlasıyla düşünmüş olacak ki son ve en önemli eserlerinden biri olan *Muhâkemetü’l-lugateyn*’i 905/1500 yılında kaleme almış ve bu eserde, Türk dilinin Fars dilinden daha üstün olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere iki dilin muhakemesidir. Türk dilinin üstünlüğünü pek çok örnekle kanıtlayan Nevâyî, başta kendisi olmak üzere eserlerini Türkçe yazmış, bu arada kimi Farsça ve Arapça kelimeleri eserlerinde kullansa bile bazılarının telaffuzlarında ve yazılışlarında Türkçe telaffuzu örnek almıştır. Buna birkaç örnek verelim:

Başta kendi mahlasını, aslında yazılışı ve telaffuzu itibariyle *Nevâ’î* olan kelimeyi *Nevâyî* şeklinde biz Türklerin kullandığı biçimde yazmıştır. Bunun yanı sıra eserlerinden birinin adı olan *Garâ’ibü’s-sıgar* yerine *Garâyibü’s-sıgar*’dan başka; ilgili kelimeleri, örneğin *netâ’ic* yerine *netâyic*; *‘acâ’ib* yerine *‘acâyip*; *hazâ’in* yerine *hazâyin*

şeklinde imla etmiştir. Kısacası, gerek *fâ'il* gerekse çoğul şekli olan *fevâ'il* vezninde uzun sestem sonra gelen hemzenin "y" olarak söylendiğini görmekteyiz. Türkçede bildiğim kadarıyla iki ünlü yanyana gelmez. Bu mesele sadece Çağatay Türkçesinde yahut Nevâyî tarafından benimsenmiş değildir; Batı Türkçesinde de, Türk yazarları ve müstensihlerinin imlasında bu tarzdaki kullanımlara rastlanır. Hatta kimi hâllerde iki şeklini birden aynı cümlede kullandıkları olmuştur: *hazâ'in – hazâyin* gibi. Ama biz bu kullanımın Nevâyî'de fazlasıyla bilinçlice benimsendiğini görüyoruz. Aslında Çağatay Türkçesi ve özellikle Nevâyî üzerinde çalışan bizlerin, zamanında bunun farkına varamadığımızı söylemem gerekir. Bu farkedememiş bizleri, kelimeleri *Neuâ'î* şeklinde de *Garâ'ib* şeklinde de okumaya sevk etmişti. Türk Dil Kurumu da böyle kaydetmiştir. Ancak özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 808 numaralı *Külliyât-ı Nevâyî* ile ilgili bir çalışma yaparken bu hususun farkına vardım. *Külliyât*'ın müstensihi olan Dervîş Muhammed Takî'nin, Herat'ta 901 ve 902 tarihlerinde istinsah ettiği bu nüshada, Arapça kelimelerde diftong oluşturan özellikle ecvef kelimelerdeki bu yazım biçimi dikkatimi çekti. Zaten son zamanlardaki yayınlarda da artık Nevâyî kelimesi bu kurala uygun olarak yazılmaktadır.

Nevâyî'nin bir diğer özelliği de gerek Farsçada gerekse Türkçedeki "p" harfinin yazım biçimi ile ilgilidir. Bu konu "ç" harfinde de karşımıza çıkar. Osmanlı ve Çağatay Türkçesi Arap harfleriyle yazıldığı ve Arapçada "p" ve "ç" harfi bulunmadığı için özellikle Osmanlı Türkçesinde son harfi "p" olan kelimeler "b" ile, "ç" olan kelimelerse "c" harfi ile yazılmıştır. Kimi örneklere bakalım:

1. *Hikâye-i Süleymân ve Belkîs*

...Bir gün şeytân kendi zürriyyetinden birin genç kuzu şeklinde bir 'avrat-şüret olub kuzu götürüb Havvâ katına getirüb emânet kodı... Havvâ kuzu boğazlayub kızları-yıla... (Kut, 1989: 275)

2. *Vîrseler mülk-i cihânuñ tâc u tahtın devletin*

'Avnî küyuñ terkin itmez başına sultân olub (İz, 1966: 187).

3. *'Avnîyâ zâl-i zamânuñ mekrine aldanma kim*

Kim zenânuñ cevrini çekmek gelür merdâna güc (İz, 1966: 187).

Ama biz özellikle ve çoğunlukla üniversitelerdeki Türkoloji bölümlerinde yukarıdaki altı çizili kelimeleri "genç", "olup" ve "güç" şeklinde transkribe ederiz. Transkripsiyon kurallarına bağlı kalarak olduğu gibi okuyanlar da vardır. Bence bu kelimeler, kuralına göre aslı gibi okunmalıdır.

Osmanlı dönemindeki divanlara bakıldığında; "p" ve "ç" harfleri ile biten kelimelerin "b" ve "c" kafiyesi ile bitenlerle birlikte yazıldığı görülür. Genellikle "p" konsonantı ile bitenler "b" ile, "c" konsonantı ile biten kelimeler de "ç" ile bitenlerle birlikte iç içe ele alınır. Oysa "p" ve "ç" iki ayrı konsonanttır. Bu nedenle ayrıca ele alınmalıdır. İşte Nevâyî bu ayrımı yapan ender şairlerdendir.

Nevâyî, *Garâyibü's-sıgar*'da 56-72. numaralı gazelleri "p" ile, 101-104. numaralı gazelleri "ç" ile ayrı bir başlık altında kaydetmiştir. Hatta bu gazellerin başındaki bölüm başlığında bu harfleri tanımlaması şöyledir:

“p” için: *Pi harfininḡ perṭveşlerininḡ pervāzı*

“ç” için: *Çim harfininḡ çâbüklarınınḡ çihre-küşâyılıḡı* (Kut, 2003: 77-98).

Nevâyî diğer divanlarında da aynı yolu izlemiştir. Böylece Arap alfabesinde olmayan; ancak Türk ve Fars alfabesinde mevcut olan “ç” ve “p” konsonantları da alfabeye girerek “lâm-elif”le birlikte otuz harf sırasına göre sıralanmıştır. Nevâyî’nin “p” harfinde yazdığı bir gazelinden iki-üç beyitlik bir örnek:

1. *Köz yaşım boldı revân bir nergis-i cādû körüp*
Tıfl yanḡlıḡ kim yüğürgey her taraf âhû körüp

...

4. *Vādî-i işkinḡ mekân kıldı könḡül körgeç yüzünḡ*
İl beyābān içre menzil eylegen dik su körüp

...

7. *Ay Nevâyî def’ olur hâlin körüp küh-ı gamım*
Fil yanḡlıḡ kim hezîmet eylegey hindû körüp (Kut, 2003: 70-71).

Beyitler üzerine birkaç söz:

1. Bir nergis-i cādû (büyüleyici gözlü sevgili) görünce gözlerimden yaşlar boşandı. Bu, bir çocuğun âhû (ceylan) görünce koşturması gibidir.

Çocuklar güzel bir şey görünce ona yaklaşmak için koşarlar. Şair, burada “tıfl” yani çocuk kelimesini tam yerinde ve özellikle kullanmıştır. Birinci mısradaki gözyaşı, çocuğa benzetilmiştir. Gözyaşı çocuktur, çünkü kirpiklerin birbiriyle birleşmesinden doğar. Âhû ise gözleri âhû gibi zarif ve edalı sevgilisidir.

4. Halkın çöl içinde su görünce orayı kendisine yer edinmesi gibi gönül de sevgilinin yüzünü görünce aşk vadisini kendisine yer edindi.

Sevgilinin yüzü parlaklığı itibariyle suya benzetilir. Çöldeki su ise âşığın gönlü için bir aşk vadisi gibidir. Yani âşık artık orayı yer edinmiştir.

7. Ey Nevâyî! Benim dağlar gibi olan gamım, sevgilinin (yüzündeki) beni görünce yok olup gider. Bu, sanki bir hindû kölenin filleri görünce onları dağıtıp yenilgiye uğratmasına benzer.

Bu beyitte hindû, rengi itibariyle yüzdeki ben’dir. Edebiyatımızda mecazen bu benzetmeyle kullanılır.

Nevâyî’nin dikkat ettiği diğer bir nokta da gerek divanlarında gerekse mesnevi ve diğer eserlerinde, işlediği konuya dair başlıkları Türkçe olarak kaleme almasıdır. Eski edebiyatımızda konu başlıkları genellikle Farsça olarak yazılır; fakat az da olsa Türkçe olanlar da vardır. Ama bu, Nevâyî’de özellikle ele alınmış, konu başlıkları kısa olarak değil âdetâ bir özet mahiyetinde yazılmıştır. Bunu da bir örnekle göstermek yerinde olur kanısındayım:

Leylî vü Mecnûn adlı mesnevisinden:

...*Mecnûnünḡ vahşetliḡ elidin ülfet riştesin üzgeni ve beyābān vahşîleri bile*
üns tüzgeni ve këyikler bile Nevfel avı ara kalḡanı ve Nevfel vişāl va ‘desi kemendin

anınḡ boynuḡa salḡanı ve k yiklerini  z d kılıp anı Őayd kıḡanı ve k nḡlin avlaḡanı.
(Revan yz.: 808, 230b)

Mecn nnunḡ k z karası ve kirpik h mesi ile c n Őafhasıda yazḡan k nḡli Őerhaları Őerhin Leyli okup 'iŐk ittiḡadı iktiz sı anınḡ k nḡli cer hatlarıdın mununḡ hem k nḡlin aḡrıtkanı ve anınḡ telḡ-k m bolḡanıdın mununḡ daḡı k mın acıtkanı. (Revan yz.: 808, 236b)

Eser içinde bu iki baŐlıktan daha uzun başlıklar da bulunmaktadır.

Bence  aḡatay Şair ve yazarları Nev y 'nin eserlerini muhakkak g rmuŐ, okumuŐ ve etkisinde kalmıŐlar; eserlerini Türkçe ( aḡatay Türkçesi - daha sonra Özbekçe) olarak yazmıŐlardır. Hatta  zellikle B b r' n (888/1483 - 937/1530), Nev y 'den etkilendiḡini de görmekteyiz. Zah reddin Muhammed B b r, henüz çok k c k yaŐta iken (12 yaşında) Fergana hükümdarı olup dört yıl kadar hükümdarlık yapmıŐsa da onun adını kalıcı kılan muhakkak ki edeb  yönüdür. Bugün elimizde beş eseri bulunmaktadır. *B b r-n me*, *Vak yi-n me-i P diŐ h * ve *V kia-n me* gibi çeşitli adlarla anılan hatıratıyla kendisini dünyaya tanıtmuŐ ve Nev y 'nin etkisinde kaldıḡını gösteren  aḡatay Türkçesi ile dört eser yazmıştır. Beşinci eseri ise *Ris le-i V lidiyye Tercümesi*'dir. Eser, Farsçadan  aḡatay Türkçesine  evrilmiŐtir (Ak n, 1991: 396-400).

İŞte hemen Nev y 'den sonra, eserleriyle kendisini varlık sahasına çıkaran B b r'de Nev y 'nin etkisini görmek mümkündür. *B b r-n me*'nin dili ve  sl bu gerçekten s r kleyicidir. Ömer Faruk Ak n, *B b r-n me*'yi " aḡatay edebiyatının Nev i'ninkini dahi aÇan en tabii ve ileri nesir  rneḡi" (1991: 397) olarak tanımlamıŐtır. *B b r-n me*, gerçekten de örnek bir nesirle kaleme alınmıştır ve her Őeyi açık ve büyük bir samimiyetle anlatır. Ancak B b r' n eserlerinde Nev y 'nin etkisini g rd ḡ m ze dikkat çekelim. Rahmetli Ömer Faruk Ak n hocamız, B b r' n Türkçesi için her ne kadar "Nev y 'ninkini dahi aÇan" ibaresini kullanmıŐsa da (1991: 397) Őahsen ikisinin Türkçesi *hem-ay ardır* kanaatindeyim.  rneḡin Nev y 'nin *M n c t*'taki nesir  sl bu gerçekten etkileyicidir:

 l h , ekrem 'l-ekrem nsin ve min g nahk r.  l h , erḡam 'r-rah msin ve min t re-r zg r.  l h , egerçi cürm   'iŐy ndın  zge iŐim yok; amm  sindin  zge hem-k Őim yok.  l h  yok irdim, bar iltinḡ, t fl irdim; uluḡlar  irgesige kattınḡ... (Revan yz.: 808, 2b)

G r ld ḡu  zere Nev y , kul olarak Rabbine sanatkar ne ama çok açık bir dille niyaz eder.  det  Türk edebiyatının 15. yüzyıl yazarlarından Sinan Paşa'nın, *Tazarru'-n me* adlı eserindeki  sl bunu hatırlatır. B b r' n dili ise daha çok günlük konuşma diline yakındır, samimi ve çok baŐarıyla oluşturulmuş bir  sl bu vardır. Kısacası Nev y 'nin etkilerini kendinden sonra sadece B b r'de deḡil,  aḡatay Türkçesi ile yazılan divanlarda görmek de mümkündür.

Son olarak Nev y 'nin *Muh kemet 'l-lugateyn* adlı eserinden ve bu eserin amacından söz edelim.

Nev y , eserlerinde g r ld ḡu üzere Türk diline çok önem vererek imlasını bile Türklerin s ylediḡi biçimde ve imlada yazmaya  zen göstermiŐ ve örnek olmak amacıyla kendi eserlerinde de bu konuda bir ilk olmaya çalıŐmıŐtır. Bu konuda Nev y 'nin en önemli eseri *Muh kemet 'l-lugateyn*'dir. Bu kez, imla meselesinden çok

Türkçe yazmak açısından Çağatay şairlerine ve yazarlarına örnek olmuştur. Ölümünden beş yıl önce kaleme aldığı *Mecâlisü'n-nefâyis* adlı eserinden anlaşıldığına göre; Çağatay şairlerinin çoğunun eserlerini Farsça kaleme alması dikkatini çekmiştir. Bu konudaki incelemelerini hazırlayan Nevâyî, ölmeden bir yıl evvel 905/1500 yılında *Muhâkemetü'l-lugateyn*'i kaleme almıştır. Bir ideal olarak ele alınan bu eser, daha evvelki Çağatay şairlerinin eserlerinde daha ziyade Farsçayı tercih etmelerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu önemli eserde bu soruna odaklanılarak sorunu çözüme kavuşturma amacı ile iki dil karşılaştırılmış ve eser, Türkçenin üstünlüğünün kanıtlanması için yazılmıştır. Aynı aşamayı biz de 14. yüzyılda, Batı Türkçesinin artık edebî sahada kullanılmasıyla ilgili olarak Beylikler ve Osmanlı döneminde geçirmiştik.

Muhâkemetü'l-lugateyn, 19. yüzyılda Türkiye'deki aydınların ilgisini çekmiş olmalı ki Bursa'da *Nilüfer Dergisi*'nin 37-40. sayılarında Osmanlı Türkçesi ile tefrika edilmiştir. 1897 yılında da *İkdâm* külliyyatı içinde İstanbul'da kitap hâlinde yayımlanarak Türk aydınlarınca okunan bir eser olmuştur. Veled Çelebi (İzbudak) tarafından Çağatayca metni ile beraber 104 sayfa olarak basılmıştır (Özege, 1975: 1191, Kat no:14059). M. Quatermère tarafından tercümesi ve notlarla diğer eserlerle birlikte Paris, Firmin Didot Biraderler Matbaası'nda s. 1-39'da yayımlanmıştır. Kitap, diğerleriyle birlikte 114 sayfadır. Bu yayının başında Belin tarafından Alî Şîr Nevâyî'nin hayatı ile ilgili Fransızca yazılı olan "Ali-Chir Névâi" adlı makalenin Necip Âsım tarafından yapılan bir tercümesi ile Veled Çelebi'nin eserin Osmanlı Türkçesine tercümesi ve Çağatay Türkçesi ile aslı yer almaktadır.

Muhâkemetü'l-lugateyn, daha sonra 1941 yılında Refet Işıtman tarafından Türkçeye tercüme edilip Türk Dil Kurumunca basılmıştır. Eser, ayrıca T. Geneci tarafından Farsçaya çevrilerek Tahran'da 1327 hş. /1948 yılında, M. Yâkûb Vâhidî tarafından ise 1984 yılında Kâbil'de yayımlanmıştır. Son olarak yine Ankara'da, Türk Dil Kurumu tarafından 1996 yılında, F. Sema Barutçu-Özönder tarafından *Muhâkemetü'l-lugateyn: İki Dilin Muhakemesi* adıyla neşredilmiştir.

Barutçu-Özönder, bu çalışmasında eseri gerçekten düzenli bir biçimde hazırlamış; ayrıca önemli açıklamalar yaparak kelimeler üzerinde bilgiler de vermiştir. Mesela "eteke" kelimesi için *atalık, sütkardeşin babası, lala ve mürebbi; "ineke" ise mürebbiye, sütanne ve ebe* sözcükleriyle karşılanmıştır (1996: 54).

Barutçu-Özönder, *Muhâkemetü'l-lugateyn* yayınında, eserin Türkiye Türkçesine çevirisini de vermiştir. Buradan da yine küçük bir örnek verelim:

"Büyük ve küçük kızkardeşe birlikte *hâher* derler, ve bunlar büyüğe *igeçi*, küçüğe *singil*, derler. Yine bunlar babanın ağabeyine, küçük kardeşine *abağa*; annenin ağabeyine, küçük kardeşe *tağayı* derler. Onlar ise hiçbirine ad belirlememişlerdir. Arap dili ile 'am ve hâl derler" (1996: 210).

Nevâyî, eserinde Türkçe ile Farsçayı karşılaştırırken pek çok örnek verir. Örneğin, "ağlamak" manasına gelen *girye-kerden* kelimesini ele almış ve;

Hecr endühuda bohsap min bile alman nitey
Mey 'ilâcımdur kopup deyr-i fenâğa 'azm itey

beytinden sonra şunları söylemiştir:

*Fârsî-güyy Türk bigler ve mîr-zâdeler bohsamağnı Fârsî til bile tileseler edâ
kılğaylar, āğā ni nev' kılğaylar. (Revan yz.: 808, 776a)*

Ağlamanın başka bir şeklini ifade eden *bohsamak* kelimesi için elimdeki üç lugat şu anlamı veriyor:

1. "Bohsadı [*< boğ-ı+k+sa-dı = Mo. buğsa-*] 'Āşîkuñ hecr ü fîrkatde ağladuğına derler. Ammā sāyir ağlamak maħallinde isti'māl olunmaz, mücerred 'āşîk ağladuğına dërler, ki Muħākimetü'l-Luğateyn'de Nevâyî ħazretleri bu luğati böyle taşşîh êdiip bu beyti yazmışlardur, ki..." (Niyâzî, 2011: 361).

2. Senglâh'ta *bohsamak* kelimesi için verilen bilginin Türkçesi şöyledir: "Üzüntünün şiddetinden ki ona Arapçada ğuşsa yani üzüntü derler. Rûmî müellifler *giryê*; âşîğın, mâşuğın ayrılığından dolayı *ağlamak* derler." (Muhammed Mahdî Xân, 1560). Bunun ardından Nevâyî'nin *Muħâkemetü'l-luğateyn*'inden, yukarıda alıntılanan beyit örnek verilmiştir.

3. "Bohsamak: *Iztırap ve helecan ile boğuna boğuna ağlamak.*" (Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, 1298: 77).

***

Nevâyî'nin, eserlerinin istinsahında yapılan yanlış yazımlara da oldukça kızdığını ve kimi zaman bunu eserlerinde dile getirdiğini görmekteyiz. Yanlış yazımları ve bununla bağlantılı olarak kâtiplere edilen serzenişi konu alan şiirlere bizde de rastlanmaktadır. Acaba Nevâyî, bu konuda şair yahut yazarların dikkatini çekmiş olabilir mi? Nevâyî'nin, Türk edebî dünyasını etkilediği muhakkaktır. Ünlü şairimiz Fuzûlî'nin de Nevâyî'den fazlasıyla etkilendiği malumdur. Fuzûlî'nin, kâtiplerin yanlışlarını konu alan ve *Dîvân*'ının dibâcesinde bulunan oldukça meşhur kıtasında ifade ettikleri Nevâyî'nin düşüncesi ile aynıdır. Fuzûlî şöyle diyor:

*Qalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrîñ
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzı şûr eyler
Gâh bir ħarf sukûtiyle kılur nâdiri nâr
Gâh bir nokta kuşûriyle gözi kûr eyler (Akyüz vd., 1958: 10)*

Nevâyî ise aynı konudaki düşüncelerini *Hamse*'sinin dördüncü eseri olan *Seb'a-i Seyyâre* adlı mesnevisinin *hâtîme* kısmında şöyle aktarıyor:

*Kim ki yazmakka müzd kılsa heves
Barça maşşûdı müzd bolsa vü bes
Kara pül üzre mâ-cerâ kılsa
Yüzi dik şafhanı kara kılsa
Köz üze nokta koymay eylep zûr
Merdümî bolmağın dik eylese kûr
Gaybdın noktai yonup 'amdâ
Hağ ara 'ayb eylese peydâ*

*Hāmesiğa közi midād olsun
Ol karadın anġa sevād olsun*

*Tili şak bolsun eyle kim hāme
'Ārızı tīre eyle kim nāme (Tural, 2015: 429-430)*

[= Kim para için yazmaya heves etse (ve) bütün arzusu para almak olsa; / Kara para üzerine maceraya girse (devamlı olarak çalاکalem yazıp gitse ve) kendi yüzü gibi sayfayı da karalasa; / (Göz yazarken) "göz" üzerine nokta koymaya uğraşmasa; (bu yaptığı iş) insanlık olmadığı gibi (göz de) kör olur, (gözü hiçbir şey görmez.). / Kasten "gayb" kelimesinin bir noktasını çıkarıp yazıyı "ayb" hâlinde eksik şekle getirse; / Gözü, kalemine mürekkep olsun, yazısını o karadan yazsın. / Dili, kalem gibi ikiye bölünsün; yüzü, (yazılan) yazı gibi kara olsun!]

Bir diğerini *Garâyibü's-sıgar'*ın mukatta'ât kısmından alıyorum:

Ġalaş biter kâtib bâbıda kalem sürmek ve karasınınġ ġalaşın yüzige kiltürmek

*Fülân kâtib er hatnı mundaş yazar
Bu manşıbdın anı koparmak kirek*

*Yüzün nāmesi dik kara eyleben
Kalem dik başın dağı yarmak kirek*

*Karadın karağa biriben ulaş
Kalem-revdin anı çıkarmak kirek (Kut, 2003: 534)*

Sözlerimi Nevâyî'nin *Nevâdirü's-şebâb* adlı divanından aldığım bir beyitle sonlandırıyorum (Karaörs, 2016: 498):

*Ol kuyaş çünkim bolur kündüz 'ayân akşam nihân
Kiçe hecridin Nevâyî öldi kündüz reşkidin*

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk (1991). "Bâbü (Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü)" *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 396-400.

Akyüz, Kenan-Beken, Süheyl-Sedit, Yüksel-Cunbur, Müjgan (1958). *Fuzûlî, Türkçe Divan*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

'Alî Şîr Nevâyî (yz.). *Külliyât-ı Nevâyî*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Revan Bölümü. Nu. 808.

Barutçu-Özönder, F. Sema (1996). '*Alî Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l-lugateyn: İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İz, Fahir (1966). *Eski Türk Edebiyatında Nazım*. I/I. İstanbul: Küçükaydın Matbaası.

Karaörs, M. Metin (2016). '*Alî Şîr Nevâyî, Nevâdirü's-şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kut, Günay (1989). *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu 1*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Kut, Günay (2003). '*Alî Şîr Nevâyî, Garâ'ibü's-Sıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*'. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Muhammed Mahdî Xân (1560). *Senglâh: A Persian Guide to the Turkish Language with an Introduction and Indices by Sir Gerard Clauson*. London: Luzac.

Niyâzî (2011). *Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*. (haz. Mustafa S. Kaçalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özege, M. Seyfettin (1975). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu 3*. İstanbul: Sıralar Matbaası.

Sertkaya, Osman F. (1971). "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 19. s. 171-184.

Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmânî*. İstanbul: Mihran Matbaası.

Tural, Güzin (2015). *Emîr Nizâmuddîn Alî Şêr-i Nevâyî, Seb'a-yi Seyyâr*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

**ULUSAL EDEBİYAT
ALANINDA CENGİZ
AYTMATOV'UN ESERLERİ**
**CHINGİZ AITMATOV'S
CREATIVITY IN THE NATIONAL
LITERARY FIELD**

Prof. Dr. Flera SAYFULİNA

Kazan Federal Üniversitesi

Tataristan / Rusya

E-posta: fsaifulina@mail.ru

Orcid: 0000-0001-5623-4269

Öz

Bu makalede, Tatar çeviri okulunun faaliyetlerini incelemek amacıyla ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un eserlerinin tercümelerine odaklanılmıştır. Tatar çeviri okulunun yüz yıllık bir geçmişi vardır. 20. yüzyılın ikinci yarısında, Sovyet döneminin Rusça konuşan yazarlarının eserleri faal bir biçimde tercüme edilmiştir.

Hem millî edebiyat hem de Rus ve dünya edebiyatı tarihini etkileyen Aytmatov'un eserleri Tatarcaya çevrilmiştir. Onun eserlerinin Tatar edebiyatının ruhuna bu denli çok yaklaşmasında annesinin Tatar asillerinden "Khamza Gabdulvalieva" olmasının çok büyük payı vardır. Aytmatov'un "Jamilya", "Kırmızı Başörtüsü'ndeki güzelim benim", "Annemin Alanı", "Camel'in Gözü" gibi birçok romanı Tatarcaya çevrilmiştir. Aynı zamanda yazarların bazı eserleri Tataristan Cumhuriyeti'nin ünlü tiyatrolarında da sahnelenmiştir.

XXI. Yüzyılın başında Türkçe konuşan yazarların eserleri Tatarcaya faal bir biçimde tercüme edilmiştir. Ayrıca Tatar yazarlarının eserleri Türkçe, Kazakça ve diğer Türk lehçelerine de çevrilmiştir. Eserlerin başka dillere çevrilmesi halkları birbirine yaklaştırır, halkların karşılıklı anlayışına hizmet eder. Bu noktadan hareketle yaptığımız bu incelemede Cengiz Aytmatov'un eserleri ulusal edebiyat bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tatar edebiyatı, çeviri, Cengiz Aytmatov'un mirası, edebî çeviriler.

Abstract

This article focuses on the translations of Chingiz Aitmatov's works. The Tatar translation school has a hundred-year-old. In the second half of the 20th century, the works of the authors in the Russian language of the Soviet era are actively translated.

The works of Aitmatov, which influenced both national literature and the history of Russian and world literature, have been translated into Tatar. The fact that his mother is "Khamza Gabdulvalieva" has a great role in his works getting so close to the spirit of Tatar literature. Many novels of Aytmatov such as "Jamilya", "My beauty in the Red Headscarf", "My Mother's Field" and "The Eye of Camel" have been translated into Tatar. At the same time, some of the writers' works were staged in the famous theaters of the Republic of Tatarstan.

Some of the writer's works were staged in the famous theaters of the Republic of Tatarstan. At the beginning of the XXI century, works of Turkic-speaking writers were actively translated into Tatar. And also works of Tatar writers are translated into Turkish, Kazakh and other Turkic languages. Translation of works into other languages brings peoples closer together, serves the mutual understanding of peoples. From this point of view, the works of Chingiz Aitmatov have been handled in the context of national literature in this examination.

Key words: Tatar literature, translation, the creative heritage of Chingiz Aitmatov, literary translations.

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию перевода произведений известного писателя Чингиза Айтматова в контексте изучения деятельности татарской переводческой школы. Татарская переводческая школа имеет вековую историю. Особо активно переводились на татарский язык произведения русскоязычных писателей советского периода – во второй половине XX столетия.

Многие произведения Ч. Айтматова, определяющие целую эпоху в истории, как национальной, так и российской и мировой литературы, переведены в свое время на татарский язык. Его творчество очень близко по духу к татарской литературе, так как корни писателя со стороны матери исторически происходят от знатной татарской семьи Хамзы Габдулвалиева. В свое время переведены на татарский язык многие повести Айтматова, такие как «Джамиля», «Пополек мой в красной косынке», «Материнское поле», «Верблюжий глаз»; романы – «И дольше века длится день», «Плаха» и другие.

Некоторые произведения писателя ставились в известных театрах Республики Татарстан. В начале XXI века активно начали переводиться на татарский язык произведения тюркоязычных писателей. А также произведения татарских писателей переводятся на турецкий, казахский и др. тюркские языки. Перевод произведений на другие языки сближает людей, служит взаимопониманию народов.

Ключевые слова. Татарская литература, переводческая деятельность, творческое наследие Ч.Айтматова, литературные переводы.

ТВОРЧЕСТВО ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА В НАЦИОНАЛЬНОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Чыңгыз Айтматов – XX йөзъелның икенче яртысында ижәт иткән дөнъя әдәбиятының иң күркәм үрнәкләрен тудырган язучы. Үзе исән вакытында ук укучыларның мэхәббәтен казанган, Россиянең күпмилләтле әдәбиятынан иң күренекле урынны яулаган прозаик. Бөтен дөнъяга кыргыз халкын, аның яшәү рәвешен, горейф-гадәтләрен, ышануларын таныткан язучы – татар халкы өчен дә кадерле шәхес. Әлеге милли язучы дөнъя аренасына чыгып, бөтендөнъя күләмендә танылу алды: чөнки аның ижәтында Шәрык халкының фәлсәфәсе дөнъя мәдәнияте традицияләре белән бәйләп үстерелде. Монда Европа һәм Азиянең фундаменталь кыйммәтләре кисешә: шул сәбәпле аның әсәрләре гомумжәмгыяти яңгыраш алды.

Бөек тарихы булган татар халкы – Чыңгыз Айтматовны үз улы буларак кабул итте, аның ижәтына битараф булмады. Бу якынлык – булачак язучының әнисенең туганлык тамырлары Татарстанның Кукмара районы Мәчкәрә авылынан булуы белән аңлатыла. «Ч.Айтматовның әнисе ягыннан токымы Татарстан Республикасының Кукмара районнында XIX гасырдан яшәүләре билгеле. Язучының бабасы Хәмзә Габделвәлиев 1нче гильдия татар сәүдәгәре була. Мәчкәрә авылында алар 2 мәчет төзиләр. Аның XIX йөзъелның 70-нче елларында

энесе Әхмәтгали һәм сеңелесе Галия белән туган якларыннан чыгып китүләре билгеле. Алар Урта Азиягә юл тоталар». (Хабутдинова, 2013: 270-276) Алар гаиләсе озын юл үтеп, Кыргызстан жирләрендә, Ыссыккүл буйларында төплөнөп калганнар. Мәчкәрә авылында әлеге нәсел белән бәйле 22 кабер ташы сакланган.

Чыңгыз Айтматовның әнисе Нәгыймә хакында татар язучысы Фәүзия Бәйрәмова тарафыннан «Ана» исемле әсәр язган. (Бәйрәмова, 2015: 176) Әлеге китапның язылу тарихы турында язучы түбәндәге фикерләргә сөйли: «Кыргызстанда кемнән генә сорама, татарга мөнәсәбәте бар кебек тоелды миңа. Күбесе «минем әбием татар булган» дип сөйләде. Татар кызы зыялы, берничә тел белә, менә дигән ана бит ул. Ә Нәгыймә апаны тормыш бер күтәрә, бер жиргә бәрә. Мәдрәсә-гимназияләрдә укыган татар кызы, дүрт бала анасы энә шулай сынала. Ирнең атып үтерелгән дә белмичә күпме яши. Баш өстендә болытлар куерганын сизгән гаилә башлыгы аңа туган ягына кайтырга куша. Ирнең туганнары шушы дүрт баланы бүреләр кебек саклап үстерәләр. Үзләре ачтан үләр, халык дошманы балаларын сыендырдың дип кулга алыналар, жаннары кыела, эмма Нәгыймә апаны, балаларын урамда калдырмыйлар, кыек карамыйлар. Бу яктан без кыргыз халкына рәхмәтле булырга тиеш». (<http://matbugat.ru/>) Әлеге китапка Нәгыймә Габделвәлиева-Айтматова язмышы гына түгел, кыргыз-казак далаларына чыгып китеп, шунда төплөнөп калган милләттәшләребезнең дә шатлык-фажигаләре сыйган. Язучы әйтүенчә, ул Ана образы аша татар тормышына бәя биргән, милләт тарихындагы табышларны, югалтуларны барлаган, нәсел саклап калуда ана ролен чагылдырган.

1994 елга кадәр кабере дә билгеле булмаган әтисе, гомерен 4 баласын үстереп, аякка бастыруга багышлаган әнисе алдындагы бурычын Чыңгыз Айтматов әдәби әсәрләре аша түли, әлеге жәхәттән караганда язучының «Анам кыры» әсәре аеруча зур игътибарга лаеклы әсәр.

Татарстан Республикасының беренче президенты Минтимер Шәрип улы Шәймиев белән очрашу вакытында (2006 ел, 21 февраль) Чыңгыз Айтматов үзе Казан шәһәренә «магик (тылсымлы) сыйфатлы» «бик тирән тугандаш хисләр» тоюы хакында әйтә, моны ул әнисе ягыннан гаиләсе тамырларының Татарстанга бәйләнгән булуы белән аңлата. (ИА "Татар-информ"). Шул очрашуында язучы татар укымышлылары-зыялыларының, дин әһелләренең Урта Азия халыклары, шул исәптән кыргызларның да, милли мәдәниятен формалаштыруда зур роль уйнауларын әйтеп үтә.

Вафатыннан бер аз алдарак Чыңгыз Айтматов янә Казанга килә, «Бер көн – бер гомер» романы буенча фильм төшерүе белән йөри, әнисе, бабасының туган

жирен зыярэт итергә бару теләген белдерә. Ләкин әлеге сәфәр язучы өчен соңгысы була: ул әнисен биргән туфракка баш ия алмый кала.

Соңгы дистә елларда фәнни форумнарда еш кына төрки телләр өчен гомуми төрки тел тудыру яки төрки язучылар ижатын тугандаш телләргә тәржемә итү кирәклегә хакында шактый еш иштергә туры килә. Әлбәттә, XIX йөзгә кадәр ук Исмагыйль бәй Гаспралы тарафыннан күтәрелгән әлеге мәсьәлә бүгенге көндә дә әһәмиятен югалтмый. Русия жәмгыятедә 1990 елларда булган үзгәрешләр татарларга төрки халыклар белән якынарак аралашу мөмкинлеген тудырды. Шулай да әдәби әсәрләргә башка телләргә тәржемә итү – татар язучылары өчен һәрвакыт актуаль мәсьәлә булып торуын билгеләп үтергә мөмкин. Әлеге мәсьәләгә багышлап төрле киңәшмәләр дә үткәрелүе билгеле. (Татар әдәбияты тарихы, 2001: 7). Тәржемә эше бүгенге көндә әдәби бәйләнешләрне тормышка ашыруның бер юлы буларак карала (Татар әдәбияты тарихы, 2015: 470). Әдәбият белеме галиме Х. Миңнегулов тәржемә эшенең гаять киңкырлы һәм әһәмиятле функция башкаруына басым ясый: «Тәржемә – гадәти лингвистик яки әдәби күренеш кенә түгел, ә үзара аңлашуның, рухи, мәгълүмати байлыklar белән танышуның гаять мөһим чарасы да. Ул кешеләрне, халыкларны, илләрне, чорларны якынайта, аларның үзара сөхбәт-диалогларын тәэмин итә» (Миңнегулов, 2010: 219).

Әлеге юнәлештәгә хезмәттәшлек укучыларны кардәш халыкларның алдынгы әдәбият әсәрләре белән таныштыру өчен, шулай ук, татар әдәбиятын төрки милләتلәр мөхитендә таныту өчен дә зур мөмкинчелек ача. Чыңгыз Айтматов ижаты – моның уңай үрнәге булып тора ала.

Чыңгыз Айтматов әсәрләре – ижат ителү вакытында ук дөнъяның 200гә якин теленә тәржемә ителүе мәгълум. Әлбәттә, үз заманында ук классик дәрәжәсенә ирешкән язучының ижаты татар телендә дә дөнъя күрә. Татар тәржемә мәктәбе традицияләре хакында сөйләгәндә, совет чорында шактый күп рус телле язучыларның әсәрләренә татар теленә тәржемә ителүен билгеләп үтергә мөмкин. XX гасырның урталарынан 1980 елларга кадәр республиканың үзәк нәшрияте булган Татарстан китап нәшриятендә һәр ел саен дистәләрдән рус һәм башка милли телләрдән тәржемә ителгән китаплар басылып чыга. Әлеге сан гомуми басылып чыккан әдәби китапларның 10% ка якин өлешен тәшкил итә. Дистәләгән рус язучылары белән бергә милли әдәбиятлардан – казах язучысы Абай Кунанбаев, Мөхтәр Ауэзов, Сабит Муканов, үзбәк шагыйре – Әскәд Мөхтәр, грузин язучысы Нодар Думбадзе һәм башка бик күпләрнең әсәрләре тәржемә ителә. Чыңгыз Айтматовның һәр әсәре диярлек үз вакытында үк татар теленә –

язучының әнисе теленә тәржемә ителеп, татар укучысына житкерелеп тора (Хамидуллин, 2012).

Чыңгыз Айтматов ижатында Русия әдәбиятындагы күпъеллык торгынлык чорыннан соң халык тарихы белән бергә кеше язмышына, милли яшәү рәвешенә, милли-әхлакый-фәлсәфи мәсьәләләргә аеруча зур игътибар бирелә. Ч.Айтматовны дөнъяга таныткан беренче әсәре - «Жәмилә» (1958) повесте булды (Айтматов, 1962: 88).

Әлеге әсәр татар тарихчысы – Миркасыйм Госманов тарафыннан (1962) татар теленә тәржемә ителеп, беренчеләрдән булып Айтматов исемен татар халкына танытты. Әлбәттә, тугандаш халыклар тормышы нигезендә тудырылган бөтен каршылыкларны да жиңеп чыккан мэхәббәт тарихы, хатын-кызның жәмгыяттә танылуы мәсьәләсе татар укучысында да зур кызыксыну уятты.

Ч.Айтматовның моннан соңгы һәр әсәре дә татарлар арасында кызыксыну белән көтеп алына. 1961 елда Чыңгыз Терекулла улының рус телендә «Кызыл яулыклы тирәгем минем» дип аталган әсәре татарның талантлы язучысы Хәсән Сарьян тәржемәсендә «Гүзәлем Әсәл» исеме белән басылып чыга. (Айтматов, 1965: 120). Әсәр мэхәббәткә тугрылык кебек мәңгелек темага багышланган. Кыргыз теленән язучының нәкъ менә әлеге әсәренең татар теленә уңышлы тәржемә ителгән булуына басым ясап әйтергә мөмкин. Аның сәбәбе дә ачык: тәржемә авторы язучы булуыннан тыш, тел белеме, әдәби тәнкыйть һәм тәржемә өлкәсендә дә актив эшли. Х.Сарьян татар теленең аңлатмалы сүзлеген төзүдә актив катнаша, радиода чыгышлар ясый, әдәби ижат осталыгы, тел сафлыгы хакында фикерләр алышуда катнаша. Болар тәржемәчегә тугандаш халык теленең бөтен байлыгын һәм гүзәллеген укучыларга житкерергә ярдәм иткән.

“Гүзәлем Әсәл” әсәренең 1966 елда Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры сәхнәсендә куелуы да аның укучыны кызыксындырырлык сюжетка корылган, мәңгелек мэхәббәт һәм нәфрәт темасына багышланган булуы белән бәйле. Әсәл ролен беренче булып Найлә Гәрәева, Ильяс роле – Ринат Тәжетдинов башкаруында укучыларга житкерелә. Әлеге әсәрнең сәхнәгә куелуы – татар театрында зур вакыйга буларак кабул телә, сәхнә әнкыйтьчеләре тарафыннан тәфсилле анализ ясала, бәя бирелә. (Саликова, 1966: 8; Илялова, 1966: 28; Сахновский-Панкеев, 1967: 70). Әсәр Татарстанның иң югары премиясе – Г.Тукай исемендәге бүләккә лаек була, күп тапкырлар сәхнәдә уйнала.

Беренче карашка шактый гадәти тоелган сюжет сызыгында каһарманнарның драматик кичерешләре, тормыш авырлыклары алдында хисләренең ныклыкка сынау үтүе әлеге тарихны кызыклы һәм кабатланмас итә. Тамашачы алдына әле һаман да жавап табылмаган мәңгелек сораулар куела һәм һәркем аларны

спектакль барышында үзенчә чишә. Язмышның беренче сикәлтәләре Ильясны нигә адаштыра, чын бәхетнең кадерен аңлар өчен Байтимер кебек тормышның ачысын-төчесен татырга, югалтулар аша олы сөюеңне табарга кирәкме? Мәхәббәте өчен туган йортыннан ваз кичәргә мәжбүр булган, жан сөйгәненең хыянәте белән очрашкан Әсәл хатын-кыз бәхетенә лаекмы? Чыңгыз Айтматов тормыш хакыйкатенең янәшәдә генә булуын классикларга хас зирәклек белән тамашачыга җиткерә.

2016 елда “Гүзәлем Әсәл” әсәренең Габдулла Тукай исемендәге Этнә дәүләт драма театры артистлары тарафыннан (куючы-режиссеры – Татарстанның халык, Россиянең атказанган артисты Илдар Хәйруллин) яңадан сәхнәләштерелүе – әсәренең бүгенге көндә дә укучыны кызыксындыруы, әсәрдә күтәрелгән мәсьәләләрнең мәңгелек булуы белән аңлатыла.

Әлеге әсәрдән соң Ч.Айтматов тарафыннан бер-бер артлы «Беренче укытучы» (1962), әсәре бастырыла. 1965 елга кадәр Ч.Айтматовның кыргыз телендә язуы билгеле. Аның рус телендә бастырылган беренче повесте «Бәхил бул, Гөлсары!» әсәре. 1976 нчы елда язучының «Повестлар» дип аталган китабы дөнья күрә. (Айтматов, 1976: 320) Әлеге китапка кергән «Бәхил бул, Гөлсары!», «Анам кыры», «Дөя күзе» повестләре дә татар теленә Я. Хәлитов тарафыннан тәржемә ителә.

Әлеге тәржемәләрнең авторы Яхъя Хәлитов күп елар татар телендә гасыр дәвамында басылып килгән әдәби журнал - «Казан утлары»ны редакциясендә һәм Татар китап нәшриятендә хезмәт итә. Ул гомерен тәржемәчелек эшенә багышлаган шәхесләрнең берсе. 1952 елдан башлап ул күп кенә рус язучыларының әсәрләрен татар теленә тәржемә итә: аның кып еллык хезмәт юлында иң оста тәржемә ителгән эшләр буларак, Ч.Айтматов әсәрләре исәпләнә.

Ч. Айтматов тарафыннан иҗат ителгән беренче зур күләмле роман «Бер көн – бер гомер» (1980, русча “Дольше века длится день”) әсәре 1990 елда татар теленә танылган әдәбиятчы Рим Шириязданов тарафыннан тәржемә итеп, бастырыла. (Айтматов, 1990: 288) Әлеге романның тәржемәсе, оригиналы кебек үк киң җәмгыяти кыйммәتكә ия була «Манкорт» төшенчәсе татар теле лексикасына кереп, замана кешесе тормышында булган зур үзгәрешне – шәхеснең үз токым-тамырларыннан аерылуын, буыннар бәйләнеше өзәлүен чагылдыручы тирән мәгънәле сүзгә әйләнде.

1986 елда язучының танылган әсәре «Ахырзаман» (русча “Плаха”) әсәре басылып чыга һәм әлеге әсәр дә тиз арада татарчага тәржемә ителә. Әлеге әсәрендә Чыңгыз Айтматовның үз заманының иң катлаулы мәсьәләләрен күтәргән бу әсәр дә укучыны битараф калдырмый. Татарстанда әлеге әсәренң

язмышы да уңай хэл ителә: әсәр мотивлары буенча куелган Академия театры сәхнәсендә куелган замананың актуаль мәсьәләләреннән берсе булган табигатьне саклау мәсьәләсе хакында гына түгел, кеше күңелендә булган зур афәтләр – кешелеклелек сыйфатлары югалу турында уйланырга этәреш ясаган әлеге спектакль караучыларны тетрәндерә, кешелекнең үзенең соңгы көненә таба баруын искәртә, уйланырга, үзгәрергә, жанлы табигатькә мөнәсәбәтне төзәтергә чакыра.

Русиядә әлеге сюжеты ягынна катлаулы һәм фикер тирәнлеге, кискенлеге белән аерылып торган катлаулы романны беренчеләрдән театр сәхнәсенә куючылар буларак – татар драматургы Мансур Гыйләжәв (танылган татар язучысы Аяз Гыйләжәвнең улы) һәм куючы-режиссер Дамир Сиразиевне атарга була. Әсәр 1987 елда Татарстан Академия театры сәхнәсендә уйнала. «Бүгенге көндә 30 яшьтән артыграк булган безнең буын язмышы, жиңел генә хэл ителми. Кискен үзгәреш вакыты безнең тормышны да ике өзеккә бүлә кебек: «әлегә кадәрге» һәм «шуннан соң». Әлеге көнгә кадәр булган тормыш тәҗрибәм һәм жаным әрнүләрен мин, моннан соңгы чорга үзгәреш кертү максатыннан, спектакльгә салдым. ... Спекталь – безнең үзөбез хакында да. Романны гына түгел, үзөбезне дә аңларга кирәк иде...» (Интервью Дамира Сиразиева накануне премьеры, 1987: 4 октябрь).

Шул рәвешле Чыңгыз Айтматовның әдәби мирасы бөтенхалык байлыгына әверелүен танырга, әлеге процесста әсәрләренең төрле телләргә тәрҗемә ителүенең дә әһәмияткә ия булуына басым ясарга кирәк. Бүгенге көнгә кадәр язучы ижаты үзенең мәгънәви, эстетик, тарихи кыйммәтен югалтмаган. Икетелле автор буларак Ч.Айтматов милли тел сакланышына, милли әдәбият үсешенә зур өлеш кертә, үз халкының кабатланмас мәдәниятен башка халыкларга таныта, замана өчен бик әһәмиятле булган намус, вождан, мәрхәмәтлелек, кешелеклелек кебек төшенчәләр хакында яза. Аның хакында замандашы, танылган татар язучысы Аяз Гыйләжәв түбәндәге фикерләрен яза: «Чыңгыз Айтматов исеме бөтен кешегә билгеле, бөтен дөнья укучысы өчен кыргыз әдәбияты аның исеменең балкышы белән нурландырылган...» (Гилязов, 2001: 48-53).

Чыңгыз Айтматов үз халкының яшәеш кыйммәтләре аша бөтендөнья өчен әһәмиятле булган төшенчәләрен күтәреп чыкты, шуның белән дөнья әдәбияты дәрәжәсендә булган югарылыккә иреште.

Татар әдәбиятчыларының тәрҗемә өлкәсендәге эшчәнлеге аша совет чорында төрки халыкларның бере булган – Чыңгыз Айтматов ижаты татар халкында да танылу алды, аның горурлыгына әверелде.

Төрки халыклар әдәбиятын бер-берләре теленә тәржемә итү өлкәсендәге эш соңгы ике дистә ел өчендә аеруча актив алып барыла. Аеруча бу эш 2000 елларда төрек әдәбияты әсәрләрен татарчага тәржемә итү юнәлешендә башланды. Соңгы дистә елларда татар теленә тәржемә үрнәкләре буларак, Асыя Рәхимова тәржемәләре: Өмәр Сәйфеттиннең «Вәлинигъмәт – шәфкатъ иясе», «Биек үкчәләр», Тарык Буграның «Кече Ага» (романнан өзек), шул ук авторның «Улыбыз», Сабахаттин Алиның «Хәсән чоңгылы», Мәхмәт Сейданың «Авылга бәхет китерүче Мәмәт», Шәвкәт Булутның «Язмыги», Бәһзат Айның «Мирас бүләшү», Бурһан Гүнәлнең «Кышның хәле башка», Алев Алатлының «Ясминнәр һаман да томаннар артындамы?» («Ясминнәр» романыннан өзек), Орхан Памукның «Өч мушкетер» («Кара китап» романыннан өзек), әлеге авторның «Минем исемем Кызыл» (романнан өзек). «Беренче намаз: төрек һәм төрки шигырьләр, хикәятләр, хикмәтләр, хикәяләр» жыйнагы (Казан, 2010) Бикә Рәхимова тәржемәләре: Юныс Әмрәнең (XIII гасыр) «Мөхәммәд» (С.Г.В.), Мәүләнә Жәләлетдин Румидан (XIII гасыр) «Оста белән кылай», «Газраилдән качкан адәм», «Падишаһ һәм аның ике колы», «Кибетче һәм тутый кош», «Алама гадәт, Ач ишәк», Ашык Өмәрнең (XVII гасыр) «Былыбыл газап чигә», Ашык Рәйханнең (XX гасыр), «Чакыру», Рамазан Айтанның (XX гасыр) «Ашау» әсәрләре дөнья күрдә. Әлеге әдәбият үрнәкләре соңгы елларда төрек әдәбияты белән татар укучыларын таныштыру максатын күз алдында тотып тәржемә ителде.

Шунысы уңай күренеш: бүгенге көндә бу эш каршылыклы булып, татар теленән төрек теленә тәржемә итү дә шактый популярлашып бара. Әлеге уңай үзгәрешләр тугандаш халыкларның мәдәни-әдәби яқынауы нәтижәсендә мөмкин булды (Сәйфулина, 2014: 322-326).

2005 еллардан башлап татар әдәбияты әсәрләре төрек теленә тәржемә ителеп, Төркиядә дөнья күрә башлады. Әлеге әсәрләр исемлегендә беренчеләрдән булып татар әдәбиятының кече эпик әсәрләренең тәржемәләрен туплаган «Vasiyet» исемле жыйнак иҗтибарга лаек. «Замбак» нәшриятында әлеге жыйнакның 2005, 2006 һәм 2012 елларда өч басмасы дөнья күрә. Анда кәргән әсәрләр профессор Хатып Миңнегулов тәкъдиме белән сайланып алынган, китап аның кереш сүзе белән чыга. Жыйнакка тупланган әсәрләр – Фатих Кутлу, Хамза Әрсой, Надир Тамәр Аслан тарафыннан тәржемә ителгән. Әлеге жыйнакка татар әдәбиятының иң матур үрнәкләренән, Әмирхан Еникинең «Әйтелмәгән васыять», «Матурлык», Шәриф Камалның «Буранда», «Уяну», Фатих Әмирханның «Бер харәбәдә», «Сәмигулла абзый», Галимҗан Ибраһимовның «Табигать балалары», Мирсәй Әмирнең «Мөстәкыйм карт йокысы», Фатих Хәснинең «Сөйләнмәгән хикәя», Миргазиян Юнысның «Безнең өй өянкеләр астында иде» хикәяләре кертелгән. Рәзил Вәлиев әсәрләренән тупланган «Mavi hüzün»

(«Зәңгәр сагыш») жыентыгы Төркиянең «Да» нәшриятында 2007 елда дөнья күрүе элге башлангычның уңай дәвами буларак бәяленергә хаклы. Жыентыкны тәржемә итүчеләр – Фатих Кутлу һәм Харун Тосун.

Татар әдәбияты әсәрләрен төрек теленә тәржемә итү юнәлешендә беренче адымнарны ясап, шактый нәтижәгә ирешкән тәржемәче, чыгышы белән Төркиядән булып, бүгенге көндә Казанда яшәүче язучы Фатих Кутлу эшчәнлеге аерым игътибарга һәм өйрәнүгә лаек. Соңгы елларда татар язучыларының шактый әсәрләре аның тарафыннан төрек теленә тәржемә ителде. Татар язучыларының шактый әсәрләрен берләштергән жыентыкларының, аерым язучылар әсәрләренең тәржемә ителеп, Төркиядә дөнья күрүе – элге юнәлештәге эшенең активлашуын күрсәтеп тора. Фатих Кутлуның элге юнәлештә эшенең уңай нәтижәсе буларак, аның татарның бөек шагыйре – Габдулла Тукай шигырьләрен тәржемә итүен күрсәтергә мөмкин. Тәржемәченең 2016 елда – Г.Тукайның 130 еллык юбилее уңаеннан 130 шигырен тәржемә итеп бастыруы мактауга лаек. Ул төрек халкына 100 елдан соң Тукай исемен кайтарды. Татарның талантлы язучысы А.Гыйләжәвның «Жомга көн, кич белән» («Сума günü, akşam...») һәм «Өч аршын жир» («Bir avuç toprak»), «Яра» («Yara») әсәрләре дә Фатих Кутлу тарафыннан тәржемә ителеп, төрек укучыларына житкерелде.

Соңгы елларда татар әдәбиятының казах теленә дә шактый күп тәржемә ителә башлавы куанычлы. 2015 елда Алматыда басылып чыккан жыентыкта ХХ йөзгә ахыры язучыларының ике дистәгә якын әсәре тәржемә итеп бастырылуы куанычлы күренеш. Казах укучысы тататар әдәбиятыннан Әхәт Гаффар, Фаил Шәфигуллин, Марсел Галиев, Мөхәммәт Мәһдиев, Ринат Мөхәммәдиев, Галимжан Гыйльман, Ләис Зөлкарнәй, Фәнис Яруллин һәм башка бик күп язучыларының әсәрләрен үз туган телендә уку мөмкинлеген алды.

Шул рәвешле, гасыр дәвамиңда бер-берсенен хәятеннән шактый аерылышкан төрки халыклар өчен бер-берсен якыннан тану, кардәшлек жепләрен, уртак тамырларны барлауның уңышлы бер юлы буларак, әдәби әсәрләренең тәржемәсен булдыру, аларны бастырып чыгару бик уңышлы һәм файдалы, нәтижәле эш буларак бәяленә ала. Үз вакытыңда Чыңгыз Айтматов әсәрләренең тәржемәләре – монның уңай нәтижәсе булып тора.

БИБЛИОГРАФИЯ

Хабутдинова, М. М. (2013). “Личность и творчество чингиза айтматова в оценке татарского писателя аяза гиязова” *Филология и культура. Philology and Culture*. С. 2 (32). б. 270-276.

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020), s. 83-92

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 1 (Summer 2020), pp. 83-92.

Бәйрәмова, Ф.Ә. Ана. (2015). *Фәнни-тарихи язма*. Казан: «Аяз»нәшрияты. б. 176.

Фәүзия, Бәйрәмова. (2001). *белән әңгәмә Алты томда. Татар әдәбияты тарихы*. 6 Т. 1960-1990 еллар әдәбияты. Казан: “Раннур”. б. 544. <http://matbugat.ru/>

Фәүзия, Бәйрәмова (2015). Татар әдәбияты тарихы. Сигез томда: 3 Т. XIX йөз. Казан: Тат.кит.нәшр. б. 551

Миңнегулов, Х.Ю. (2008). “Татарга да тылмач кирәк”. *Мәдәни жомга*. б. 10.

Хамидуллин, Л. (2012). “Татарская литература и проблемы перевода” *Идель*. б. 11.

Айтматов, Ч.(1962). *Жәмилә* (пер. на татарский М. Усманова). Казан: Тат.кит. нәшр. б. 88.

Айтматов, Ч. (1965). *Гүзәлем Әсәл* (пер. на татарский Х. Сарьяна). Казан: Тат.кит. нәшр. б. 120.

Саликова, З. (1966). “Интернациональ спектакль туганда”. *Социалистик Татарстан*. б. 8.

Илялова, И. (1966). “Гүзәлем Әсәл” *Социалистик Татарстан*. б. 28.

Сахновский-Панкеев, В.(1967). “Возраст театра” *Театр*. С. 9. б. 69-70.

Айтматов, Ч. (1976). *Повестълар* (пер. на татарский Я. Халитова). Казань: Тат.книж. издат. б. 320.

Айтматов, Ч. (1990). *Бер көн–бер гәмер* (пер. на татарский Р. Шириязданова). Казан: Тат. Кит. нәшр. б. 288.

Дамира, Сиразиева (1987). “Интервью накануне премьеры спектакля”. ‘Ахырзаман’ по роману Ч.Айтматова ‘Плаха’ на сцене ТГАТ им. Г.Камала. *Вечерняя Казань*.

Гилязов, А. (2001). “Мне дороги самые тяжелые годы моей жизни (Взгляд из осени жизни)” *Татарстан*. С. 9. б. 48-53.

Сайфулина, Ф.С. (2014). “Татарско-турецкие культурные и научные взаимосвязи: история и современность”. *Филология и культура Philology and Culture*. Казань: КФУ. С. 2 (36). б. 322-326.

**CİFRE DAİR RESİMLİ, İLGİNÇ
BİR MANZUM ESER:
KİTÂBU'L-AKTÂB**

AN ILLUSTRATED,
INTERESTING VERSE BOOK
ABOUT CİFR: KİTÂB AI-AKTÂB

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Hüsnü YILMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: kyilmaz84@gmail.com

Orcid: 0000-0002-2117-6633

Öz

Cifr, değişik metotlarla gelecekte haber verdiği iddia edilen ilmi veya bu ilmi kapsayan eserleri ifade eder. Geçmiş peygamberlere verilen kitapların özünü, ayrıca kıyamete kadar gerçekleşecek bütün dinî ve siyasî olaylarla karşılaşılacak problemlerin çözüm yollarını içeren bu eserler ancak Ehl-i Beyt'e mensup imamlarca çözülebileceği iddia edilen rumuzlarla doludur. Bu konudaki görüşlerini barındıran eserleri olan İbnü'l-Arabî'ye Osmanlı hânedan ve sultanlarının hükümlerini süreleri hakkında bazı tahminlerde bulunduğu *eş-Şeceretü'n-Nu'mâniyye fi Devleti'l-Osmâniyye* adlı bir eser de nispet edilmektedir. Türk edebiyatında cifre dair müstakil risalelerin yanı sıra şiirlerinde cifre dair izler bulunan şairler de bulunmaktadır. Bu çalışmada incelenen Sıdkî'ye ait *Kitâbul-aktâb* ise İbnü'l-Arabî'nin zikredilen eserinden esinlenilerek kaleme alınmış manzum bir eserdir. Sıdkî bu ilginç eserinde, Hamzaviyye tarikatına mensup olduğunu belirttiği şahısların fiziksel özellikleri ve yaradılışlarına dair bilgilerle birlikte onların meslekleri, memleketleri, bazılarının isimleri ve ölüm tarihlerine de yer vermiştir. Bu yönüyle eser, şehrengiz, kıyafetnâme ve biyografi gibi türlerden de izler taşımaktadır. Cifr kurallarından bahsedilen bir bölümle başlayan eser, giriş niteliğinde bir bölümle devam eder. Ardından 16 kişinin her birinin 12 beyitle tanıtıldığı müstakil bölümler gelir. Daha sonra 47 kişiye ait resim ve her birinin altında resimle ilgili birer beytin yer aldığı bölüm vardır. Eser, Hamzaviyye tarikatı mensupları ve kaderle ilgili beyitlerin ardından Anadolu'dan haberlerin verildiği 44 beyitlik bölümle sona erer. *Kitâbu'l-aktâb*'ın bizce en orijinal tarafı ve bu tip eserlerden ayrılan yönü, kendilerinden bahsedilen 63 kişiye ait suretler, bir kuş ve bir hilal-yıldız olmak üzere toplam 65 renkli çizimi ihtiva etmesidir* .

Anahtar kelimeler: Cifr, gayb, kutb, İbnü'l-Arabî, Osmanlı'da resim.

Abstract

Cifr refers to the science that is claimed to inform the future with different methods or works. These works, which contain the essence of the books given to the prophets of the past, as well as the solutions of the problems to be encountered with all religious and political events until the apocalyptic, are filled only with nicknames that can be solved by imams belonging to Ahl al-Bayt. It is said that Ibn al-Arabî, who has his works on this subject, also wrote a work called *al-Schacarat al-Nu'mâniyye fi Devlet al-Osmâniyye*, where he made some predictions about the reign of the Ottoman dynasties and sultans. In Turkish literature, there are poets with traces of cifr in their poems, as well as individual tales about cifr. *Kitâb al-aktâb* belonging to Sıdqî examined in this study is a verse work inspired by the mentioned work of Ibn al-Arabî. In his interesting work, Sıdqî included their occupations,

* Çalışmanın başından itibaren teşvikleri, yardımları ve rehberliği için Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL hocama teşekkür ederim.

hometowns, some names and dates of death, along with information about the physical characteristics and creation of the people whom he stated to belong to the Hamzaviyyah sect. In this respect, the work also contains traces from various types such as sehrengiz, typology and biography. The work, which starts with a section mentioned in the rules of cifr, folled by an introductory section. Then there are separate sections where each of the 16 people is introduced with 12 couplets. After those couplets, there is the picture of 47 people and a section below each of which contains a couplet about the picture. The work ends with 44 couplets in which news from Anatolia are given after the members of the Hamzaviyyah order and couplets about fate. The most original side of the *Kitâb al-aktâb* and the direction that separates from such works is that it contains a total of 65 colored drawings, including copies of 63 people mentioned, a bird and a crescent-star.

Keywords: Cifr, gayb, kutb, Ibn al-Arabî, painting in Ottoman.

GİRİŞ

Cifr, değişik metotlarla gelecekte haber verdiği iddia edilen ilmi veya bu ilmi kapsayan eserleri ifade eder. Daha çok Şîîler tarafından geleceğe ilişkin haberleri ihtiva ettiği öne sürülen ve Hz. Ali ile Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen eserlere de genellikle "el-Cefr" veya "el-Cefr ve'l-câmiâ" adı verilir. Şîî kaynaklarına göre Hz. Ali Kur'an'ın bâtinî mânâlarını Hz. Peygamber'den öğrenmiş ve insanların muhtaç olduğu bütün bilgileri cefr adı verilen kuzu veya oğlak derisi üzerine yazarak *el-Cefr ve el-Câmi'a* adlı iki eser telif etmiştir. Geçmiş peygamberlere verilen kitapların özünü, ayrıca kıyamete kadar gerçekleşecek bütün dinî ve siyasî olaylarla karşılaşılacak problemlerin çözüm yollarını ihtiva eden bu eserler ancak Ehl-i beyt'e mensup imamlarca çözülebilecek rumuzlarla doludur. Diğer bazı kaynaklara göre ise söz konusu kitapları yazarak cifr ilmini kuran Ca'fer es-Sâdık'tır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye *Cefri'l-İmâm 'Alî b. Ebî Tâlib, ed-Dürri'l-munazzam, Miftâhu'l-Cefri'l-câmi, Cefri'n-nihâye* adlarıyla izâfe edilen konuyla ilgili eserler yanında, Osmanlı hânedan ve sultanlarının hükümlerini süreleri hakkında bazı tahminlerde bulunan *Eş-Şeceretü'n-Nu 'mâniyye fi Devleti'l-'Osmâniyye* adlı melhame türünden bir eser de nisbet edilmektedir (Yurdağür, 1993: 2015).

Türk edebiyatı dairesinde de bu ilimle ilgilenen şairlerin varlığından bahseden Özer Şenödeyici, Türkçe cifr metinleri üzerine yaptığı çalışmada, tasavvuf edebiyatı ve klâsik Türk edebiyatı çerçevesinde eser ortaya koyan şairlerin cifr konulu şiirler yazdıklarını söylemektedir. Bu çalışmada, Niyâzî-i Mısri, Bosnalı Kâimî, Karamanlı Aynî, Halîmî, Hâşim Baba, Hikmetî, İbn-i İsâ Saruhânî, Koca Râgıb Paşa, Mehmed Şerîf, Muhyiddin Mehmed, Hâcetçi-zâde Hüseyin Aşkî Efendi gibi şair ve ediplerin cifr ilmiyle uğraştığı ve şiirlerinde bu ilmin izlerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca, bu şairler dışında çeşitli kütüphanelerde bulunan cifre dair risale ve eserlerin yazma nüshaları tespit edilip metinleri yayımlanmıştır (2018: 222-225).

Kur'an-ı Kerim'de gaybı bilmenin Allah'a ait olduğu ve hiç kimsenin bu hususta bilgi sahibi olmadığı, "Gayb yalnız Allah'a aittir."¹, "Gökte ve yerdekiler gaybı bilmezler onu ancak Allah bilir."² ayetlerinde açıkça belirtilmiştir. Buna rağmen, bazı Şia âlimleri, "Onlar ki gayba inanırlar"³ ayetinde geçen gaybdan maksat Mehdi'dir demektedirler. Bunun yanında, her devirde yaşadığına inanılan, ancak herkes tarafından görülemeyen ve Allah'ın emirlerine göre insanları idare eden kutsal kimselere de "ricâlü'l-gayb" denmektedir (Kara, 1994: 56). Kara'nın, sufilerce gaybın bilinmesi hususlarına değindiği bölümde yer verdiği görüşlere göre Sülemî, "Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır"⁴ ayetini şöyle açıklar: "Gaybı Allah'tan başkası bilmez, yalnız kulları arasında kendine yakın olan seçkin kulları gayba vâkif olur. Bunlar kendi varlıklarıyla değil, Hak'ta fani olmaları sebebiyle gaybı bilirler. Bu tür şahıslar kendilerinden geçmiş, kâinatı arkalarına atmış kimselerdir" (1994: 67). Âlemde tasarruf sahibi gizli ve âşikâr velîler topluluğu şeklinde tanımlanabilecek "ricâlü'l-gayb" tabiri, arzda ve semada Hak'tan başka yerlerini kimsenin bilmediği, alçak sesle konuşan, utangaç, yeryüzünde vakarla yürüyen, kendilerine rastlayanlara selâm verip geçen ve huşû içinde yaşayan velîler zümresini ifade eder. İbnü'l-Arabî'ye göre mümin ve dindar cin taifesiyle bilgilerini ve rızıklarını şehâdet âleminde değil gayb âleminde alan velîler ricâlü'l-gayb olarak kabul edilmiştir. Yaygın tasavvuf anlayışına göre ricâlü'l-gaybın şahısları değil mânevî halleri gizlidir. Ricâlü'l-gaybdan olan velîlerin halleri gizli olduğu için yapıp ettikleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaz. Maddî varlıkları bakımından insanlar arasında bulunsalar da mânevî yönden sıradan insanların idrak edemeyeceği fonksiyonlara sahiptirler (Uludağ, 2008: 81).

Bu çalışmada incelenen ve ilk sayfasındaki başlıkta ismi *Kitabu'l-Aktâb* olarak geçen eser, "kutupların kitabı" şeklinde çevrilebilir. Burada geçen kutb kavramı, velîler zümresinin başkanı ve insân-ı kâmil anlamında bir tasavvuf terimidir. Kutbun yönetimi altında bulunduğu inanılan çeşitli velî gruplarının her birinin başkanına da kutb adı verilir. Bu durumda birinci anlamdaki kutbu diğerlerinden ayırmak için ona kutbü'l-aktâb denilir. Kutb konusu en kapsamlı olarak Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve izleyicileri tarafından işlenmiştir. Ona göre her eksen, çevresinde dönen şeylerin kutbudur ve her çağda tevekkül, muhabbet, marifet gibi makam ve hallerin her biri için mutlaka bir kutb vardır (Ateş, 2002: 498). Böylelikle eserde kiminin suret resimleriyle birlikte apaçık ismi, mesleği, memleketi, fiziksel özellikleri ve ölüm tarihi, kiminin de bu sayılan özelliklerden biri ya da birkaçına yer verilen kişilerin her biri ihtiyatlı olmak kaydıyla kendi çağının ve coğrafyasının bir kutbunu temsil etmektedir denilebilir.

¹ Kur'an-ı Kerim, Yunus 10/20.

² Kur'an-ı Kerim, Neml 27/65.

³ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/3.

⁴ Kur'an-ı Kerim, Hûd, 11/23.

İbnü'l-Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiye'nin bazı bölümlerinde yazdığı harflerle ilgili bölümler ve bu bölümlerde keşif ile yaptığı gaybî yorumlar ile yine ona atfedilen ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müjdelemesi ile kendi mezarının Yavuz Sultan Selim tarafından bulunacağı⁵ ve bazı Osmanlı padişahlarının isimlerini de harflerden hareketle bildirdiğine dair kayıtların bulunduğu (Çetin, 2018: 133-138) Sadreddin Konevî tarafından şerhi yapılan *Eş-Şeceretü'n-Nu'maniyye fî Devleti'l-Osmaniyye* isimli eseri, Sıdkî'nin *Kitâbu'l-Aktâb*'ı kaleme alırken Şeyh-i Ekber olarak da bilinen İbnü'l-Arabî'den esinlendiği izlenimi vermektedir. Sadreddin Konevî şerh ettiği eserle ilgili olarak "Her bölge için kendisiyle alakalı haberleri, o bölgede bütün asırlar boyunca olan malumatları getirmiştir. Bu minvalde, en güzel eserlerinden cifr dairesinde telif ettiği kitabına *Eş-Şeceretü'n-Nu'maniyye fî Devleti'l-Osmaniyye* ismini vermiştir. Burada açık rumuzlarla gizli ve illetli sırlarla konuşmuştur. Bu kitabı belli bir beldeye has tutmuş, diyarların haberlerinden onunla birleşen ve ondan ayrılan şeyleri haber vermiş, yine ondaki sevindirici ve zarar veren şeyler hakkında vârid olmuştur." demektedir (Çetin, 2018: 74-75). Nitekim Sıdkî, eserin çeşitli yerlerinde İbnî Arabî'den ve onun bu özelliklerinden bahsederek h. 1230-1300 (m.1815/1883) yılları arasında Anadolu'daki kişiler ve hallerinden gelecek olanları yazdım demektedir: "Arapların övücü olan Şeyh-i Ekber (İbnü'l-Arabî) dünyanın geleceğini hep yazdı. (Ben) âciz Sıdkî, Şeyh'in söylediklerini suret resimleriyle birlikte tercüme ettim. 1230'dan 1300'e (M.1815/1883) kadar Anadolu'ya sahâbelerin halinden gelecek ve bu asır içinde Hz. Pîr'in sırrına erecek ne kadar (olay, kişi) varsa, Allah'ın gizli hazineler âlemine ve Mehdî ile Hamza'nın sırrına vakıf (kişilerin) şekil ve simalarını tasvir edip, hâl ve meşreplerini yazıp cisimlerin suretleri görünür olduğu için hüküm aynası ile adlandırdım."

Şeyh-i Ekber güzîn-i fahr-i 'Arab
Yazdı müstakbelât-ı 'âlemi heb

Suhan-ı Şeyhi Sıdkî-i kemter
Terceme eyledim be-resm-i şuver

Ya 'nî biñ iki yüz otuzdan üç yüze dek
Rûm'a aşhâb hâlinden gelecek

Ne kadar var ise bu 'aşr içre
İrecek sırr-ı Hâzret-i Pîr'e

⁵ Bil ki İbn Arabî hazretleri bu daireyi pergel noktası ile birleştiren dedi ki: Sin şine girince Muhyiddin'in kabri ortaya çıkacak. Çünkü keşf ve şuhûd yolundan baktığı zaman kabrinin Şam'da olacağını gördü. Âli Osman'dan isminin başı "sin" olan zamanın ve kırânın sahibi ortaya çıkıncaya kadar epey uğraştı. Kabrinin kaybolduktan sonra ortaya çıkması onun elinden olacağından dolayı rûhânî dairede ona "Ey sin" şeklinde hitap etti. "Sen temkin makamı ve zuhur sahibisin ve yardım alanlardansın" dedi. Daha sonra "Sin şine girince Muhyiddin'in kabri ortaya çıkacak" dedi. Yavuz Sultan Selim'in Şam'a gelerek Arabî'nin üzeri çöplerle kaplı kabrini ortay çıkarıp üzerine bir türbe, cami ve tekke yaptırmıştır (Çetin, 2018: 129-131).

Ayrıca Evliya Çelebi ve Solakzade'nin mezarın bulunma hadisesini anlattığı bölüm için bkz.: (Seyit Ali Kahraman, vd. 2007: C. 10, 64-65., Çabuk, 1989: 105-106).

Vâkıf-ı sırr-ı Hamza vü Mehdî
'Âlem-i kenz-i maḥfî-i Şamedî

Şekl ü sîmâların idüp taşvîr
Hâl ü meşreblerin idüp taḥrîr

İtdim âyîne-i hükm-ile benâm
Görinür çünkü şüret-i ecsâm (Sıdkî, yz.: 1b)

Aşağıdaki beyitlerde de İbnü'l-Arabî'nin bu zamanı müjdeleyip çeşitli yönleriyle yazdığı, eserlerde çok işaret olup Kur'an'ın kesin hükümlerinde müjdelerin olduğunu ve zamanın imamı (İbnü'l-Arabî'nin) Allah'a şükrederek bu zamanın tarihini ortaya çıkardığını söylemektedir.

İtdi tebşîr bu vakti Şeyḥ-i Kebîr
Nice evşâf ile idüp taḥrîr

Daḥı âşârda çok işâret var
Naşş-ı Kur'an'da beşâret var

Şükr-i Yezdân ile imâm-ı zamân
İtdi târîḥ-i vakti böyle beyân (Sıdkî, yz.: 2b)

Sıdkî eserin son bölümünde ise İbnü'l-Arabî'nin Anadolu'daki olayları keşif ile ortaya çıkarıp söylediğini ve onları "Şihhatü'l-yevm fi Havâdisi Rûm" ismi ile yazdığını, Sıdkî'nin kendisinin de bu asrı ayırıp sırlarını keşfettiğini belirtmektedir.

Şeyḥ-i Ekber keşf ile itdi 'ayân
Müstaḫil ḥâdişât-ı Rûm'ı beyân

Şihhatü'l-yevm fi havâdisi Rûm
Nâmı ile idüp anı mersûm

'Aşr-ı mezkûrı eyleyüp ifrâz
Keşf-i râz itdi bir suḥan-pervâz (Sıdkî, yz.: 15b)

Kitâbu'l-Aktâb

Çalışmamıza konu olan *Kitâbu'l-Aktâb*, müellifi Sıdkî'nin eserin başında belirttiği üzere, İbnü'l-Arabî'den de esinlenerek geleceğe dair kişiler ve olaylardan bahsetmesi bakımından bir cifer kitabı olarak değerlendirilebilir. Eserin 2a-10b sayfaları arasındaki her bir sayfada birer kişi olmak üzere 16 kişinin tasvir ve tavsifi bulunmaktadır. Burada her bir kişi için mesnevi nazım şekliyle yazılmış on ikişer beyitlik manzum parçalar bulunmaktadır. Bu kişilerin fizikî özellikleri, yaradılışlarına dair bilgiler, meslekleri, memleketleri, bazı kişilerin isimleri ve ölüm tarihlerinden de bahsedilmektedir. Kişilerin ölümlerinden sonra Anadolu'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelecek olan olaylarla ilgili geleceğe dair yorumlar, eserin cifer yönünü göstermektedir. Bununla birlikte eser, bahsedilen bazı kişiler ve meslekleri bakımından kimi zaman bir şehrengiz, kişilerin fizikî ve karakter özelliklerini tavsif etmesi bakımından kimi zaman bir kıyfetnâme, Hamzaviyye tarikatına mensup

kişilerden bahsedip özel hayatlarına dair bilgilere yer vermesi ve bazı kişilerin ölümlerine de düştüğü tarihlerle manzum bir vefeyât ve biyografi özelliği de taşımaktadır. 11a-14b sayfaları arasında ise her biri birer matla beytinden oluşan 46, biri de iki beyitlik parçadan oluşan toplam 47 suret resmedilmiş ve bu suretler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Eserin orijinal tarafı ve bu tip eserlerden farklı kılan yönü kendilerinden bahsedilen 63 kişiye ait suret resmi, bir kuş ve bir hilal-yıldız olmak üzere içerisinde bulunan toplam 65 renkli çizimdir.

Eserin Müellifi Sıdkî ve Eserin Yazılış Tarihi

Sıdkî, eserinde bahsettiği dört kişinin ölüm tarihini vermiştir. Bunlardan isimlerini de verdiği Hilmî Beg 1154/1741, Rahmî Efendi 1220/1805, Hekimbaşı Abbâs 1212/1798 ve ismi belli olmayan kişi 1213/1799 yılında vefat etmiştir. Ayrıca gazel nazım şekliyle yazdığı bir manzumenin her mısraının yanına rakamla 1200 sayısı yazılmış ve -eksik veya fazla çıkanlar hariç- bu mısralar ebced hesabıyla 1200/1786 tarihini vermektedir. Eserde bu kişilerin ölümünden sonra 1230/1815-1300/1883 yılları arasında meydana gelecek hadiseleri haber verdiğine göre Sıdkî'nin 18. asırda yaşamış olduğu, eserini de bu dönemde kaleme almış olduğu düşünülebilir. Biyografik kaynaklarda 18. asırda yaşamış Sıdkî mahlaslı altı kişi bulunmaktadır⁶ ancak bu kişiler hakkında verilen bilgilere bakılarak eserin müellifinin bunlardan hangisi olduğuna dair bir hüküm verilememektedir. Müellifin eserde ismini zikrettiği kısımda -hangi eseri tam olarak bilinmemek kaydıyla- İbnü'l-Arabî'nin eserini resimlerle birlikte tercüme ettiği ve 1230/1815'dan 1300/1876 yılına kadar Anadolu'da sahabelerin halinden gelecekleri şekil sîmâlarını tasvir edip hal ve meşreplerini yazdığı kayıtlıdır.

Suĥan-ı Őeyĥi Şıdkî-i kemter
Terceme eyledim be-resm-i Şuver

Ya 'nî biñ iki yüz otuzdan üç yüze dek
Rûm'a aşĥâb ĥâlinden gelecek

Şekl ü sîmâların idüp taşvîr
Ĥâl ü meŐrebrin idüp taĥrîr (Sıdkî, yz.: 1b)

Bu bilgilerin yanında Sıdkî, "Ta'rif-i Ricâl-i Hamzaviyye" başlığıyla kaleme aldığı bölümde, eser içerisinde yer verdiği kişilerin Hamzaviyye tarikatına mensup kişiler olduklarını belirtmektedir. Buradan hareketle, Sıdkî'nin de bu tarikata mensup olduğu söylenebilir.

Çünkü ta 'rîf ü resm olan nuĥabâ
Ĥamzaviyye gürûhdır cânâ

Ĥamzaviyye nedir idem teŐrîĥ
Bilesin sırr-ı Ĥamza'yı taŐrîĥ (Sıdkî, yz.: 15a)

⁶ Bkz.: Kurnaz ve Tatçı 2001; Kabak, 2013; Sezen, 2013; Akçara, 2014; Eren, 2014; Akçara 2015; Uslu, 2015.

Kitâbu'l-Aktâb'ın Şekil ve İçerik Özellikleri

Kitabu'l-Aktâb, cifir yönünün ağırlıklı olmasının yanında şehrengiz, kıyafetnâme, vefeyât ya da biyografi gibi çeşitli edebî türlerin de izleri görülmektedir. Eser şekil bakımından üç nazım şeklini barındırmaktadır. Ağırlıklı olarak mesnevi nazım şeklinin hâkim olduğu eserde müfredler ve gazel de bulunmaktadır. Eser, her biri bir sayfada olmak üzere on ikişer beyitlik müstakil 20 başlamaktadır. Gazel⁷ nazım şekliyle yazılan beşinci manzume dışındaki 19 manzume mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu kısımdan sonra her biri kendi arasında kafiyeli 46 beyitlik bir bölüm gelmektedir. Burada, resmedilen her bir suretin altında birer matla beyti, son resmin altında iki beyit bulunmaktadır. Bu bölümdeki resimler yok sayıldığında, ortaya 46 beyitlik mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir manzume çıkmaktadır. Ardından mesnevi nazım şekliyle yazılmış on ikişer beyitlik müstakil iki manzume, son olarak da yine mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği 44 beyitten oluşan bir bölüm gelmektedir. Bu bölümlerin her biri aşağıda sayfa aralıkları ve resimlerin tavsifiyle birlikte açıklanmıştır.

16 varaktan oluşan eser, cifr ilminin kurallarının anlatıldığı “Kâ’ide-i Remz-i Cifr” başlıklı on iki beyitten oluşan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir manzumeyle başlar. Bu manzumede; anlatılanlar şöyledir:

Cifr kuralları ve sırları sana görünene kadar önce dinle. İlk olarak telmih var mıdır, bak, telmih yoksa sözü apaçık eder. Sonra bunu muamma, lugaz resmi ve mânâ üzerine tatbik edip kalb (Bir kelimenin harflerinin yerini değiştirerek yeni kelime türetme), tashîf (yanlış yazma, ibareyi bozma), tefrîk (ayırma) ve ta’bîr (yorumlama) eyleme, yanlış yapmamaya dikkat et. Eğer bunlar yoksa ebced hesabı yap ve bu hesaplara doğru sonuca ulaş. Bu sebeple dinle, sözünü al. Söz Farsça ise anlamı Türkçedir. Türkçe ise kastedilen Arapçadır. Kastedilen açıkça görülür. Harfi biliniyorsa temiz, açık olur, değilse geçmiş bağlantılarına bak. Sen görünen semtte dolaşma, işaretler tasavvufa dairdir. Görünene isnat edilen olaylar o ismin halini açıklar. Bu eserde padişah ve vezirlere ait olaylar yoktur, varsa da yanlışlıkla yazdım. Âlemdeki olayları ne ara de de sor, sen Allah’a yakın olmaya bak (Sıdkî, yz.: 1a).

Besmeleyle başlayan ve eserin mukaddimesi mahiyetindeki sonraki bölüm de on iki beyitten oluşan mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Allah’a hamd ve peygambere selamdan sonra kendi ismini de burada zikreden Sıdkî, bu bölümde, İbnü'l-Arabî'nin dünyanın geleceğini hep yazdığını, kendisinin de Şeyh'in söylediklerini suret resimleriyle birlikte tercüme ederek 1230'dan 1300'e (M.1815/1883) kadar Anadolu'daki Mehdî ile Hamza'nın sırrına vâkıf kişilerin şekil ve simalarını tasvir edip hâl ve meşreplerini yazdığını söyler.

⁷ Bu manzumenin her mısraının sonunda rakamla 1200 yazmakta ve metin kısmında dipnotta belirtilenler dışındaki her mısra ebced hesabıyla 1200 tarihini vermektedir.

Eserin 2a-10b sayfaları arasında her biri 12 beyitten oluşan 18 adet manzume vardır. Bu manzumelerden 3a sayfasındaki manzume gazel, geri kalanları mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 2a sayfasındaki kuş figürü ile 3a sayfasındaki hilal-yıldız çiziminin dışında kalan 16 manzumenin her birinin üstünde kendisinden bahsedilen kişinin resmi mevcuttur. Bu kişilerin fiziksel ve karakter özelliklerine yer verilmiştir. Kiminin isimleri zikredilip mesleklerinden bahsedilmiş ve ölümlerine tarih düşülmüştür. Eserin dikkati çeken yanı, bahsedilen kişinin ölümünden sonra meydana gelecek olaylara her bir manzumenin son beyitlerinde yer verilmiş olmasıdır. Bu kişiler ve özellikleri, tasvir edilen resimleri ve ölümlerinden sonra meydana gelecek olaylar şöyledir:

Özellikleri Anlatılan Kişinin Tasviri	Kişinin İsmi, Mesleği, Fizikî ve Yaradılış Özellikleri	Kişinin Ölümünden Sonra Meydana Gelecek Hadiseler
	Âhir zamanda geleceğine ve İslam'ın dünya hakimiyetini gerçekleştireceğine inanılan kurtarıcı kişi: Mehdî. (Yüzü örtülü olarak çizilmiştir)	1200/1786'da gelecek tamamlanacak, Mehdî Hak dinine yardımında bulunacak.
	Cesur, uzun boylu, pehlevan suretinde Allah'ın aslanı, esmer ve çiçek yüzlü, şeker sözlü, sakalının yarısı ak, yarısı siyahtır. Başına külah giyer, akıllı kişi.	Anadolu'da veba salgını olacak ve bu asır kadınları kısır olacak.
	Hak âşığı, erkek görünüşlü bir kadın. Altmışlı yaşlarında ölmüştür.	Dünyada elli yıl mutluluk olmayacak, Erdebil ve Şat nehirlerinin suları çekilecek.
	İsmi Hacı Mennân'dır. Karaman'da yaşamaktadır. Çok kişinin derdine derman bulmuştur. Hindi gibi zayıf, esmer, kısa boyludur.	On bin kişi canından ayrılacak, insanlar arasında uzun zaman sevgi olmayacak, fitne artacak.
	İsmi Hilmî Beg'dir. Kuşçudur. Güzel yüzlü, orta boyludur. Hamam müptelasıdır. Bir kadına aşırı derecede tutulmuştur fakat sonradan ümidi kesmiştir.	1154/1741 yılında ölmüştür. Anadolu'ya yüzü kara Deccal gelecek, İslamiyet perişan olacak. Sonra Mehdî gibi biri gelecek, dünya ferah bulacak.

	Allah'ın özenerek yarattığı daima mutlu, temizliğiyle adeta secde edilebilecek biridir. Fakat dış görüntüsüyle içi oldukça farklı biri.	1213/1799 yılında ölmüştür. Ölümünün işareti bir yangın olacak, Eflak ülkesi isyan edecek.
	Allah'ın inayetiyle bu asırda Hayder yaradılışı olarak doğan, on yaşında imam olmuş, mahlası Sultanım olan kişi.	Ölümü herhangi bir musibete işaret değildir.
	Hakkî Efendi. Güzellerle dostluk eden, sevgilisinin aşkıyla mest ve bu yönüyle meşhurdur.	İki devlet savaşacak, kafirler kaybedecek, yeni bir şah tahta çıkacak. Üç yuvarlakla üç kızıl hokkayla halka acayip bir oyun çıkaracak. Kimsesiz kişi oyunu bitirecek, söylenti yayılacak.
	İsmi Bayram'dır. Altımermer'de oturur. Berber dükkanında oturur, kimse ne sattığını sormaz. Allah dostu, mürşid-i kâmil, tüm dinî ilimlere hakim biridir.	Ölümü keder müjdecisidir ve dünyadaki rahatlığın sonudur.
	Teni esmerdir fakat yumuşak huy, ilim ve olgunluk onda toplanmış, kendisini karanlığı aydınlatan bir muma çevirmiştir. Oğlu da kendisi gibidir. Bunlar, gönül ehli kişilere göz aydınlığıdır, bunları sevmeyen kör olur. Baba ile oğul arasında hiç fark yoktur adeta iki surette tek can gibidirler.	Bunların ölümü Allah'ın musibetidir. Tüm Kıpçak darmadağın olacak, bir zalim Mısır'ı alt üst edecek, felek Osmanlı padişahına hançer vuracak, yanan ateş beyaz ve siyah olacak, Allah iki denizi cehennem edecek. Bir kel İslam'ı sıkıntıya sokacak ve Müslümanlara döngel yedirecek.
	Unvanı Hirmenî Baba'dır. Karıncalı Kasaba doğumludur. Mükemmel bir insan, ilim ve irfan konusunda üstündür.	Ölüm tarihi Anadolu'nun harap olacağı tarihtir.

	<p>Rahmî Efendi. Görünürde bir molladır, alemin kutbu olmuş, gizli sırlara erişmiştir. Yüz oğlu vardır.</p>	<p>1220/1805 yılında ölmüştür. Rahmî'nin ölümünde Acem ülkesi fitne bulacak, torunları sırlarını yüceltecek, Tiflis yerin dibine geçecektir.</p>
	<p>Manisa'da Hekimbaşı Abbas. Gönül ehli kişilerin baş tacı, bilgin, sözleri aşk derdine deva, hastalara şifadır. Beyaz kedi beslemektedir. Uzun yaşamış, doğuştan kördür.</p>	<p>1212/1798 yılında ölmüştür. Ölümünden sonra iki büyük devlet başsız kalacak, kemal ehli kişiler ayak altında kalacak, mazlum kanı saymak helal olacak, Dünyada çeşitli gruplar olacak ve kavgaya bitmeyecektir. Bu yazılan asrın sonudur. Bu kasrın her sütunu yıkılacaktır. Yüz yılda alem alt üst olacaktır. Müellif bundan sonrasını söylememektedir.</p>
	<p>Asker zümresinden, on iki bin askerin rehberi, kendinden öncekilerin yolundan gitmez, sonrakilere yol gösterir. Onun yardımıyla padişah galip olmuş, İslam, Kırım ve Taman'ı almıştır.</p>	<p>Padişahla aynı zamanda ölmüşlerdir. Ölümünden sonra insanlar çok üzülecek, veba salgını İstanbul'u yıkacaktır. Anadolu'da kötü bir domuz çıkacak fakat bir aslan onu yırtacaktır.</p>
	<p>İsmi Abdullah'tır. Konyalıdır. Güzel yüzlü, orta boyludur. Şeytanın sırlarını fethetmiş, karanlık içinde âb-ı hayâtı bulmuştur. Bir erkek gönlünü sihirle kendine bağlamıştır. Bu kişi onun kalbini aşk cenneti etmiştir.</p>	<p>Ölümü dünyayı çok kedere sevk edecek, Mısır, Şam ve Halep'te ihtilal olacak, Arap ordusu kana bulanacaktır. Bir tahtta iki şah oturacak, sipahilerin vaziyeti satranç tahtasına dönecektir.</p>
	<p>Sürekli Allah'a yakaran ve O'nun iltifatına mazhar olmuş, ilimlerin kapılarının kilidi, Hz. Ali'nin sırrının varisidir. Çok zaman bu zatın benzeri kimse gelmemiştir.</p>	<p>Ölümünden iki sene sonra Bosna zalimin eline geçecek, kafirler Fas'ı harap edecek, Sind (Pakistan) ve Çin harap olacak, çok yerde kıtlık olacak ve yüz elli bin insan ölecektir.</p>

11a-14b sayfaları arasında her biri birer matla beytinden oluşan 46, biri de iki beyitlik parçadan oluşan toplam 47 suret resmedilmiş ve bu suretler hakkında kısa

bilgiler verilmiştir. Zikredilen sayfa aralıklarında her bir sayfada 6 resim ve altlarında birer matla beyti bulunmaktadır.⁸

Sıdkî, eserin 15a sayfasında 12 beyitlik “Ta’rif-i Ricâl-i Hamzaviyye” başlıklı mesnevi nazım şekliyle yazılan manzumede, eser içerisinde haklarında bilgiler verilen kişilerin bu tarikata mensup olduklarını söylemekte, Hamzaviyye tarikati hakkında bilgiler verip daha çok “çile”nin önemini vurgulamaktadır.

15a-15b sayfalarında, yine mesnevi nazım şekliyle ve 12 beyitlik “Su’âl-i Mukaddere Cevâb” başlıklı manzumede daha çok ilahi aşk üzerinde durulmaktadır.

Eserin belki de özeti mahiyetindeki “Havâdis-i Rûm” başlığını taşıyan son bölümü de mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır ve 44 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümün ilk beyitlerinde Sıdkî, Şeyh-i Ekber (İbnü'l-Arabî)'in Anadolu'daki olayları keşf ile ortaya koyduğunu, “Sihhatü'l-yevm fi havâdisi Rûm” ismi ile resmettiğini, bir söz ustasının zikredilen asrı ayırıp sırları keşfettiğini, bunun Hak ilmi olup kaderin gerçekleşeceğini ve kimsenin bunun neden nasıl olduğunu sorgulayamayacağını söylemektedir.

Şeyh-i Ekber keşf ile itdi ‘ayân
Müstaķil hâdişât-ı Rûm’ı beyân
Şihhatü'l-yevm fi havâdisi Rûm
Nâmı ile idüp anı mersûm
‘Aşr-ı mezkûrı eyleyüp ifrâz
Keşf-i râz itdi bir sühân-pervâz
‘İlm-i Hâķ’dır kader olur icrâ
İdemez bunda kimse çün u çirâ (Sıdkî, yz.: 15b)

Bu girişten sonra Sıdkî “Dinle ammâ ki sonraki hâli / Kur’a-i tâli’deki fâlî” beytiyle birlikte Anadolu’da meydana gelen yangın, kıtlık, veba salgını, halkın rahatlığı ve eğlence düşkünlüğünden bahseder.

Rûm’da ola şulh u emn ü qarâr
Gire zabt u idâreye emşâr
Ola ‘âlemde herkes âsûde
‘Aş u nûş u şarabla âlûde
Killet üzre ola harîķ ü vebâ
Ola râyic metâ‘-ı zevķ u şafâ
Bu zamân Rûm’daki olan râhât
Olmamışdır cihânda çok müddet

⁸ Bu bölümle ilgili örnek resimlere makalenin sonunda “Ekler” kısmından yer verilmiştir. Ayrıca, yazmadaki tüm resimler için bkz.:

https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN620028874&PHYSID=PHYS_0001

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020), s. 93-132.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 1 (Summer 2020), pp. 93-132.

Bir zamān böyle hoş geçer āvān
Tā ki bu ni‘mete olup küfrān (Sıdkî, yz.: 16a)

Sıdkî bu bölümün son beyitlerinde önce rahatlık ve refahtan bahsedip ardından kıyametin geleceğini çağrıştıran ifadeler yer verir.

Bereket vire hāşılāta İlāh
Gele aḥvāl-i nāsa vüs‘ü refāh
On yedi yıl muḳırr ola bu nizām
Çünkü bulur zamān-ı vaḳti ḥitām
Güneşin ğarbdan ṭulū‘ına baḳ
Ḳapanur tevbe ḳapusu muṭlaḳ
Ya‘nī kim ḳalmaya maḥall-i recā
Ġarḳ-ı ṭūfāndan olur mı rehā
Sūziş-i fitne vü fesād ü ğād
Eyleye ḥāl-i ‘ālemi berbād
İRme ol vaḳte görme ol günü
İrişen göre baḥt-ı vājūnı (Sıdkî, yz.: 16b)

Vezin Kullanımı, Dil ve İmla Özellikleri

Müellif eser boyunca “fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün” veznini kullanmıştır. Metnin genelindeki vezin tatbiki başarılı kabul edilebilirse de bazı teknik kusurlar göze çarpmaktadır. Bunlardan bir kısmı fazla ya da eksik hece/lerden kaynaklanmaktadır. Beyitte mevcut kelimenin çıkarılması halinde veznin düzelebileceği ifadeler metinde <> işaretleri arasında gösterilmiştir.⁹

<Ya‘nī> biñ iki yüz otuzdan üç yüze dek
Rūm‘a aşḫāb ḥālinden gelecek (Sıdkî, yz.: 1b)

Gele taḥḳīḳ yüzün yaşında imām
Zıkr-i sālē bu oldı menbā (Sıdkî, yz.: 3a)

Bu kerem şükrine sezā dirse
Kilk-i dil bence bī-hemtā (Sıdkî, yz.: 3a)

Ḥilmī Beg pek büyük erdir
‘Āşīḳān-ı Ḥudā‘ya rehberdir (Sıdkî, yz.: 5a)

Yaradılmış<lar>da az olur bu vücūd
Cebhe-i pāki cāygāh-ı sūcūd (Sıdkî, yz.: 5b)

Ne şatar kimse<ne> şormaz ol merde
Oturur bir dükān-ı berberde (Sıdkî, yz.: 7a)

⁹ Metin içerisinde görülen “<>”, “_” ve kimi seslerin eğik yazımı Köksal’ın teklifleri dikkate alınarak yapılmıştır (2017: 47).

Ola hem-‘aşrı Fâcî vü Bekâr Çelebi
Mürşidânîñ bu oldı münteħabı (Sıdkî, yz.: 8b)

Fevti târîhi Raħmî’niñ ğayrî
Ğayrı ola o vâriş ayrı (Sıdkî, yz.: 8b)

Saňa lâzımsa er ara bul <bu> eri
Şâm-ı ğarbda köseciler pîri (Sıdkî, yz.: 12b)

Yâr-ı ğâr-ı kulüb-ı münkesirîn
‘İlm-i ta ‘bîrde İbn-i Sîrîn (Sıdkî, yz.: 13b)

Ya ‘nî kim ħulq-ı ħilqat-i âzâl
Her ‘amel için oldı İzid bir ħâl (Sıdkî, yz.: 15b)

Cesed-i ‘âleme gele <ħiss ü> kuvvet
Gösterür ħazret-i Ĥudâ kudret (Sıdkî, yz.: 16b)

Metinde medli ve zihafı hecelerden kaynaklanan bazı vezin aksaklıkları da bulunmaktadır. Bu tip durumlardaki sesler, metin içerisinde eğik olarak gösterilmiştir.

Şeref ü ħadri cümle zâhirdir
Bed ü nîkde ismi Tâhirdir (Sıdkî, yz.: 4b)

Gerçi irşâda sa ‘y ider ħalkı
İder ifşâ sırr-ı eşer-i Ĥaĥ’ı (Sıdkî, yz.: 6b)

Şairlerin gülistân/gülsitan, İskender/Sikender, Edirne/Edrine, İstanbul/Sitanbul gibi bazı kelimeleri vezne uydurmak için yaptıkları harflerin yerlerini deĝiştirme işlemleri sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Ancak aşağıdaki beyitte bu işlemi müstensih bu işlemi yapmayarak vezinde aksamaya sebep olmuştur.

Bunlarıñ fevti nâsı ide zebûn
İde vîrân İstanbul’ı tã ‘ün (Sıdkî, yz.: 9b)

Eserde müstensihin kim olduğuna dair bir kayıt bulunmadığı için müellifin kendi kaleminden çıkma ihtimali de göz önünde bulundurulabilir. Dolayısıyla metinde görülen kimi yazım yanlışları müstensihin bilgisizliğine noktalı harflerdeki eksik noktalardan kaynaklanan hatalar da dikkatsizliğe ya da ciddiyetsizliğe bağlanabilir. Bu tip hatalar metinde dipnotlarda gösterilmiştir. Aşağıda gösterilen tespitlerdeki ilk kelimeler aslî şekillere, ikinci kelimeler metinde yazıldığı şekillere aittir.

Nokta eksikliği ya da nokta fazlalığının görüldüğü hatalar:

ma‘nâ>maĝnâ, nüşha>nüşha, buĝz>ba‘z, cüz’et>cür’et, fâriĝu’l>fâri‘u’l, meczüb>mezcüb, zann>tan, servet/servet, ħâzır>ħâzır, fevti>ħuvveti, ħancer>ħançer, başsız>bassız, maħzen>maħzen, Ĥızır>Ĥızır, isti‘âb>istib‘âb.

Ek yazımında görülen hatalar: Ķalbiñiñ>kalbiniñ, eliñe>eline, Ķalbiñi>kalbini, bâñın>bâñınıñ, eliñe>eline, añladıñ mı>añladın mı.

Nüsha Tavsifi

Kitâbu'l-Aktâb'ın tespit edilebilen tek nüshası, Berlin Milli Kütüphanesi'nde (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. Or. Oct. 3638 künyesiyle kayıtlıdır. 230x125-180x85 mm ölçülerinde, iki kapağında ebru deseni bulunan vişne rengi ciltte, aharlı, sarı kağıtlara ta'lik hatla, muhtelif renkli cetvelli, çift sütun üzerine yazılmıştır. Başlıklarda kırmızı, metinlerde siyah mürekkep kullanılmıştır.

Nüshada çeşitli resimler bulunduğu için satır sayısı muhtelifdir. Toplam 20 varak tutarında olan nüshanın 1a-2b sayfaları kırmızı ve mavi, 3a-7a arası mavi, 7b-10b arası saufalar ile 15a sayfası sarı cetvellidir. 11a-14b arası sayfaların cetvelleri ise altın yaldızlıdır. 17a-20b arasının cetvelleri ve satırları çizilmiş ancak sayfalar boş bırakılmıştır.

Nüshanın 2a-10b sayfaları arasında 16 kişiye ait suret resmi, 1 hilal-yıldız, 1 kuş resmi bulunmaktadır. 11a-14b sayfaları arasında ise her sayfada 6, bir sayfada 5 resim olmak üzere 47 suret resmedilmiştir. Böylelikle nüshada, 63 kişiye ait suret resmi, bir kuş ve bir hilal-yıldız olmak üzere toplam 65 resim bulunmaktadır.

Müstensihi belli olmayan nüshanın herhangi bir yerinde istinsah tarihi, temellük kaydı gibi bir kayıt da bulunmamaktadır.

Kitâbu'l-Aktâb'ın Metni

Ḳā'ide-i Remz-i Cifr
Kitâbu'l-Aktâb
[fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]
Diñle evvel ḳavâ'id-i cifri
Tâ ki zâhir ola saña sırrı
İbtidâ baḳ ki var mıdır telmîḥ
Yoḳsa telmîḥ ider sözi taṣrîḥ
Ba'de¹⁰ taṭbîḳ idüp mu'ammâya
Hem luğaz resmi üzre ma'nâya¹¹
Ḳalb u taṣḥîf u tefrîḳ ü ta'bîr
Eyleme diḳḳat itmege taḳṣîr
Yoḳsa bunlar ḥisâb-ı ebced it
O ḥisâbla muṭâbaḳatna git
Bu cihet[-i]le diñle lafzını al
Fârisî ise Tûrkî ola me'âl
Tûrkî ise 'Arabcadır maḳṣûd
Ola maḳṣûd ṣarîḥaten meṣḥûd

¹⁰ ba'de: ba'dehû, nüsha.

¹¹ ma'nâya: maḡnâya, nüsha.

Harfi ma'lûm ise olur tahir
Degil ise sıbâka ol nâzır
Semt-i zâhirde olma sen sâ'ir
Remz-i merheb taşavvufa dâ'ir
Zâhire 'azv olan havâdisler
Ol adın hâlini beyân eyler
Bunda yok vâkı'ât-ı şâh [u] vezîr
Varsa¹² tağlîten eyledim tahtır
Ne ara vâkı'ât-ı kevni ne şor
Şâh-ı kurb-ı cenâb-ı Haqq olagör
[1b]
Bi'smi'llâh'ir-rahmâni'r-rahîm
Hamd u şükr-i¹³ hudâ-yı Hayy [u] Kadîm
Evvelîn her suhan ki güft fehîm
Sâniyâ bî-'aded derûn[i] selâm
Be-cenâbî ki hest fahr-ı enâm
Ba'de 'ilm-i gavâmızı bî-kem
Şöyle tahtır ider zebân-ı kalem
Dimedi hîc muğayyebâtı Hudâ
Kaldı mechûl rumûz-ı fi'l-i gadâ
Lîk râşih olanları Allâh
Bâ'zî âşârdan ider âgâh
Şeyh-i Ekber güzîn-i fahr-i 'Arab
Yazdı müstağbelât-ı 'âlemi heb
Suhan-ı Şeyhi Şıdkî-i kemter
Terceme eyledim be-resm-i şuver
<Ya'nî> biñ iki yüz otuzdan üç yüze dek
Rûm'a aşhâb hâlinden gelecek
Ne kadar var ise bu 'aşr içre
İrecek sırr-ı Hazret-i Pîr'e
Vâkıf-ı sırr-ı Hamza vü Mehdî
'Âlem-i kenz-i mahtî-i Şamedî
Şekl ü simâların idüp tahtır
Hâl ü meşreblerin idüp tahtır

¹² varsa: var ise, nüsha.

¹³ şükr-i: şükr ü, nüsha.

İtdim āyīne-i hükm-ile benām
Görinür çünki şüret-i ecsām
[2a]
Vaqtine nisbet itmedüm taķrīb
Ṭabaķāt eyledim [itdim] tertīb
Eyle her lafzını hisāb u yekūn
Göresin bunda tā ki sırr-ı şu'ūn
Gelmez ise hisāba var taķrīf
Eyle naķl-i lisān ile taşhīf
Tevriye ķalb kesr ü başt-ı kebīr
Eyleme bu ķavā'ide taķşīr
Cümlesin eyledim be-ķavl-i kibār
Şart-ı telmīh-i fenn ile izhār
'Aynıdır cümleten bu resm-i şuver
Eyle izhāra bezl-i naķd-i hüner
Kisvesi ile fi'li hālidir
Anı zann itme sen ki hālidir
Eyledim hilyesi ile tazrīh
Vāķıfāne olur ķatı vāzih
Mantıķu'ṭ-ṭayrı eyledim ifşā
Tā ki vāķıf ola buña zuraḫā
Bileler şübhesiz¹⁴ 'azīzānı
Ehl-i taķlīdi bād-ı vīzānı
Budur ammā niyāz-ı 'abd-i faķīr
Her ki bu nüşhamı¹⁵ ider taķrīr
Bulalar bir muşavvir-i üstād
Virmeye tā ki resm-i şekle fesād
[2b]
Re's-i her mā'ide gelür bir er
Ki bu dīn ehline i'āne ider
Aña Mehdī didi vuķūf ehli
Līk var anda daķı sırr-ı celī
Her yüzüñ bir imāmı var gelmiş
Bu şahīhdir begim degil yañlış
On ikinci imām Mehdī'dir
On ikinci mā'ide 'ahdīdir

¹⁴ şübhesiz: şübhe ser, nüsha.

¹⁵ nüşhamı: nüşhamı, nüsha.

Biñ iki yüzde hatm ola gelecek
Din-i Haqq'a i'âne eyleyecek
Ola biñ üç yüzüñ re'isi ve ger
Buğz¹⁶ iderdik anı bileydik eger
Açma ol bâbı koy dura mesdūd
O zamānda olur o da meşhūd
Biz hemān vaqtimizi hoş görelim
Şükr ile 'aşrımızda dem sürelim
Gelecekler ider bize reşki
Añla cānā "hıtāmuhū müşk"¹⁷
İtdi tebşir bu vaqti Şeyh-i Kebir
Nice evşāf ile idüp taħrīr
Daħı āşārda çok işāret var
Naşş-ı Qur'ān'da beşāret var
Şükr-i Yezdān ile imām-ı zamān
İtdi tārīh-i vaqti böyle beyān
[3a]
[Ġazel]
Yine biñ iki yüzde itdi¹⁸ Ĥudā¹⁹
Afķarına 'ināyet-i kübrā
Gūş-ı vicdānıma irdi hātifden
Ķudret ü yümñ-i emr ile bu şadā
"Ķi 'ināyet Ķi 'āṭifet Ķi himem
Kül şüde cüz'et²⁰ in dem ey şeydā"²¹
Ķün baña nefħa oldı rüh-ı Mesih
Tā ebed sürmedi ķālim şāhā
Bī-'aded ism ü tenle sırr-ı Raħīm
Bir vücūd oldı ser-te-ser cüdā

¹⁶ buğz: ba'z: nüsha.

¹⁷ hıtāmuhū miskun": "sonrası miskun". Mutaffifin suresi 26. ayetten kısmi iktibas.

¹⁸ Bu mısradaki müstensih "iki yüz" kelimesinde tek "ye" harfi kullandığı için ebced hesabına göre 1200 çıkması gereken tarih 10 sayı eksik (1190) çıkmaktadır.

¹⁹ Bu gazelin -dipnotlarda belirtilenler dışında- bütün mısraları ebced hesabıyla 1200 tarihini vermektedir ve şiir boyunca her mısraın sonunda 1200 sayısı yazmaktadır.

²⁰ cüz'et: cür'et, nüsha.

²¹ "Bu nasıl yardım, bu nasıl esirgeme, bu nasıl himettir ki ey divane, senin küçücük bir parçan kâmil bir bütün oldu."

Heb o şahş ola bu kelām ādem²²
Böyledir ‘ibret-i cemāl ammā²³
Gele taḥkīk yüzün yaşında imām²⁴
Zīkr-i sāle bu oldı menbā²⁵
O dem-i ḥayr u rüz-ı ‘ālīde²⁶
Oldı baña ḥuşuş-ı raḥm u ‘aṭā²⁷
Bu kerem şükkrine sezā dirse
Kilk-i dil bence ...²⁸ bī-hemtā
Olsa her mışra ‘ında ebyātīñ
Sāl-i feyzim ‘aceb mi ola āyā
Kudret öyle ‘azīze lāyıkdır
Ki_ola hem her cihetle de yektā
Eyledim vaqt-i şāḥibiñ telmīḥ
Resm-i cifr üzre kesr ile imlā
[3b]
Gele bu zāt-ı fāriḡu’l²⁹-‘ unvān
Kırk sene ola ḡavṭ-ı ‘ālemiyān
Seḥm ü seḥm ile kāmety bālā
Pehlevān şüretinde şīr-i Ḥudā
Esmerü’l-levn hem çiçek yüzli
Şaçma ḡüftār ile şeker sözli
Şakalın nuşfi aḡ nuşfi siyāh
Giye başına ḡāhī ḡāhī külāh
Dime meczūb³⁰ o ‘aḡl-ı mümtāza
İder ‘aḡlıyla ‘aḡlı şad pāre

²² Mısranın ebced hesabına göre tarihi 10 sayı eksik (1190) çıkmaktadır.

²³ Mısranın ebced hesabına göre tarihi 65 sayı eksik (1045) çıkmaktadır.

²⁴ Mısranın ebced hesabına göre tarihi 8 sayı fazla (1208) çıkmaktadır.

²⁵ Bu mısra hem vezin hem mana hem de ebced bakımından problemlidir. Beytin ilk mısrasında “yüz” yaşından söz edildiğine göre ikinci mısradaki “Zīkr-i sale” ibarresini “Zīkr-i şad-sāle...”, “bu oldı” ibaresini de “oldı bu” şeklinde düzeltildiğinde vezin ve anlam kısmen düzelirse de mısraın son kelimesi olan “menbā” sözlüklerde bulunamamıştır. Müellif manaya da uygun düşen “menba” yerine tarihe ve kafiyeeye uygun düşürmek için mi böyle bir imlayı tercih etti yoksa kelimeyi böyle mi biliyordu? Bu sorulara cevap verebilmek imkânının mahrum olduğumuz için olduğu gibi aktarmayı yeğledik.

²⁶ Mısranın ebced hesabına göre tarihi 8 sayı eksik (1192) çıkmaktadır.

²⁷ Mısranın ebced hesabına göre tarihi 6 sayı eksik (1194) çıkmaktadır.

²⁸ Mısrada bulunması gereken bir kelime eksiktir veya yazılmamıştır. Vezinde ve mısranın tarih hesabındaki eksiklik (622) de bunu göstermektedir.

²⁹ fāriḡu’l-: fāri’u’l-, nüsha.

³⁰ meczūb: meczūb, nüsha.

Ṭavr-ı cezbeyle³¹ 'aklı cem' eyler
Sırr-ı meknûnı heb 'ayân söyler
Nazarı düşse mürde üzre o ân
Şeref-i 'aynı vire mürdeye cân
Aña vâsıl olur ehibbâmız
Cümle hullânımız eviddâmız
Diğkat itsün kelâmına yârân
Ekşerî sözleri hevâ-yı cihân
Değişüp soñra ismini kıoya Lâ
Diyeler irci'î be-ķurb-ı Ḥudâ
Ḥadd-i 'ömri ḥudûd-ı Rûm'a irer
Hemîn ol an civâr-ı Ḥaķķ'a gider
Rûm'a ṫâ'ün ider ḥasâr-ı 'azîm
Hem ider Ḥaķ nisâ-yı 'aşr[ı] 'aķîm
[4a]
İttifâķ eylemişdir ehl-i buṫûn
Ki bu 'aşr içre ehl-i ḥâle bütûn
Fâ'ik ü râciḥ olmalı muṫlak
Bir zen-i merd-sîret 'âşık-ı Ḥaķ
Zehre yok bunda 'ucb u da'vâya
Kimseniñ var mı ḥaddi ğavĝâya
Vaşfını şöyle yazdım muḥbir-i ḥâl
Ki_aña nisbetle sâ'ir ehl-i kemal
Şemse nisbetle kevkeb-i vâḥid
Bedr ola ism-i pâkine şâcid
Aldı destine ṫop-ı çevĝânı
Çaldı ṫop gibi arz u erkânı
Kalmadı ḥic cihât-ı dil ḥâlî
Ki_olmaya feyz-i aķdes-i mâlî
Cümleniñ ḳalbini taşarruf ider
Bunu zann³² itme ki taḥalluf ider
Doĝar andan da bir ciger-pâre
Vâķıf olur bu sırr-ı Settâr'a
Daḫı hem resm-i cîm ḳuṫb-ı ḫurûf
Veledidir o cevher-i mekşûf

³¹ cezbeyle: cezbeyle, nüsha.

³² zann: ṫan, nüsha.

Sinn-i sittinde çün ire kâma
Hicret ide civâr-ı ‘allâme
Elli yıl qalmaya cihânda neşât
Çekile nehr-i Erdebîl ile Şağ
[4b]
Vasfını diñle Hâcî Mennân’ın
Eşrefidir bu ehl-i ‘irfânın
Ġâyetü’l-ġâye ülfete mâ’il
Ola ‘ilm-i Muḥammed’e nâ’il
Şeref ü ḳadri [cümle] zâhirdir
Bed ü nîkde ismi Ṭâhirdir³³
İde derdine çok kesîñ dermân
Meskenidir anıñ Büyük Ḳaraman
Bir fenâ şan’ata olur mecbûr
Kendin eyler bu vech ile mestûr
Diñleme sen o güft ü gûya hemân
Derdiñe andan iste sen dermân
Dâ’imâ var elinde bir nîşter
Hem ṭaḳar bir eline engüşter
Söyledim işte saña şan’atını
Diñle imdi şıfât u şüretini
Hindî gibi za’îf ü esmerdir
Ḳâmeti daḡı ġâyet aḳşardır
Ḳaḳ’ın iḡsânıdır bize o vücûd
Sırr-ı zâtın muḳaddes ide Vedûd
Terk idince bu şüreti bî-şekk
Cândan on biñ kişi ola münfekkk
Çok zamân olmaya maḡabbet-i nâs
İñleye fitneden bu vâzide ṭâs
[5a]
Ḳilmî Beg pek büyük erdir³⁴
‘Âşîḳân-ı Ḳudâ’ya rehberdir
Şâb-ı emred iken ola vâşıl
Ola esrâr-ı Ḳamza’ya nâ’il

³³ Mısranın vezni kusurlu.

³⁴ Mısranın vezni kusurlu.

Dergehi ola Ka'be-i huccâc
Bunuñ oynında mât olur Leclâc
Ola bir şâh-ı 'âlîye³⁵ ğâlib
At sürenler buña ola hâ'ib
Kuşcıdır uçırır nice biñ kuş
Şâhbâzım degil bu er baykuş
Emlahü'l-vech evsaţu'l-kâme
Mübtelâdır duhûl-ı hammâma
Ġâyetü'l-ġâye bir zene mecbûr
Gelür ammâ nihâyetinde fütûr
Terk olunca velî zen-i³⁶ ma'hûd
Kurbına da'vet eyleye Ma'bûd
Fevti târihidir bunuñ mollâ
Ola fevti nişânı kaht u ġalâ
Hilmî Beg çünki terk-i kâlib ide
Yazdılar bunda bir 'acîb hürde
Gele Rûm'a yüzi kara Deccâl
Ola İslâmiyân perîşân-hâl
Lîk soñra bulur refâh 'âlem
Mehdî gibi irişür bir âdem
[5b]
Hele bu şüreti temâşâ kıl
Kâlbiñiñ³⁷ sen ġubâr u pasını sil
Eylemişdir cenâb-ı Zu'l-âlâ
Bu vücûd-ı kerîmi müsteşnâ
Yaradılmış<lar>da az olur bu vücûd
Cebhe-i pâki câyġâh-ı sücûd
Dâ'imâ münbasıţ müferrih-i kâlb
Fârihü'l-bâldir sürür ile heb
İsmi zâtı gibi Hudâ'ya karîb
Görine 'âleme habîb ü lebîb
Şüret-i zâhiri olur şervet³⁸
Setr ider hâl-i bâtının³⁹ devlet

³⁵ 'âlîye: 'âlîbe, nüsha.

³⁶ zen-i: zen-i, nüsha.

³⁷ Kâlbiñiñ: Kâlbiñiñ, nüsha.

³⁸ şervet: servet, nüsha.

³⁹ bâtının: bâtınıñ, nüsha.

Şekl-i münkirde görine halka
Şive eyler bu vech ile Hakk'a
Kaşı üstindeki olan hali
Faş ider saña mahfi ahvâli
Eliñe⁴⁰ geçse dâmeni pek tut
Eyle bu şüretini kendüye put
Lât u 'Uzzâ'ya beñzemez bu şanem
Secde eyler bu veche beyt ü harem
Fevti târîhi sırr-ı hasbidir
Çünkü kendünüñ aşlı ğarbîdir
Ola fevti nişanı bir ahrāk
İde 'işyân memâlik-i Eflāk
[6a]
Kime yüz gösterürse feyz-i Hudâ
Şâh-ı 'âlem olur olursa gedâ
Kesbî olmaz 'inâyet-i Şamedî
'İbret al diñle bu 'aceb şadedi
Doğar Allâh 'inâyetiyle bu sâl
Hulq-ı Hayder'de bir vaşiyi-i kemâl
On yaşında imâm ola cânım
Mağlaşdır anıñ bu sulţânım
İktidâ eyler aña ser-tâ-ser
Zât-ı Hakk'ı bilen dilâverler
Söyle müstağnîdir degil halka
Nâz ider belki her zamân Hakk'a
Luţf ile kime dirse bî-çâre
O kesi Hakk harâm ider nâra
Kime düş olsa luţf ile nazarı
Anda da zâhir ola hâl eşeri
Yüzine baksa şevk ile münkir
Feyz-i Bârî aña dahı hâzır⁴¹
Kudret ü kuvvetini eyle kıyâs
Ola anıñ tufeyli cümle bu nâs
Seve şeyfânı hem ide la'net
Bunda hatm ola sırr-ı beyz ü 'anet

⁴⁰ Eliñe: Eline, nüsha.

⁴¹ hâzır: hâzır, nüsha.

Fevti⁴² daħı degil meşâ'ibe dâl
Lîk maķşûd olur cihānda kemâl
[6b]
Bu 'azîziñ cemāline pek baķ
Nûr-ı 'aşķıyla şem'-i ķalbiñi⁴³ yaķ
İsmi Hakkî Efendi'dir belle
Yedi ĥarf ile sen ĥisāb eyle
Mest ola 'aşķ-ı yār ile ĥāyet
İde ĥüb-şüretān ile ülfet
İ'tirāf ide ĥāline 'ālem
Ola 'ālemde müştehir ādem
Gerçi irşāda sa'y ider ĥalkı
İder ifşā sırr-ı eşer-i Hakk'⁴⁴
Az ola lîk sālîk feyzi
Mu'tedil ola baş ile ķabzı
Kāfir ismiyle bir vilāyetde
Doĥa ol menzil-i vilāyetde
Fevti tārīhidir anıñ ırmaķ
Türbesinde yatur yeşil ũorlaķ
İki devlet ide ķıtāl ü nizā'
Ola 'ālemde çok fiĥān ü fezā'
'Āķıbet ola kāfirin maĥlûb
Lîk bir şāh-ı nev ala mañşûb
Çıķarır bir 'aceb oyun ĥalka
Üç yuvarlaķla üç kıızıl ĥoķķa
Bitürür oynını o bî-kes de
Pek tevātür olur bu iş fesde
[7a]
Ķanlıca ķāđisi büyük mollā
Ola bu 'ālî-şāna baş ķalfā
Altımermer'de oturur şimdi
Yediķule'yle var 'aceb derdi
Adı Bayram olur bunuñ dilde
İki bayram iderse bir yılda

⁴² fevti: kuvveti, nüsha.

⁴³ ķalbiñi: ķalbini, nüsha.

⁴⁴ Mısranın vezni kusurlu.

Ola 'irfān-ı Hakk ile ma'lūm
Çirk-i dünyā-yı dūnda ma'sūm
Mürşid-i kāmīl 'ārif-i bi'llāh
Cümle 'ilm-i İlahīye āgāh
Ne şatar kimse<ne> şormaz ol merde
Oturur bir dükān-ı berberde
Kuṭb-ı 'aşr oldığında dil şahid
İtsün Allāh beni aña şāgird
Feyz-yāb ola çok kişi andan
Geçdi ammā ki nām u 'unvāndan
Kimse bilmez haķır ü bī-kesdir
Kadri gerçi palās ile pesdir
Ola fevķi nişānı bu hālet
Sāķıṭ ola kibārdan hürmet
Kesr ola 'işmet-i zükūr u ināş
Bizi koymaya ol zamāne ğıyāş
Hāşılı fevti ğam beşāretidir
Rāḫat-ı 'ālemiñ nihāyetidir
[7b]
Haķ sözidir ricālini her gāh
Kubbe altında setr ider Allāh
Kubbealtı ricālidir bu daḫı
İsm ü resmini añladıñ mı⁴⁵ aḫī
Baķma şüretde reng-i esvedine
'İlm-i Haķ beste zāt-ı erşedine
Hilm ü 'ilm ü kemāli cem' itdi
Kendüyi zulmet içre şem' itdi
Kendü gibi olur bir oğlu da er
Eyle bu nuṭķ-ı kemteri ezber
Kurreteyn-i başardır ehl-i dile⁴⁶
Kör olur sevmeyen buları hele
Peder-ile püserde yok temyīz
İki şüretde bir o cān-ı 'azīz
Ola 'ömr-i peder püser ile bir
İde oğlu yigirmi yıl te'hīr

⁴⁵ añladıñ mı: añladın mı, nüsha.

⁴⁶ dile: zeyle, nüsha.

Bunlaruñ fevtidir muşibet-i Hâk
Târ u mâr ola cümleten Kıbçaq

Mışr'ı bir zâlim ide zîr ü zeber
Şâh-ı Rûm'a ura felek hancer⁴⁷

Yanar âteş ola sefid ü siyâh
İki bahri cehennem ide İlâh

İder İslâm'ı teng-dil bir kel
Ehl-i İslâm'a yidürür döngel

[8a]

Didi Hâyder çü fetḥ ola Ğaydâ
'Âleme bir sürür ola peydâ

Bu degil kal'a vü hişâr fetḥi
Diñle taqrîr idem saña şaḥî

Eyle sen 'ayn-ı lafzî ile hisâb
'Abese virme hâḥıra ḥabḥab

Ola târîhi bu eriñ Ğaydâ
Buluruz cümlemiz sürür u şafâ

Şekl ü şüretde bir kalender cân
Hırmenî Baba'dır buña 'unvân

Mevlidadir Qarıncalı qaşaba
Ola Ter-hoycı h'vâceye aşaba (?)

Qudret ü kuvvet ile fâ'ıqdır
Maḥzar-ı sırr-ı her daḥâyıqdır

Kâmil ü ekmel ü mükemmeldir
'İlm [ü] 'irfân ile mübecceldir

Añlamaz çünki nuḥkını âḥâd
İder ilḥâdı nâs aña isnâd

Vâriş-i sırr-ı Muştafâ'dır ol
Saña lâzımsa durma var ara bul

Durmaz 'âlemde qurb-ı Hâḥq'a gider
Çünki tekmîl sekiz yaşına irer

Fevti târîhidir ḥarâbî-i Rûm
Didi Şeyḥ bunda izâ şiyḥat-ı yûm (?)

[8b]

Diñle bu zât-ı ekmelü'l-hâli
Diyeyim saña vech-i icmâli

⁴⁷hancer: ḥançer, nüsha.

Nāmı Raḥmī Efendi'dir meşhūr
Meskeni Türkce bir cezire olur
Ola hem- 'aşrı Fācī (?) vü Bekār Çelebi⁴⁸
Mürşidānıñ bu oldu münteḥabı
İ'tirāf eyle şānına cānā
Şūret-i zāhirīsi bir mollā
Kıṭb-ı aḳṭāb-ı 'ālem olmuşdur
Sırr-ı meknūna maḥrem olmuşdur
Vāriş-i ḥāli ber-vücūd ancak
Manṭıḳu'ṭ-ṭayrı añlamaz aḥmak
Saña mümkün degil bunu gör[r]mek
Līk ḳābil o vārişeirmek
Maḫhar-ı feyz-i Ḥaḳ'dır ol vāriş
Budur 'ālemde söyleyen ḥādiş
[Kendü] gitdi vü ḳaldı yüz oḒlu
Yüzini gören ola üç tuḒlu
Fevti tāriḫi Raḥmī'niñ Ḓayrī
Ḓayrı ola o vāriş ayrı⁴⁹
Mevt-i Raḥmī'de fitne bula 'Acem
Mevt-i vāriş 'umūm-ı ḫāl-i e'am
İde esrārların ḫafed⁵⁰ taḳdīs
Yire geḫsün 'Acem'deki Tiflīs
[9a]
Zübde-i vāşılīn ü eşref-i nās
MaḒnisā'da ḫekīm başı 'Abbās
Tāc-ı serdir cemī'-i ehl-i dile
Her gören 'ārif olduğunu bile
Sözleri derd-i 'aşḳa ber' ü devā
Bula bīmārlar söziyle şifā
Gelmeye 'ömri içre bir kerre
Besleye dā'imā beyāz hirre
İsm ü tāriḫi oldu çün ma'lūm
Fevti seng-i mezārına mersūm

⁴⁸ Mısranın vezni kusurlu.

⁴⁹ Mısranın vezni kusurlu.

⁵⁰ ḫafed: ḫufedā, nüsha.

Çok yaşar pîr olur bu şahs ammâ
‘Ömri şöñunda ola nâ-bînâ
Fevtine yazdı bir nişan-ı ğarîb⁵¹
Doğa bir zû-zeneb ‘ale’t-tahkîk
Kala başsız⁵² iki büyük devlet
Ayğa düşe söz ola fetret
Ayağ altında kala ehl-i kemâl
Hûn-ı mazlûm ‘idâd olana helâl
Ola ‘âlem tavâ’if-i şettâ
Kaṭ‘ olunmaz cihânda hiç ğavĝâ
Âhiridir bu yazılan ‘aşrın
Yıkılır her sûtünü bu kaşrîñ
Ola yüz yıl[da] herc [ü] merc ‘âlem
İlerüsinden anıñ urmam dem
[9b]
‘Askerî zümresinden ola bu zât
‘Askerî gibi zâhirü’l-âyât
O kul oğluna kuldur ehlu’llâh
Vaşf-ı hâlinden olasın âĝâh
On iki biñ ere ola rehber
İde feyzi kulüb-ı nâsa eşer
Peyrev olmaz sülûk-i eslâfa
Pîr-i irşâd olısar ahlâfa
Ola başında bir ‘alâmet-i nev
Aña râh-ı hüdâda ola peyrev
Anı ikrâr ide şeh-i devrân
Feth ü nuşret vire aña Yezdân
Himmeti ĝâlib ide sulṭanı
Ala İslâm Kıırım u Ṭaman’ı
Pâdişâh fevti fevt-i pîr ile bir
Bunu ta‘rîfe itmedim taḫşîr
Eyledim sâl-i fevt ü fethi ‘ayân
İsm-i şeyḫi luĝaz tarîki beyân
Hâcet olmaz ve lîk bu taḫrîr
Gösterür saña ‘an-ḫarîb taḫdîr

⁵¹ Rahmî adlı bu hekimin ölüm tarihinin “ĝarîb” kelimesinin ebced karşılığı olan 1212 olduğu anlaşılıyor.

⁵² başsız: bassız, nüsha.

Bunlarıñ fevti nāsı ide zebūn
İde vīrān Sitanbul'ı⁵³ t̄ā'ūn
Anatoli'da çıka bir hınzīr
Līk yırtar anı daḡı bir şīr
[10a]
Vāqıf u 'ālim-i 'ulūm-ı İlāh
'Ārif-i sırr-ı Aḡmed 'Abdullāh
Ḳonyevīdir velī külāhı yoḡ
Tāc-ı şāhen-şehe nigāhı yoḡ
Emlahū'l-vech evsaṭü'l-kāme
Ola ḡāmī cüyüş-ı tamtāma
Pederidir bu zāta hādī-i rāh
Olur elbetde cümleden āḡāh
Remz-i şeytānı fetḡ ide bu zāt
Bula zulmet içinde āb-ı ḡayāt
Mülk-i ḡalbini eyleyüp teshīr
Mübtelā ide bir ḡulāma Ḳadīr
İde ḡalbini cennet-i 'aşḡ ḡulām
İsm ü ta'rīfi işte oldu tamām
Dāmenin tūt budur o şāḡib-dil
Bir nazarda ider seni kāmīl
Seni irdükde erba'ine gider
Fevti olur cihāna ḡaylī keder
İḡtilāl ola Mısr u Şām u Haleb
Ola āḡaşte ḡūna ḡayl-i 'Arab
Taḡt-ı vāḡid[d]e otura iki şāḡ
Nerd-i şaṭranca döne ḡāl-i sipāḡ
Bile remz-i kelāmımı tedḡīḡ
Bu 'alāyim zuhūr ider taḡḡīḡ
[10b]
Diñle cānım menāḡīb-ı pīri
Bu cemāle ider Ḳudā nazarı
'Āşīkıdır bunuñ o serv-i cühūd (?)
Ḳoḡ nevāziş ider buña Ma'būd
Gelmemiştir bu vādide bir er
Dā'imā Ḳaḡḡ'a nāz u şīve ider

⁵³ Sitanbul'ı: İstanbul'ı, nüsha.

Doğalı olmadı cüdâ bir dem
"Kâbe kavseyn"⁵⁴ hükmine mahrem

Kıfl-ı bâb-ı 'ulûm sırr-ı kader
Vâriş-i sırr-ı Murtażâ Hâyder

İtdi Allâh bu zâtı bülbül-i Kâf
Yazdı bu gûne târîhin ğarrâf

Müddet-i 'ömri 'ayn-ı vech-i Aḥad
Görine aña da reh-i eb ü ced

Gelmeye çok zamân buña emşâl
Ara bul cânım eyleme ihmâl

Hicretinden geçince iki sene
Zâlimin eline gire Bosna

İde küffâr mülk-i Fâs'ı ḥarâb
Ola aḥvâl-i Çîn ü Sind yebâb

Çok yeri kaḥṭ eyleye ide ifnâ
Öle yüz elli biñ rical ü nisâ

Raḥmet-i Bârî'dir bular muṭlaḳ
Fevt ü fıkḍânları muşîbet-i Hâḳ

[11a]

İsmi esbâbına muṭâbıḳdır
Meskeni meşrebe muvâfıḳdır

***

Setr ider zîr-i dâmeninde seni
[Bunu] her kim görürse göre anı

***

Ḳadri 'âlî vü şoḥbeti kîmyâ
Aña ḥâcî dime 'ale'l-'amyâ

***

Râfızî diyü koydılar 'unvân
İtdiler ehl-i Şâm aña bühtân

***

Şarmaşık bitdi bağçesinde bunuñ
Çıkarır birini ḥisâbda anıñ

***

Ḳaḳre ḳaḳre aḳup ola deryâ
İde çok mürdeyi bu da ihyâ

⁵⁴ Kâbe kavseyn: "İki yay aralığı (kadar)". Necm suresi 9. ayetten kısmî iktibas. Miraç hadisesinin anlatıldığı ayette Allah ile Hz. Muhammed arasındaki yakınlaşmaya işaret için kullanılmıştır.

[11b]

Deliden aldı çünkü uşlu haber
Ola bu zāta bir pü[ser]r rehber

***

Devlet-i zāhiri ola ma‘mūr
Ḥācī Müflis dimek ile meşhūr

***

Şuya şabuna dokunur mı sözüm
İki buçuk yaşında öldi kızum

***

Meclise gelse o melek hūylu
Diyeler merḥabā bizim köylü

***

Var mıdır bunda şübhe vü müşkil
‘Amīmiñ ismidir Yeşil Maḥfil

***

Karşu yakaya geç gör ol nūrı
Kızdırur āh-ı serdi tennūrı

[12a]

Mā-verā bağçesinde bir bülbül
Çalar elḥān-ı Fārisiyle dühül

***

Kuşcudur besler av için şāhīn
Bekle Dīvānyolı’nda var rāhīn

***

Maḥzen-i⁵⁵ mā‘rifetde bir keyyāl
Sırrına irmez ‘aql [u] fikr ü ḥayāl

***

Yemenī ola ḥātemi taşu
Gözleri mā’idir açık kaşu

***

Hırmen-i ḥāşilāt-ı her dü serā
Ḥayderī’dir o şāh-ı bī-pervā

***

Bu mü’ezzin urunca bāng-i felāḥ
Şübhesiz cum‘a günidir o şabāḥ

⁵⁵ maḥzen-i: maḥzen-i, nüsha.

[12b]

Saňa lâzımsa er ara bul <bu> eri
Şâm-ı ğarbda köseciler pîri

***

Fesci aħmer ü kâmeti aķşar
Men Ğudâ kılıyam diye ekser

***

Remzimiñ taşsı Ka'be'nüñ taşsı
Ğızr-ı⁵⁶ vaķtıñ küçük kârındaşı

***

Ğızr-ı⁵⁷ 'âlem Kızıl' abalı Dede
Her ne kim ister ise anı ide

***

Karakulluķcıdır bu zât-ı reşid
Ola ceddi anıñ Ğüseyn-i şehid

Maţla'-ı âftâb-ı feyz-i cemâl
Şem'dân-ı re'is-i ehl-i kemâl

[13a]

Merd-i şâdıķ muħıbb-i ehl-i kemâl
Türbedâr-ı cenâb-ı Ğvâce Celâl

***

Sükkeridir o 'âşık-ı nâ-yâb
Nâm-ı pâki Kılıclı Ğâcî Gülâb

***

Şürefânıñ naķıb ü aħrârı
Ballı badralı Balţacı Ğadrî

***

Monlâ Munkâd'ı itdi Ğaķķ 'âlî
Uydı ismiyle cümle aħvâli

***

İķtidâ it İmâm-ı Ma'sûm'a
Hele pek baķ bu zât-ı maħdûma

***

Bunda cem' oldı çün melâmet ü şân
Nâmı oldı 'Azîzetü'l-'uryân

⁵⁶ Ğızr-ı: Ğızr-ı, nüsha.

⁵⁷ Ğızr-ı: Ğızr-ı, nüsha.

[13b]

Fâtih-i bâb-ı kenz-i 'ilm-i İlâh
Bursa serdârı Karadonlu Sipâh

***

Hindî şâhîn o merd-i şâhib-dil
Maẓhar-ı nûr-ı sırr-ı feyz-i Celîl

***

Yâr-ı gâr-ı ulûb-ı münkesirîn
'İlm-i ta 'bırde İbn-i Sîrîn⁵⁸

***

Cânımıñ cânı sırr-ı Sübhânî
Nûr-ı 'Ayn-ı Kibârdır şânı

***

Şâh-ı iqlîm-i ma 'rifet Hammâd
'İlm-i irşâd-ı hazrete üstâd

***

İsmi cismi muvâfı-ı hikmet
Mâ 'i geydi bu daı bî- 'illet

[14a]

Düşdi zarı bu adamıñ şeş ü beş
Buña tarîz bulundı mülk-i Habesh

***

Eyle ıskâ harf-i ma 'lûli
Şatun aldı cihât-ı malûli

***

adri ma 'lûm-ı 'âlem olsa gerek
Bu da merûb-ı âdem olsa gerek

***

Yaısur buña cünbiş ü reftâr
'Âşık-ı hüsindir anıñ dildâr

***

Kimse bilmez nedir bu sırr-ı hafî
Şeyhimiñ ismi oldu Hâcî daı

***

Oldı bâzîçe-i cihâna harîş
Geldi çünki hisâb-ı ismi naîş

⁵⁸ Mısranın vezni kusurlu.

[14b]

İsmiñ dahli vardır 'illetine
Onda bir vâkıf olsa hikmetine

***

Geh güler geh bükâ ider nâ-çâr
Bende ola bu zâta çok ahrâr

***

Ola semt ü mağarrı tersâne
Kendü mü' min libâsı tersâne

***

İtdi 'ilm-i ledünni çün ezber
Bu hañibiñ mağâmıdır minber

***

Bunu redd eyleye 'azîz ü raķîb
Olmış-iken cenâb-ı Haķķ'a karîb

Müstaħaķķ ola la'net ü recme
La'net olsun o tıynet-i secme

[15a]

Ta'rif-i Ricâl-i Hamzaviyye
Çünki ta'rif ü resm olan nuķabâ
Hamzaviyye gürühüdür cânâ

Hamzaviyye nedir idem teşriħ
Bilesin sırr-ı Hamza'yı taşriħ

Müttefik olmuş idi ehl-i kemâl
Ki cenâb-ı Hudâ'ya ĳurb u vişâl

Terk ü tecrîd ü miħnete muħtâc
Çille vü erba'inde ĳalmalı ac

Olmayınca riyâzet ü perhîz
Nefs-i şüm olmaya şerîf ü 'azîz

Hamza Beg hâdî-i sebîl-i reşâd
Feyz-i zâtıyla eyleyüp irşâd

Men' olındı didi reh-i 'usret
Haķķ'a giden çeker mi hiç miħnet

Çilleniñ medħali mi var 'ilme
Zikr ile şafvet ola mı fehme

Sırrını baħř ider Hudâ ĳulına
ĳulı da baħř ider anı göline (?)

Bir nazarla er eyler adı [ol] er
Saña lâzım ise var ara bul er

Ḥāşılı kimi bī-ta‘ab Allāh
Sırr-ı zātına eylese āgāh

Ḥamzāvī didiler o sulṭāna
Gitme sen semt-i ifk ü bühtāna

Su‘āl-i Muḳaddere Cevāb
Bize bunda su‘āl ider aşḫāb
Var su‘āl-i muḳaderreye cevāb

Ma‘lūm olduysa çünki her gelecek
‘İlm-i esrār-ı Ḥazret’e irecek

Bunda yok mı arada da medḫal
Lâzım olmaz mı bunda sa‘y u ‘amel

Vāḳıfān-ı serā‘ir-i ḥikmet
Maḥremān-ı ğavāmız-ı ḳudret

Didiler kim vişāl-i Ḥaḳḳ’a ṭaleb
Bir nişāndır degil şariḥi sebeb

[15b]

Ya‘nī kim ḥulḳ-ı ḥilḳat-i āzāl
Her ‘amel için oldu İzid bir ḫāl⁵⁹

Olacak lâ-muḫāl olur rāğıb
Olamaz olmayacağına ṭālib

Heves ü ‘aşḳ u ḳalbe eyle nazar
Niye geldiğini beyān eyler

Her ne ḫidmetle⁶⁰ kim ola me‘mūr
Ṭalebinde kişi olur mecbūr

Anıñ için ṭaleb nişāna dinūr
Birbirin ehl-i dil ṭaleble bulur

Varsa⁶¹ ‘aşḳ u maḥabbet u ṭalebiñ
Vāşıl olduñ bilür misin sebebiñ

‘Aşḳdır vaşlı fürḳati nisyān
Yoḫsa saña ḳarībdır Yezdān

⁵⁹ Mısranın vezni kusurlu.

⁶⁰ ḫidmetle: ḫidmet-ile, nüsha.

⁶¹ Varsa: Var ise, nüsha.

Havâdiş-i Rûm

Şeyh-i Ekber keşf ile itdi 'ayân
Müstakîl hâdişât-ı Rûm'ı beyân

Şihhatü'l-yevm fî havâdiş-i Rûm
Nâmı ile idüp anı mersûm

'Aşr-ı mezkûrı eyleyüp ifrâz
Keşf-i râz itdi bir sühan-pervâz

'İlm-i Hâk'dır kader olur icrâ
İdemez bunda kimse çün u[u] çirâ

Gele kırbân için koyun sürisi
Kırda varmaz köpeklerin birisi

Ola çünkü şikârdan nevmîd
Lânesin gitdi yıka bâr-ı 'anîd

Bucağa gire ol yüzi kara
Duzaga tutilur mı bir fâre

Yuşa şebgâh u bârgâhı yılan
Yire göge⁶² şığar mı bu yalan

İde mellâhlar re'ise hücum
Çarç ider zevrakı üçerleme kum

Çarç olunca dahı ne var kalacak
Köyde kalmaz 'avârızı şalacak

Diñle ammâ ki şoñraki hâli
Kur'a-i tãli '[e]deki fãli

[16a]

Terceme eyleyen bu ma'nâyı
Yazdı şâhim bu hoş mu'ammâyı⁶³

Didi fayşal virince gavğāya
Meymenet vaķti geldi dünyāya

Yazdılar şöyle bir 'aceb elķāb
Ki eger şayha eyler ise ğurāb

Rûm'da ola şulh u emn ü karār
Gire zabt u idāreye emşār

Ola 'ālemde herkes āsūde
'Ayş u nüş u țarabla ālūde

⁶² Göge: göre nüsha

⁶³ mu'ammâyı: ma'nâyı, nüsha.

Ƙillet üzre ola Һarīķ ü vebā
Ola rāyic metā´-ı zevķ [u] şafā
Bu zamān Rūm´daki olan rāhat
Olmamışdır cihānda çok müddet
Bir zamān böyle hoş geçer āvān
Tā ki bu ni´mete olup küfrān
Gele Һalkā fütür u terk ü kesel
İsti´āb ide nāsı Һırş⁶⁴ u emel⁶⁵
Fikr-i ferdā ile olup mağbūn
Ağniyāsı faķīrden mağzūn
Cümlesi kāfirü´n-ni´am olalar
Ni´met-i Һālīķ´ı cefā şanalar
Ola a´māl-i nāsa göre cezā
Yine te´dīb ider bunları Һudā
Doğar evvel cihānda bir yıldız
Gire bu kenz-i mülke bir Һırşız
Çıkarınca mezāda emti´asın
Uya herkes a düst (?) aķta´asın
Gele çünkü (...) a´ķal-i nās
Bu binā-yı Һālīye ura esās
Һaķ yapar hem yıķar odur üstād
İtme sen bunu kimseye isnād
Fikr ider çok Һekīm bu re´ye devā
Ƙābil olmaz meger ki ide Һudā
Ġazab-ı Һaķķ´a sebķ ider rahmet
Rahmet eyler bu dīne Һaķ elbet
Göndere bir Һekīm-i Һikmetdān
Vire tedbīri Һastaya dermān
[16b]
Nişterīdir ki Һūn-ı fāsıdeyi
Ʀıbbı bilen bilür bu ķā´ideyi
Cesed-i ´āleme gele <Һiss ü> ķuvvet
Gösterür Һazret-i Һudā ķudret
Bulsa ´ālem bu demde rūĥ-ı cedīd
Ƙala rūşsuz nice Cehūd u Yezīd

⁶⁴ Һırş: Һarmān, nüsha.

⁶⁵ Mısranın vezni kusurlu.

Bereket vire hâşılâta İlâh
Gele aḥvâl-i nâsa vüs' ü refâh
Rûzgârîñ ḥasebidir re'îsi
Baḥr-i Baltıĝ'a dek gider gemisi
Reme-i ḥâbîde doĝan kızıncaĝ
Büyüyüp bu süriye baş olacak
Vâkıf-ı 'ilm-i Ḥaĝ didi bu sözi
Tuta kaşşâbı zebḥ ide o kızu
On yedi yıl muķırr ola bu nizâm
Çünkü bulur zamân-ı vaḫti ḫitâm
Güneşîñ ĝarbdan tulu'na bak
Kapanur tevbe kıpusı muḫlaĝ
Ya'nî kim kıalmaya maḥall-i recâ
Ĝarĝ-ı tûfândan olur mı rehâ
Sûziş-i fitne vü fesâd ü ĝâd (?)
Eyleye ḫâl-i 'âlemi berbâd
İRme ol vaḫte görme ol ĝünü
İRişen göre baḫt-ı vâjünü
Fıkr idüp ḫâl-i 'aşırımı Şıddîķî
Bilürüm şükr-i ni'met-i Ḥaĝķ'ı
Ḥayrû'l-kelâmu mâ kıalle ve delle⁶⁶
E teraḫmü 'azîz kıomaz dalle (?)
Temmet ḫavâdiş-i Rûm

KAYNAKÇA

Akçara, Mehmet (2014). *Sıdkî, Süleyman*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-suleyman> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Akçara, Mehmet (2015). *Sıdkî, Abdullah Sıdkî Efendi*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-abdullah-sidki-efendi>. (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Ateş, Süleyman (2002). "Kutub". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 498-499. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutub> (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

Çabuk, Vahit (1989). *Solak-zâde Tarihi*. C. 2. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

⁶⁶ Sözüñ hayırlısı az olduĝu halde maksudu ifade edendir. Hadis-i şerif.

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020), s. 93-132.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 1 (Summer 2020), pp. 93-132.

Çetin, Harun (çev.) (2018). *Muhyiddin İbn-i Arabî, Eş-Şeceretü'n-Numaniyye Fi'd-Devleti'l Osmaniyye*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Eren, Abdullah (2014). *Sıdkî Mehmed*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-mehmed>. (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Kabak, Turgay (2013). *Sıdkî, Sâni*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-sani>; Sıdkî, Süleyman. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-suleyman> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Kahraman, Seyit Ali-Dağlı, Yücel-Dankoff, Robert (2007). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*. C. 10. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 64-65.

Kara, Necati (1994). "Kur'ân'da Ğayb". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 1. s. 54-90.

Köksal, Mehmet Fatih (2017). "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler". *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları. s. 47-67.

Kurnaz, Cemal-Mustafa Tatçı (2001). *Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî. Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Sezen, Gülşen (2013). *Sıdkî, Mustafa Efendi*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-mustafa-efendi>. (Erişim Tarihi: 02.06.2020)

Sıdkî (yz.). *Kitâbu'l-Aktâb*. Berlin Milli Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. Or. Oct.3638. https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN620028874&PHYSID=PHYS_0001 (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

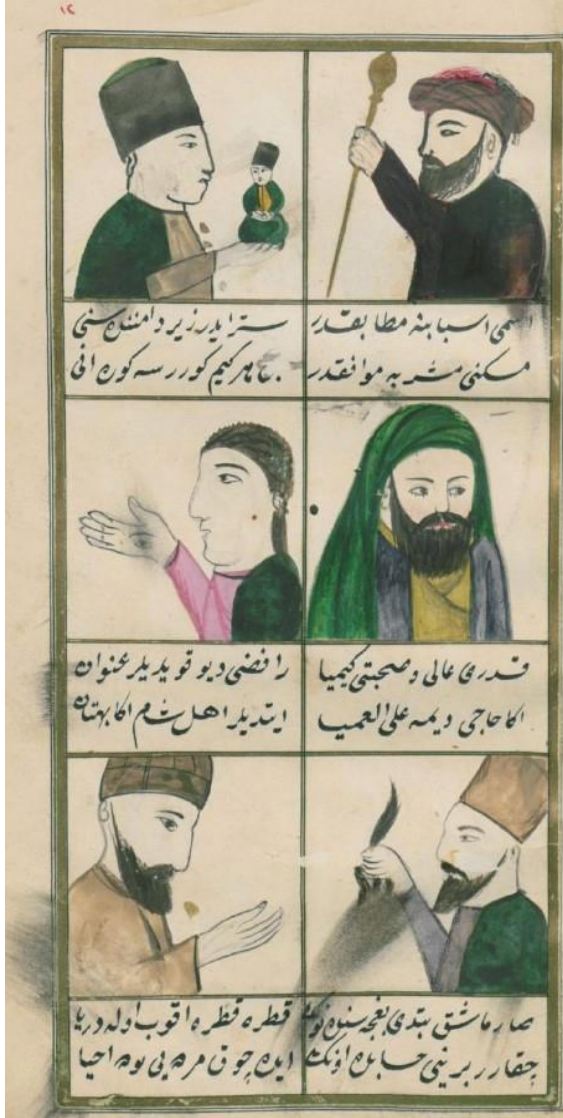
Şenödeyici, Özer (2018). "Ehl-i Beyt'in Gizemli Mirası Cifir ve Türkçe Cifir Metinlerinden Örnekler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. S. 87. s. 219-236.

Uludağ, Süleyman (2008). "Ricâlü'l-Gayb". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 81-83. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ricalu-gayb> (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

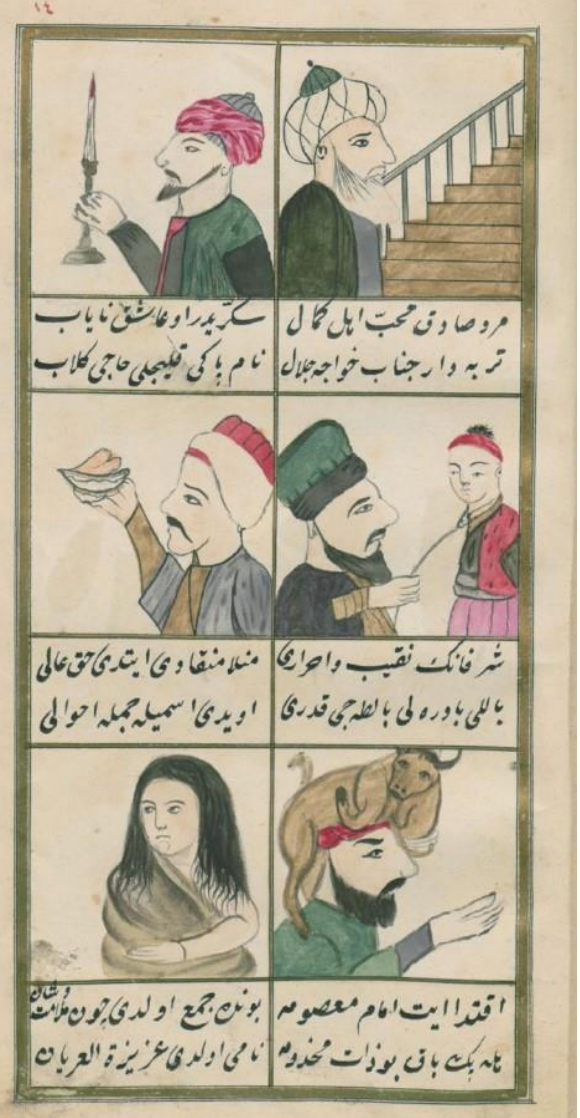
Uslu Yazgan, Nesibe (2015). *Sıdkî, Hekimhanlı*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sidki-hekimhanli> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Yurdağür, Metin (1993). "Cefr". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 215-218. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cefr> (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

EKLER

Ek-1 (Sıdkî, yz.: 11a)

Ek-2 (Sıdkî, yz.: 13a)

Ek-3 (Sıdkî, yz.: 14a)

Ek-4 (Sıdkî, yz.: 14b)

YAYIN İLKELERİ

KÜLTÜRK'e, Türk dili ve Türk edebiyatının tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren, Türk dili ve Türk edebiyatıyla ilgili yazar ve eserleri tanıtan bilimsel makaleler ve kitabiyat (tanıtım-eleştiri) yazıları kabul edilir.

KÜLTÜRK'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması şartı aranır.

KÜLTÜRK, Yaz/Haziran ve Kış/Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. **KÜLTÜRK**'te yayımlanan makalelerin sayısında sınırlama vardır. Bu bağlamda dergiye gönderilen makaleler hakem süreci tamamlanmış olması koşuluyla sıraya konulur ve bu sıraya göre yayımlanır.

KÜLTÜRK'e gönderilecek yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önceden sadece özeti yayımlanmış bildiri ve raporlar -yazıda belirtmek kaydıyla- kabul edilir; ancak tam metni yayımlanmış başvurular değerlendirmeye alınmaz. Bilimsel bir etkinlikte sunulmuş ancak sunulduğu tarihten itibaren en az üç yıl geçtiği hâlde yayımlanmamış bildiriler de yayıma kabul edilir.

KÜLTÜRK'e Türkçe (diğer çağdaş Türk lehçeleri ve kullandıkları alfabeler) ve İngilizce yazılar kabul edilir. Ön inceleme sonucunda **KÜLTÜRK** Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları'na uymayan çalışmalar, düzeltilmek üzere yazarına iade edilir. **KÜLTÜRK** Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları'na uygun makaleler için hakem süreci başlatılır.

KÜLTÜRK'te daha önce başka bir dilde yayımlanmış makalelerin Türkçe çevirileri konu, içerik ve alana sağlayacağı katkı itibarıyla Yayın Kurulu'nca "yayımlanması uygun" bulunduğu takdirde değerlendirme sürecine alınır.

KÜLTÜRK'te kör hakemlik uygulaması yapılır. Hakem ve yazar isimleri yayın sürecinde de yayım sonrasında da editörlükte mahfuz tutulur. **KÜLTÜRK**'e gönderilen makaleler ön incelemeden geçtikten sonra en az iki hakem tarafından değerlendirilir. İki hakemden de olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz. Bir olumlu, bir olumsuz rapor alan makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin vermiş olduğu rapora göre makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir. Yazarlar, hakemlerden gelen düzeltme ve değişiklik taleplerine editör aracılığıyla itiraz edebilirler.

KÜLTÜRK editörleri, Türkçe ve İngilizce olarak gönderilmiş olan başlıkların anlaşılmasını sağlamak için gerekli gördüğü yerlerde değişiklik yapabilir. Başlıkla beraber 150-250 kelime arasında bir Türkçe ve İngilizce özet ve 3-5 kelimelik Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelere de yer verilmelidir.

KÜLTÜRK'te yayımlanan makalelerde yazının başlığı altında ortalananacak şekilde sırasıyla yazarın unvanı, adı-soyadı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi bilgilerine yer verilmelidir.

KÜLTÜRK'e gönderilen makalelerin dilinin yazım ve dil bilgisi kurallarına uygun, sade ve anlaşılır bir dil kalitesine sahip olması gerekmektedir.

KÜLTÜRK'e gönderilen yazıların bilimsel yayın etiği ilkelerine uygun olması esastır. Etik ihlali tespit edilen yazılar hakkında ilgili yerlere bildirimde bulunulur.

KÜLTÜRK'e gönderilen yazıların bilimsel sorumluluğunun yanı sıra hukuki sorumluluğu da yazarına aittir. Yayımlanan yazılarla, belge, resim, fotoğraf, istatistik, tablo vb. görsel malzemeye ilgili olarak çıkabilecek hukuki sorunlarda **KÜLTÜRK** taraf ve muhatap değildir.

YAZIM KURALLARI

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa ölçüleri aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	3 cm
Alt Kenar Boşluk	2.5 cm
Sol Kenar Boşluk	2.5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2.5 cm
Paragraf Başı	1 cm
Yazı Tipi	DEVRA
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Tipi Boyutu	12 punto
Blok Alıntı	İtalik (ana metinle aynı biçimde)
Manzum Kesitler	Soldan 1,5 cm girintili
Dipnot Metin Boyutu	10 punto
Paragraf Aralığı	6 nk (sonra)
Satır Aralığı	1,15
Metin iki yana yaslı olmalıdır.	

2. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

Öz/Abstract bölümünün yazı tipi **DEVRA**, yazı tipi stili **normal**, yazı tipi boyutu **10 punto**, ilk satır girintileri **0,75 cm** olacak şekilde sağ kenar ve sol kenar girintisi **1cm** olarak yazılmalıdır.

3. Makale içerisinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (ana bölüm, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar yalnız ilk harfleri büyük ve koyu karakterde yazılmalıdır.

4. Yazım ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun **Yazım Kılavuzu** esas alınmalıdır.

KÜLTÜRK ATIF VE KAYNAKÇA KILAVUZU

KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen makalelerde kaynak gösterme konusunda APA sistemi benimsenmiştir. Bu sebeple, dergimize gönderilecek makalelerin aşağıdaki kaynak gösterme sistemine uygun olması gerekmektedir.

GENEL KURALLAR:

1. Kaynakçada gösterilen bütün eser künyelerinde (kitap, tez, makale, bildiri vs.) tarihten sonra gelen bağımsız her bir bilgi arasına nokta konur; virgül sadece yazar soyadından sonra kullanılır: Polat, Nazım Hikmet (1998). *Külliyyâtına Girmemiş Yazılarıyla Ömer Seyfeddin*. İstanbul: Arma Yayınları.
2. Metin içinde açıklama yapılması gereken durumlarda dipnot da kullanılabilir. Dipnotta bir yayına atıf yapılacaksa yine metin içindeki atıf sistemi uygulanır: "Bu konuda yapılan başlıca çalışmalar için bkz. (Ünver 1993; Timurtaş, 1994).
3. Metin içinde yazarın adından bahsediliyorsa atıfta yazar adı yeniden yazılmaz: "Nitekim Özkul Çobanoğlu'nun (2007: 112-114) buna dair kayda değer tespitleri vardır."
4. Çeviren (çev.), tashih eden (tsh.), hazırlayan (haz.) vb. durumlarda bu isimler yazılırken eser isminden sonra nokta konulmalı ve parantez içinde ilgili kısaltma yapılarak kişinin ismi verilmelidir.

1. Kitaptan yapılan alıntı

Tek yazarlı kitaplar için:

Metin içinde: (Tulum, 2000: 76)

Kaynakçada: Tulum, Mertol (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usûl – Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

İki yazarlı kitaplar için:

Metin içinde: (İsen ve Macit, 1992: 103)

Kaynakçada: İsen, Mustafa-Muhsin Macit (1992). *Türk Edebiyatında Tevhidler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İkiden fazla yazarlı kitaplar için:

Metin içinde: (İpekten, vd., 2011: 103)

Kaynakçada: İpekten, Haluk-İsen, Mustafa-Toparlı, Recep-Okçu, Naci-Karabey, Turgut (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

2. Makaleden yapılan alıntı

Metin içinde: (Ünver, 1993: 57)

Kaynakçada: Ünver, İsmail (1993). “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*. S. XI. s. 51-90.

3. Bildiriden yapılan alıntı

Metin içinde: (Levend, 1960: 171)

Kaynakçada: Levend, Ağâh Sırrı (1960). “Bilinmeyen Bir Yazarın Bilinmeyen Bir Eseri: Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi”. *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 169-74.

4. Kitap bölümünden yapılan alıntı

Metin içinde: (Ceylan, 2002: 892)

Kaynakçada: Ceylan, Ömür (2002). “Edebî Geleneğimiz İçerisinde Tasavvufî Şiir Şerhleri”. *Türkler*. Editör: Hasan Celâl Güzel vd.. C. 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 891-5.

5. Tezden yapılan alıntı

Metin içinde: (Toprak, 2002: 213-4)

Kaynakçada: Toprak, Funda (2002). *Harezmi Türkçesinde Fiil*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

6. Ansiklopedi maddesinden yapılan alıntı

Metin içinde: (Okay, 1989: 101)

Kaynakçada: Okay, Orhan (1998). “Ahmed Midhat Efendi”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 100-103.

7. El Yazması eserden yapılan alıntı

Metin içinde: (Dervîş Hayâlî yz.: 63a)

Kaynakçada: Dervîş Hayâlî (yz.). *Ravzatü'l-envâr*. Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih Bölümü. Nu: 2633.

8. Gazete yazısından yapılan alıntı

Yazarlı gazete yazısı için:

Metin içinde: (Bardakçı: 14.05.2020)

Kaynakçada: Bardakçı, Murat (14.05.2020). “Türkçe Fermanı Hakikaten Karamanoğlu Mehmet Bey'e mi Ait?”. *Habertürk*: 14 Mayıs 2020.

Yazarsız gazete yazısı için:

Metin içinde: (Milliyet: 27.05.2020)

Kaynakçada: *Milliyet* (27.05.2020). Üniversitelerde Dijital Sınav Dönemi.

9. Arşiv kaynaklarından yapılan alıntı

Metin içinde: (BOA. A. VKN. MHM. 1/15).

Kaynakçada: A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vakanüvislik Kalemî Mühimme Evrakı

Not: Sadece arşiv kaynaklarının gösterimine mahsus olmak üzere dipnot sistemi kullanılabilir.

10. Elektronik kaynaklardan yapılan alıntı

Yayın tarihi ve sayfa numarası kayıtlı e-kitaptan yapılan alıntılarda:

Metin içinde: (Horata, 2019: 203)

Kaynakçada: Horata, Osman (2019). *Esrar Dede Divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap:

<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240609/esrar-dede-divani.html>. (Erişim Tarihi: 22.05.2020)

Yayın tarihi kayıtlı e-ansiklopediden yapılan alıntılarda:

Metin içinde: (Kesik, 2014)

Kaynakçada: Kesik, Beyhan (2014). "Avnî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/avni-fatih-sultan-mehmed-sultan> (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

Yalnızca web sitesine yapılan atıflarda:

(Yalnızca web sayfasına atıf yapılacaksa metin içinde dipnot şeklinde gösterilir.)

<https://www.osmanliedebiyati.com/> (E.T.: 21.05.2020).

Elektronik kaynaklar kaynakçada gösterilirken yazar adı varsa normal Kaynakça içinde, yoksa diğer kaynakların sonuna **Elektronik Kaynaklar** başlığı altında eklenir.

Not: Web adresi yazılırken, sitenin genel sayfasının adresi değil, yazıya erişimi sağlanabilecek linkin verilmesine ve erişim tarihinin yazılmasına dikkat edilmelidir.

11. Sözlü kaynaklardan yapılan alıntılar

Sözlü kaynaklara derleme yapılan kişinin adı ve derlemenin yapıldığı tarih gösterilmelidir. Kaynakçada derleme yapılan kişiler "**Kaynak Kişiler**" başlığı altında sıralanmalıdır.

Metin içinde: (Aslan: 12.01.1983)

Kaynakçada: Aslan, Şeref (12.01.1983). *Derleme Konusu*. Derleme yeri (Köy. İlçe. İl): Kaynak kişinin yaşı

Aslan, Şeref (12.01.1983). *Bir Masal (Akıl ile Devlet)*. Arpaçay Mah.. Akçalar (Keçebörk) Köyü. Kars: 37.

Not: Sözlü kaynaklarda derleme yapılan kişinin adı ve derlemenin yapıldığı tarih gösterilmelidir. Kaynakçada derleme yapılan kişiler “**Kaynak Kişiler**” başlığı altında sıralanmalıdır.